

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIEȚII

calitatea vieții

ANUL XXIV
2013

Revistă de politici sociale

- CALITATEA VIEȚII
- COMENTARII

3

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

CALITATEA VIETII

Revistă de politici sociale

INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIETII București

Director: Prof. dr. Cătălin ZAMFIR

Redactor-șef: Prof. dr. Ioan MĂRGINEAN

Redactori-șef adjunți: Dr. Raluca POPESCU, Dr. Manuela Sofia STĂNCULESCU

COLEGIUL DE REDACȚIE

Conf. dr. Mircea Alexiu, Universitatea de Vest, Timișoara;
Lector dr. Sergiu Bălătescu, Universitatea din Oradea;
Prof. dr. Ivan Bernik, Universitatea din Ljubljana, Slovenia;
Dr. Sorin Cace, ICCV;
Conf. dr. Ștefan Cojocaru, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași;
Prof. dr. Cornel Constantinescu, Universitatea din Pitești;
Prof. dr. Floare Chipea, Universitatea din Oradea;
Prof. dr. Jan Delhey, Universitatea Jacobs din Bremen, Germania;
Prof. dr. Valeriu Ioan Franc, Institutul Național de Cercetări Economice;
Prof. Filomena Maggino, Universitatea din Florența, Italia;
Dr. Victor Mocanu, Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, R. Moldova;

Conf. dr. Dorel Morândău, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu;
Prof. dr. Gheorghe Onuț, Universitatea „Transilvania” din Brașov;
Prof. dr. Dumitru Otovescu, Universitatea din Craiova;
PhD. Marciana Popescu, Graduate School of Social Service, Fordham University, West Harrison, SUA;
Dr. Daniela Purg, Institutul de Business și Management, Slovenia;
Prof. dr. Traian Rotariu, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca;
Dr. Mariana Stanciu, ICCV;
Mona Simu, secretar de redacție, ICCV;
Prof. dr. Nikolai Tilkidjiev, Universitatea „Sf. Kliment” Ohridski, Sofia, Bulgaria;
Dr. Marian Vasile, ICCV
Dr. Bogdan Voicu, ICCV;
Dr. Mălina Voicu, ICCV;
Prof. dr. Elena Zamfir, ICCV.

REDACȚIA

Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5, București

Casa Academiei, et. II, cam. 2314

Telefon: 021-318 81 06; int. 3207

E-mail: redactia@revistacalitateavietii.ro

Redactori Editura Academiei Române: Călin Dimitriu,

Coperta: Mariana Mocanu

Virginia Petrică

Tehnoredactor: Daniela Florescu

Asistent de redacție: Adriana Romaș (ICCV)

© 2013, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5, 050711, București, România

Telefon: 4021-318 81 06, 4021-318 81 46; Fax: 4021-318 24 44

e-mail: edacad@ear.ro

Adresa web: www.ear.ro

CALITATEA VIETII[,]

Revistă de politici sociale

Anul XXIV • Nr. 3 • 2013

CUPRINS

CALITATEA VIETII

Iuliana PRECUPEȚU – Inequality trends in Romania	249
Flavius MIHALACHE – O analiză critică asupra dezvoltării agriculturii și zonelor rurale, pe baza PNDR 2007–2013	277
Adina MIHĂILESCU – Costul vieții în rural	295
Bogdan VOICU, Monica ȘERBAN, Elena TUDOR, Alexandra DELIU – Acquiescence effects in measuring attitudes towards immigrants: The case of Romania	311

COMENTARII

Ioan MĂRGINEAN – Calitatea vieții în Uniunea Europeană. Cercetare, 2011	341
---	-----

QUALITY OF LIFE

A Journal of Social-Policy Issues

Vol. XXIV • No. 3 • 2013

CONTENTS

QUALITY OF LIFE

Iuliana PRECUPETU – Inequality trends in Romania	249
Flavius MIHALACHE – A critical analysis on agricultural and rural areas development, using the NRDП (National Rural Development Plan) 2007–2013	277
Adina MIHĂILESCU – The cost of life in Romanian rural areas.....	295
Bogdan VOICU, Monica ȘERBAN, Elena TUDOR, Alexandra DELIU – Acquiescence effects in measuring attitudes towards immigrants: The case of Romania.....	311

COMMENTS

Ioan MĂRGINEAN – The quality of life in the EU. Research, 2011.....	341
---	-----

INEQUALITY TRENDS IN ROMANIA

IULIANA PRECUPEȚU

Romania illustrates a case of remarkable growth of income inequality during the transformation period. The country is one of the most unequal in the EU, in regard to income inequality, while a range of various inequalities characterize its social setup. This paper is a descriptive attempt of highlighting three dimensions of inequality in Romania: income, labour market and education inequality. First, the article concentrates on income inequality with the aim of understanding the pattern of growing inequalities, in time. Secondly, the paper focuses on poverty and poverty profiles, by employing two measures of poverty, relative and absolute, with the aims of understanding the trends in the evolution of poverty and of highlighting the most exposed groups to poverty. Labour market inequality is treated in the next section, and the final section is dedicated to educational inequality. The paper uses NIS national data, as well as Eurostat data. The data show that even though Romania has the lowest median equivalised income in the EU, it also displays a high level of income inequality. Inequalities are structured by socio-demographic groups, as well as at territorial level, by region, residence and type of community. Moreover, there is no evidence that the existing divides tend to lower, on the contrary, they already seem deeply-rooted, and tend to maintain.

Keywords: income inequality, labour market inequality, education inequality.

INTRODUCTION

In Romania, income inequality grew tremendously after 1990 and today, Romania is among the most unequal countries in the EU. While in 1990 the value of the Gini coefficient placed Romania among the most equal countries in Europe, at the level of Sweden, by 2007 Romania had become the most unequal country in Europe. In 2011, Romania ranked fifth highest in EU in regard to income inequality with a Gini coefficient¹ of 33.2, after Greece (33.5), Spain (34), Latvia (35.4) and Portugal (34.2).

This article is a descriptive endeavour of highlighting three dimensions of inequality in Romania: income, labour market and education inequality. First, it

---

Adresa de contact a autorului: Iuliana Precupețu, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, e-mail: iuliana@iccv.ro.

¹ Eurostat data.

looks at income inequality in an attempt to understand the pattern of growing inequalities in time. Second, the paper concentrates on poverty and poverty profiles by employing two measures of poverty, relative and absolute, with the aims of understanding the trends in the evolution of poverty and of highlighting the most exposed groups to poverty. Labour market inequality is treated in the next section which focuses on three main dimensions: employment, unemployment and wages, while also highlighting inequalities. The final section is dedicated to educational inequality.

The paper relies on NIS national data, as well as on Eurostat data. National data come from the Romanian households' budget surveys which, in time, have been through several changes: 1990–1994 Family Budget Surveys, 1995–2000 Integrated Household Survey, 2000–2010 Household Budget Survey². Eurostat data comes from either EU-SILC which was implemented in Romania starting with 2007, or LFS, starting with 1997. Even though these data describe a rather short period of time, it allows us to understand variations by socio-demographic variables and to make comparisons to other countries in the EU.

AN OVERVIEW OF INEQUALITIES IN INCOME, LABOUR MARKET AND EDUCATION

In Romania, inequalities seem to be deeply entrenched and tend to perpetuate.

Currently, Romania has the lowest median equivalised income in the EU, less than half of the EU12 average and around ten times smaller than that of some developed western countries like Netherlands or Austria. Even though very poor, Romania displays a high level of income inequality. Romania was largely an egalitarian country under communism. However, it was characterised by equality at a very low level of income and the population was generally poor and impoverished. Today, this country displays high levels of inequality while incomes continue to remain very low.

In Romania, especially during the first decade of transition, own consumption played an important role in reducing poverty and lessening inequality, particularly throughout the time of economic recession. Subsistence agriculture represented an important means that contributed to the households' budgets and helped to maintain some households barely above the poverty line throughout the transition and, furthermore, was a factor in decreasing income inequality.

Poverty continues to remain one of the crucial problems of the country³. In 2010, Romania ranked the second highest in the EU in regard to relative poverty rates, after Lithuania. Having one of the lowest relative poverty thresholds in EU,

² In the text, we mention only "NIS data".

³ At risk of poverty rates come from Eurostat, EU SILC data, absolute poverty rates come from MLFSP, 2010, HBS data.

Romania had in 2010 an at risk of poverty rate of 17.2%. Absolute poverty affected in 2010 a number of 1,110,000 people.

Most exposed to poverty risks are children, youth, households with dependent children (especially those with three or more children), single persons and single persons with dependent children, the unemployed, those self employed in agriculture and low educated people. In 2010, the poverty risk of persons under 18 was almost two times higher than that of persons of 65 years and over. Children and youth (under 30) represent almost half of the number of people in absolute poverty. Households with dependent children face a significantly higher risk of poverty than those without children. Most exposed to poverty are the households of two adults with three or more children and in 2010, in Romania, at risk poverty for households with three or more dependent children was the second highest in Europe after Bulgaria and was more than two times higher than the EU27 average. Unemployed people face a risk of poverty almost three times higher than the employed and maintain high and relatively stable risks over time. However, the self employed in agriculture seem to be most exposed to absolute poverty.

Inequalities are marked in Romania not only by individual and households characteristics but also by rural/urban and development region. In 2010 the gap between rural and urban areas was important as the absolute poverty was four times higher in rural than in urban areas. In Romania pockets of poverty are concentrated mostly in rural areas as 76.7% of the poor are living in rural and only 23.3% live in urban areas. In time, the gap between the two areas tended to deepen: in 2000 the absolute poverty in rural areas was less than 2 times higher than in urban areas, while in 2010 it was 4 times higher. The pattern was that, even though the rural population has been less affected by recession, the urban population has tended to gain to higher extent from recovery (Zaman and Stănculescu, 2009).

Important disparities appear between regions. The poorest region (North-East) has poverty rates fivefold higher in comparison to the richest one (Bucharest – Ilfov). The ratio is even bigger (eightfold) according to absolute poverty rates. Some of the disparities have deepened in time, even in times of economic growth, when poverty decreased. For example, in the period 2003–2006 the West region registered a 62% drop in the number of poor, in the South the number of poor was reduced by more than half, while in the Centre region the decrease was much lower, of only 34%. The differences in the pace of poverty reduction have led to increasing regional disparities (World Bank 2007).

Roma represent a deep pocket of poverty as in 2010 their absolute poverty rate was 31.4% in comparison to that of the Romanian population of 4.4%. The gap between Roma and the Romanian gradually increased in time as in 2003 the Roma poverty risk was 3 times higher than the Romanian poverty risk, whereas in 2010 was more than 7 times higher.

Employment rates are low in Romania: in 2011 total employment rate (15–64 years old) in Romania was 58.5%, well below the EU 27 average (64.3%) and much lower than the developed western countries like the Netherlands (74.9%),

Sweden (74.1%) or Denmark (73.1%). From 1997 to 2001, employment rates declined continuously and fell more abruptly in 2002, to remain rather stable to the present. The declining employment rates in early 2000s were due to the accelerated reforms and economic restructuring, coupled with early retirement schemes. The older age groups (55–64), the female labour force, those with low education experienced more important declines in employment rates, while for younger work force (15–24) the decline was rather steady.

In term of regions, employment rates vary from a low 53.5% in the Centre to a high 64.3% in Bucuresti-IIfov region, reflecting once again disparities in development of the various regions and therefore the different capacity to absorb the work force.

Roma population is picturing a difficult situation. Roma employment rate is much lower than the national average, being situated at only 35.5%⁴ while inequalities are related to gender, education, age and basic abilities (reading and writing). The employment rate is significantly higher for men (44.3%) than for women (27.4%), for the higher educated (67%) in comparison to lower educated (33.6%), and significantly lower for younger age groups (16–24) (28%) in comparison to those between 25 and 54 years old (39.3%) (Preoteasa, 2012). A combination of factors contribute to particularly difficult situation of Roma: the low level of education, low level of qualification and skills, the tradition of specific jobs which do not match the current conditions on the labour market and the discrimination faced from employers who generally offer less qualified jobs to Roma (Preoteasa 2010, Cace et al. 2010).

High unemployment rates display the youth, the low educated, males in comparison to females, urban areas in comparison to rural ones. An interesting case is represented by the higher educated as during the past three years their unemployment rate almost doubled. They seem to have been impacted more during the time of the economic crisis. This can be explained by the higher graduation rates from tertiary education and the incapacity of the labour market to absorb the more educated labour force during the crisis. Higher unemployment rates for males than females probably originate in the economic restructuring process, which affected to a higher extent the male workforce. In urban areas, unemployment is considerably higher than in rural areas, as agriculture accommodated an important segment of the jobless. However, it was justified that in the agricultural sector there is also substantial hidden unemployment (Zaman and Stănculescu 2007).

Real wages suffered a dramatic reduction during the transition as in 1996 they reached 56.2% of their 1990 level. It took 17 years into transition to recover to their value in the first year of transition. Moreover, wages in Romania are among the most unequal in EU: in 2006 the P90/P10 wage ratio was 5.5 in Romania while in other countries of the EU the ratio was as low as 2.1 in Sweden and 2.3 in Finland.

Wages represent an essential source of income at household level although their contribution to total income of households remains low in Romania, at about

⁴ Survey data, Soros, 2011.

half of the total income. Their contribution to household income is important for the employed, for those living in urban areas, and for the most affluent households. Disparities in wages maintain currently between economic sectors, public and private sectors and by gender.

A series of inequalities characterize education in Romania, among which those determined by income, residence and ethnicity are crucial.

Income introduces an important divide in education, even though public education is tax free. The costs associated with education (transportation, clothing, meals, sometimes textbooks etc) introduce a divide between low income families and the rest of the population in regard to access to school. Income becomes important also when looking at the quality of education. Private tutoring, a widespread model in Romania, supplements low quality education in some schools or disciplines, prepares the children for evaluations and admissions etc. Consequently, those who cannot afford private tutoring and rely on the public education system are disadvantaged in comparison to the others. Moreover, the introduction in lower secondary of tax based school contests which count towards the children's portfolio for high school admission (although it is not yet clear what their role is) discriminate between children coming from low income families, who cannot afford to pay the taxes for participation and the others who appear to have better chances in accessing high schools.

Another important divide is the omnipresent rural/urban disparity. While schools in urban areas generally have a better infrastructure, higher qualified staff and provide better opportunities for their students, those in rural areas tend to illustrate the opposite. Participation in education is significantly higher in urban than in rural areas and is especially deep for higher levels of education: upper secondary and tertiary. Participation rates in higher education are more than double in urban (56.3%) than in rural areas (27.2%). Rural residence seems to provide lower educational opportunities to children all along their educational path.

Rural populations also have a generally lower education, which further impedes on its development: in 2009, only 4% of population living in rural areas had a university degree, while the percentage was 25.4 in urban areas.

Roma children are disadvantaged in comparison to others. In 2011, 20% of the Roma children (6–16 years old) were not enrolled in school. Illiteracy affects 25% of the Roma aged 16 and older, being higher in rural areas, Roma compact communities and among women. Educational attainment is very low among Roma, as almost half either have no formal education or graduated from primary school, around one third graduated from lower secondary education while only 15% have upper secondary education. Those with a university degree are only 1% (Tarnovski 2012).

Other vulnerable groups of children face important problems in regard to participation in education: children coming from disadvantaged families, HIV infected or children with special educational needs (Preda 2009).

Transition to the labour market is rather difficult in Romania and is evident in the high unemployment rate of the young population which in 2011 was 23.5% for the age group 15–24 much higher than the 7.4% rate at national level (NIS 2012).

There is a sort of asymmetry between the education system and the modern requirements of the labour market, as the education system is not flexibly adapted to the needs of the labour market. To this misfit contributes the low participation in adult training in Romania in comparison to other European countries. The skills gap in the labour markets comes also from the emphasis for a relatively long time on vocational education at the secondary level and the relatively modest coverage of higher education (World Bank 2008).

Romania is characterized by low returns to education and even though an increasing trend in time is noticeable, the growth is still modest. Returns to schooling are low for those with less-than-tertiary education, especially for the graduates of vocational secondary schools who are working in the private sector. Poor children are more likely to be directed into low-return education paths (namely vocational schools), while wealthy children are more likely to attend general secondary and tertiary education institutions. This has obvious implications for the reproduction of inequality. For tertiary education, returns to education are higher, but they are still significantly lower than in other countries (World Bank 2008).

HOUSEHOLD INCOME INEQUALITY

In 2010 Romania had a median equivalised income of 2,037 Euro, which was the smallest in EU and around ten times smaller than that of some developed western countries like the Netherlands (20,292 Euro), Austria (20,618 Euro) or France (20,046 Euro), and less than half of the NMS12 average (4,431 Euro) (Eurostat).

Early '90s saw a moderate increase in the Gini coefficient in a time of economic recession (*Figure 1*⁵). In the second part of the '90s, with the start of modest economic growth, the Gini coefficient registered another increase, followed by a relatively stable period. The most significant increase in the Gini coefficient occurred after 2001, when the economy entered a path of more robust growth. The Gini coefficient maintained a very high level all through the time of economic growth and reached a peak in 2007 when Romania ranked the highest in the EU in regard to income inequality (Eurostat data). Only starting with 2008, for the first time after 1990, the Gini coefficient recorded a significant decrease although the country still remains one of the most unequal in EU.

In Romania, own consumption played an important role in reducing poverty and lessening inequality, especially throughout the time of economic recession.

In 2000, the value of the Gini coefficient excluding own consumption was 37.8 while the value of the same coefficient including own consumption was 29.4, the difference between the two being 8.4 Gini points. In time, up to 2007, the

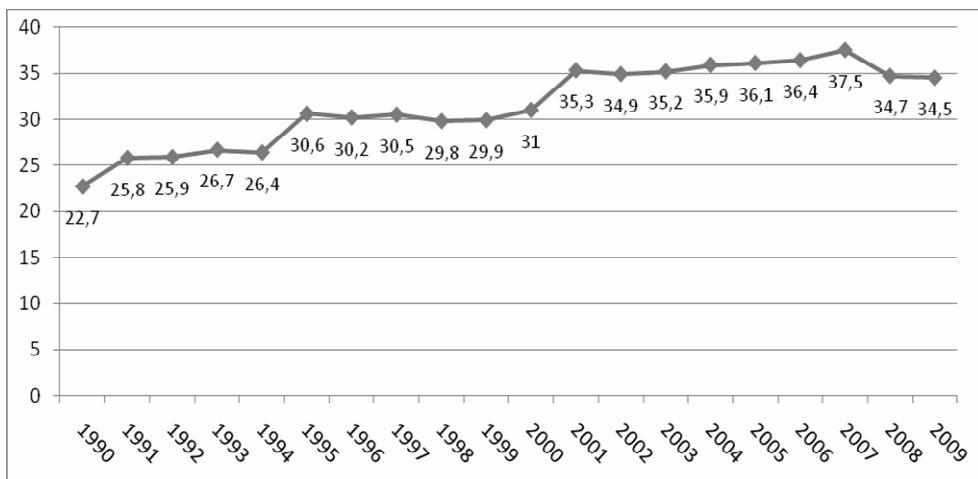
---

⁵ Here we use Transmonee data as is the most complete series available for Gini coefficient. International comparisons are based on Eurostat data which start the series in 2000. The Eurostat measure is the Gini coefficient of equivalised disposable income using the modified OECD scale and the Transmonee refer to the distribution of population by per capita household net income.

differentiation between the two decreased to 5 Gini points, showing a diminishing significance of own consumption (*Figure 2*).

Figure 1

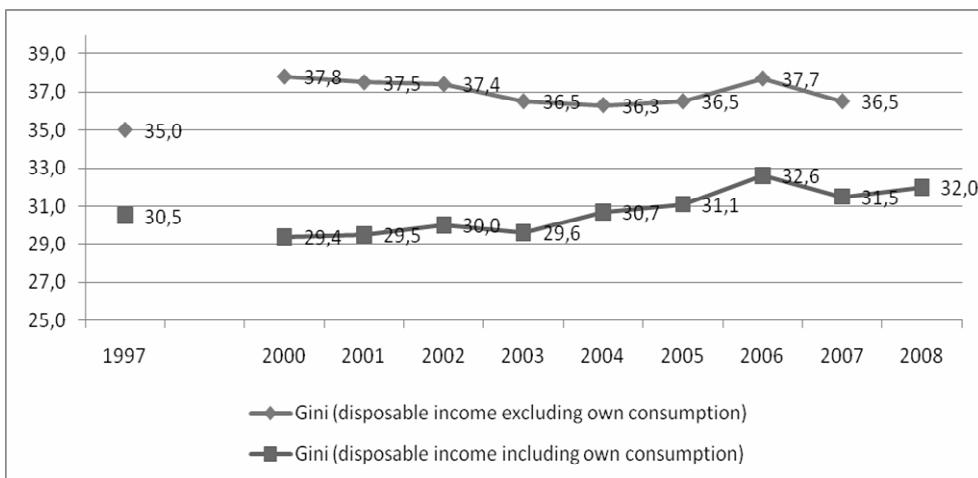
Distribution of per capita household net income: Gini coefficient, 1990–2009

Source: Transmonee, based on NIS data.

Figure 2

Gini coefficient including and excluding own consumption

Source: Zamfir et al., 2010, NIS data.

Subsistence agriculture carried out by individual farmers on small plots of land represented an important means that contributed to the households budgets and helped to maintaining some households barely above the poverty line and

furthermore was a factor in decreasing income inequality (Mărginean, 2006). This was especially important for the poorest households, as for example, the most important income sources for those in the first income decile are agriculture and social benefits (NIS data).

The income quintile ratio (S80/S20) depicts approximately the same picture of income inequality as the Gini coefficient. In 2010 the S80/S20 ratio was 6, which ranks Romania fourth in the EU, after the countries with the most unequal income distribution represented by Spain (6.9), Lithuania (7.3) and Latvia (6.9), and higher than the EU27 average (5). The highest ratio was registered in 2007, when it reached 7.8 (Eurostat data).

TRENDS IN POVERTY RISKS

In 2010, Romania ranked the second highest in the EU in regard to relative poverty rates. According to Eurostat data⁶, the at-risk of poverty rate in Romania was 21.1%, second after Lithuania (21.3%), higher than the EU27 average (16.4%) and much higher than in countries like the Netherlands (10.3%) or France (13.5%). It is also worth mentioning that Romania has one of the lowest poverty thresholds in EU.

Table no. 1

Relative poverty 2000–2010: at risk of poverty rate

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
At risk of poverty rate	17.1	17	18.1	17.3	17.9	18.2	18.6	18.5	18.2	17.5	17.2

Source: MLFSP 2010, NIS data.

Relative poverty, calculated by using a threshold fixed at 60 percent of the national annual median disposable income, shows little change since 2000. Despite a period of economic growth from 2000 to 2008, which led to an increase in time in incomes and consumption, the poverty rates remained rather stable as the median income also changed.

The relative poverty measure does not capture the dynamics of poverty in Romania. For this reason, another measure of poverty was calculated nationally that is able to reflect the changes in the level of welfare, against an absolute poverty line anchored in a minimum consumption basket.

The absolute poverty measure is based on a national methodology, developed by NIS, Government experts, researchers, and the World Bank. This methodology uses a consumption-based welfare indicator, and an absolute poverty line based on the cost of basic needs method. The consumption-based welfare indicator includes own consumption. The poverty line is absolute, including a food component plus

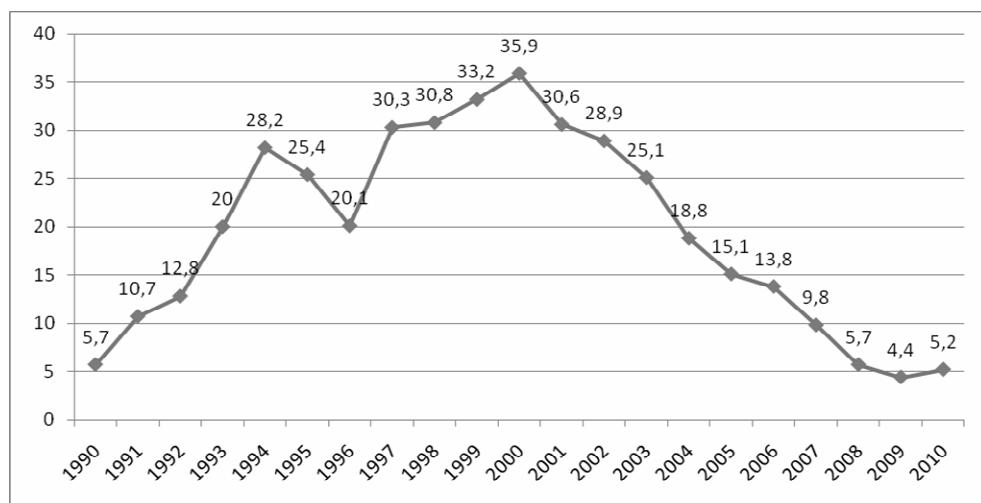
⁶ The figures for at risk poverty rate slightly differ between Eurostat and NIS data based on HBS. Here, we used Eurostat for international comparisons and NIS national data for trends in time.

an allowance for essential non-foods and services. The food component is determined as the cost of a food basket preferred by the individuals from the second and third deciles. The equivalence scale is empirical, taking into account economies of scale and relative cost of children over adults (each adult = 1, each child = 0.5, economy of scale parameter = 0.9) (Word Bank 2007).

In Romania, absolute poverty rose sharply after 1990, along with the economic recession, until 1995, when it began to decrease for two consecutive years as the economy seemed to recover to a certain extent. Once again, with a new economic recession, starting with 1997, absolute poverty rose again abruptly up to 2000, when economic growth re-launched more robustly, and continued to fall until 2010 when the effects of the economic crisis were heavily experienced by population. In 2000, the number of persons affected by absolute poverty was 8,045,000, while in 2010 the number decreased to 1,110,000.

Figure 3

Absolute poverty rates 1990–2010

Source: MLSFP, 2010, NIS data.

The relative poverty measure is well suited for international comparison as well as for understanding the position that various social groups hold relatively to the national standard of living.

Following, we will detail the various inequalities by social and individual characteristics that are highlighted by the relative poverty measure and we will complete the picture with absolute poverty data only when the latter better highlights disparities. Essentially, poverty profiles based on the relative poverty measure and the absolute poverty measure are very similar.

In regard to age, the highest poverty risk is faced by children and youth. In 2010, the poverty risk of persons under 18 was almost two times higher (31.3%) than that of

persons of 65 years and over (16.7%). In time, between 2007 and 2010, the poverty risk decreased significantly only for those between 55 and 64 years old and for those of 65 and older (*Table no. 2*). Although the elderly were a rather vulnerable category in the nineties, lately it registered a higher reduction of the poverty risk probably as a consequence of the increases in farmers' pensions and in the pensions recorrelation that was implemented. When looking at absolute poverty, we observe that children and youth (under 30) are indeed most exposed to poverty while representing almost half of the number of people in absolute poverty (MLFSP 2010, NIS data).

*Table no. 2***At risk of poverty rate by age**

Age	2007	2008	2009	2010
less than 18	32,8	32,9	32,9	31,3
18–24	23,3	22,9	23,2	22,9
25–54	20,8	20,1	20,1	19,4
55–64	20,2	17	15,5	13,9
65 years or over	30,6	26	21	16,7

Source: Eurostat, EU-SILC data.

When looking at household type (*Table no. 3*), households with dependent children face a significantly higher risk of poverty than those without children. Most exposed to poverty are the households of two adults with three or more children. In 2010, in Romania, at risk poverty for households with three or more dependent children was the second highest in Europe in 2010 (60.4%) after Bulgaria (65%) and was more than two times higher than the average of EU27 (25.9%). Single persons with dependent children also have high poverty risks. In time, from 2007 to 2010 poverty risks decreased for most types of households with the exception of those made up of two adults with dependent children for which the risks increased.

*Table no. 3***At risk of poverty rate by household type**

Household type	2007	2008	2009	2010
<i>Households without dependent children</i>	22	18,4	16,5	14,3
single person	36,2	32,9	29,1	26,7
two adults, younger than 65	17	13,8	13,1	13,5
two adults, at least one aged 65 or older	25,8	20	14,5	11,3
three or more adults	16,8	12,7	13,1	10,3
<i>Households with dependent children</i>	26,5	26,3	26,2	25,3
single person with dependent children	42,5	39,9	35,3	31,9
two adults with one dependent child	14,9	14,1	14,9	16,4
two adults with two dependent children	22,4	24	24,3	26,7
two adults with three or more children	54,8	57,3	56,3	60,4
three or more adults with dependent children	26,7	25,7	25,2	22,4

Source: Eurostat, EUSILC data.

As expected, in regard to most frequent activity status, unemployed people are most exposed to poverty (45.4%), facing a risk almost three times higher than the employed (17.2%) and maintaining high and relatively stable risks over time. Other inactive people also face higher poverty risks (*Table no. 4*).

However, when looking at absolute poverty rates and trying to analyse poverty rates by a more refined activity status, we can observe that the self employed in agriculture have the highest poverty rate (12.9%) representing also the highest share in the number of people in absolute poverty (22.9%). Self employed in non agricultural domain (10.7%) and housewives (10.2) also face higher risks of poverty, while the unemployed ranked fourth, with a poverty rate of 9.4%. Other categories are less exposed to poverty: old people and preschool children (8.4%), students (6.5%), retired (2%) and employed (1%) (MLFSP 2010, NIS data).

Table no. 4

At risk of poverty rate by most frequent activity status

Most frequent activity status	2007	2008	2009	2010
employed	18,3	17,5	17,6	17,2
not employed	27,9	24,7	22,3	20,5
unemployed	46,4	42,7	46,4	45,4
retired	22,9	19	15,7	12,8
other inactive	33,1	31,8	30,7	29,8

Source: Eurostat, EU-SILC data.

When looking at education (*Table no. 5*), the data show that highly educated people are well protected against poverty while the least educated (ISCED 0–2) represent the most vulnerable category in this respect. In time, from 2007 to 2010 poverty rates decreased significantly for those with low education.

Table no. 5

At risk of poverty rate by highest level of education achieved

Highest level of education achieved	2007	2008	2009	2010
ISCED 0–2	40,5	36	35,1	33,2
ISCED 3–4	14,2	13,7	12,1	12,5
ISCED 5–6	1,2	0,7	1,6	1,1

Source: Eurostat, EUSILC data.

Inequalities are marked in Romania not only by individual and households characteristics but also by location. NIS data from HBS highlight further inequalities between urban and rural on the one hand and various development regions on the other hand.

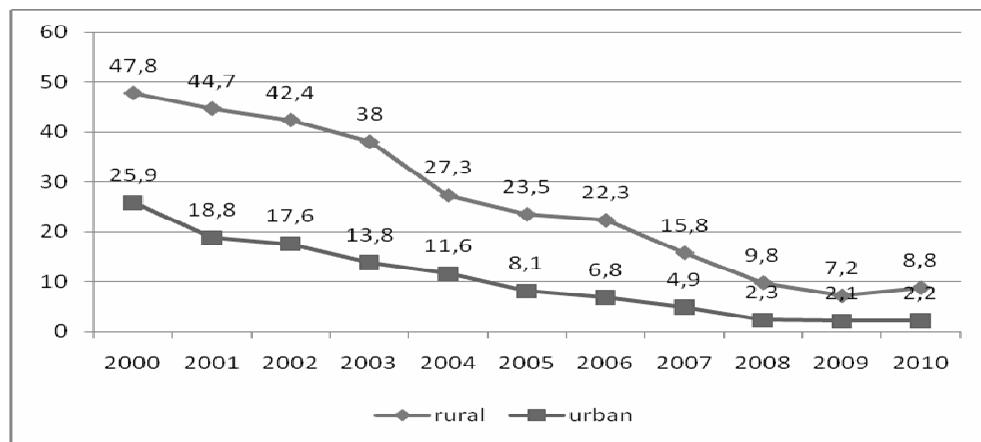
At risk of poverty rate was in 2010 three times higher in rural (27.1%) than in urban areas (9%). When looking at absolute poverty, in 2010 the gap between rural and urban areas was even deeper: the absolute poverty gap was four times higher in rural (8.8%) than in urban (2.2%). In Romania pockets of poverty are concentrated

mostly in rural areas as 76.7% of the poor are living in rural and only 23.3% live in urban areas (MLFSP 2010, NIS data).

In time, absolute poverty rates dropped considerably both in urban and rural areas. However, poverty reduction was much more important in urban than in rural: between 2000 and 2010, absolute poverty became 11 times lower in urban and only about 5 times in rural areas. The gap between the two areas tended to deepen with only small variations in time: in 2000 the absolute poverty in rural areas was less than 2 times higher than in urban areas, while in 2010 it was 4 times higher.

Figure 4

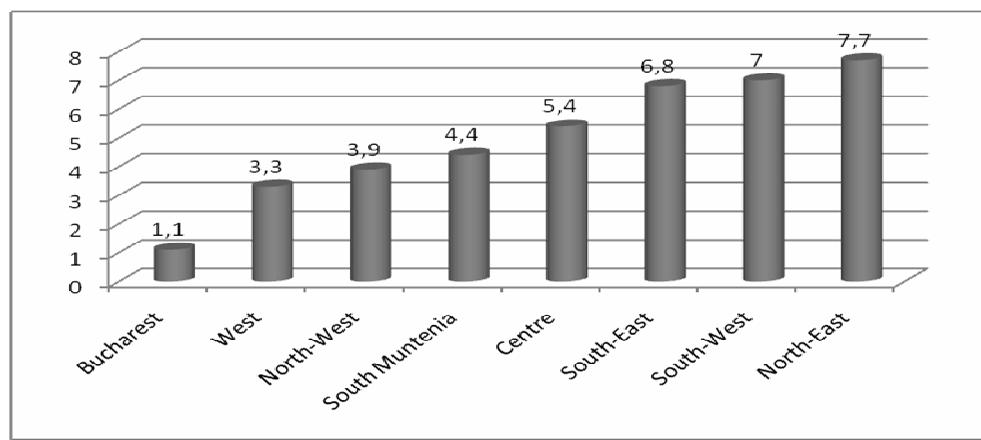
Absolute poverty by residence

Source: MLFSP, 2010, NIS data.

Figure 5

Absolute poverty rates by development region

Source: MLFSP, 2010, NIS data.

Looking further at the spatial distribution of poverty, big disparities become evident: the highest relative poverty rates are to be found in North-East region (26.2%) and South-East region (23.1%) while the lowest incidence of poverty is in Bucharest – Ilfov region (5.3%). According to absolute poverty rates, the regional divide is even bigger: the poorest region has poverty rates almost 8 times higher than the Bucharest region (*Figure 5*). Some of the disparities deepened in time, even in times of economic growth, when poverty decreased. For example, in the period 2003–2006 the West region registered a 62% drop in the number of poor, in the South the number of poor was reduced by more than half, while in the Centre region the decrease was much lower, at only 34%. The differences in the pace of poverty reduction lead to increasing regional disparities (World Bank 2007).

In Romania, there are also important disparities associated with ethnicity. Roma represent a deep pocket of poverty as in 2010 their absolute poverty rate was 31.4% in comparison to that of the Romanian population of 4.4% and of the Hungarian population of 2.4%. Roma absolute poverty rate decreased from 76.8% in 2003 to 31.4% in 2010. However, the gap between Roma and the Romanian gradually increased in time as in 2003 the Roma poverty risk was 3 times higher than the Romanian poverty risk, whereas in 2010 was more than 7 times higher (MLFSP 2010, NIS data).

LABOUR MARKET INEQUALITY

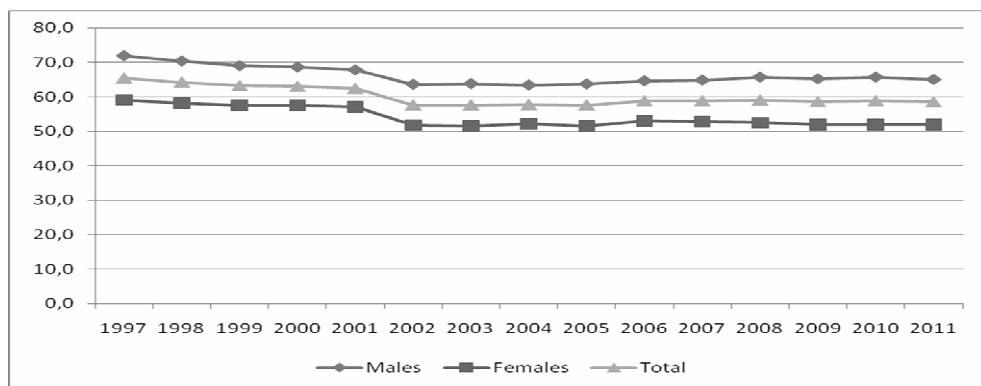
In 2011 the total employment rate (15–64 years old) in Romania was 58.5%, well below the EU 27 average (64.3%) and much lower the developed western countries like the Netherlands (74.9%), Sweden (74.1%) or Denmark (73.1%). Employment rates were similar to those in Italy (56.9%) and Bulgaria (58.5%). From 1997 to 2001, employment rates declined continuously and fell more abruptly in 2002, to remain rather stable to the present. The declining employment rates in early 2000s were due to the accelerated reforms and economic restructuring, coupled with early retirement schemes. For female labour force the drop in employment was a bit sharper than for the male labour force (*Figure 6*). In 2011, female employment rates, although lower than the EU average (58%), were higher than in countries like Greece (45.1%), Italy (46.5%), Hungary (50.6%) and Malta (41%) (Eurostat, LFS data).

Employment rates declined for all age groups (*Figure 7*) in a similar way from 1997 to 2002, when a significant drop was registered for older age groups (55–64), while for the younger work force (15–24) the decline was rather steady. It has been explained (Zaman and Stănculescu 2007) that the early retirement schemes along with the changing working environment can account for the changes evident for the older work force. In this case, employees have not been sufficiently able to adapt to new challenges of market economy especially during

the time of economic growth in early 2000s. For younger age groups, increasing enrolment in higher education can explain the drop in activity rates.

Figure 6

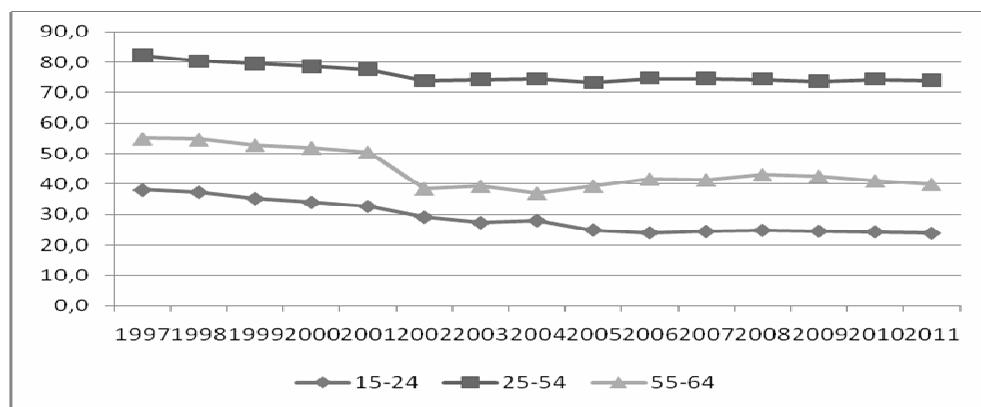
Employment rates by gender

Source: Eurostat, LFS data.

Figure 7

Employment rates by age

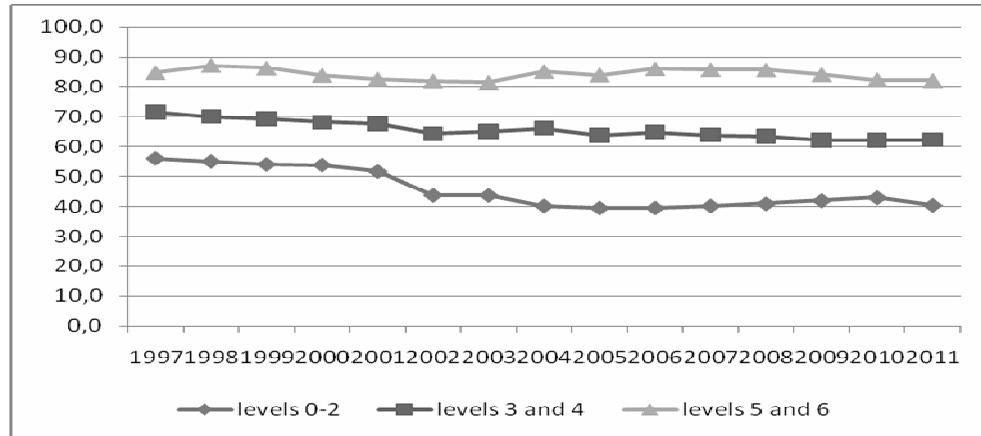
Source: Eurostat, LFS data.

The employment rates of individuals with higher education (*Figure 8*) remained rather stable during the time described by the data and even registered a small increase in 2004. Generally, those with secondary education also have employment rates characterized by stability. Most important decrease in employment rates was registered in early 2000s for those with low education. The economic restructuring at the time seems to have impacted most on the less educated. On the one hand, opportunities are less important for this category on the

market, on the other hand, less educated individuals are more strongly represented among older cohorts which went into early retirement at a higher rate than the rest of the population (as also explained by Zaman and Stănculescu 2007).

Figure 8

Employment rates by education

Source: Eurostat, LFS data.

Employment rates also vary by region (*Table no. 6*), from a low 53.5% in the Centre to a high 64.3% in Bucuresti-Ilfov region, reflecting disparities in development of the various regions and therefore the different capacity to absorb the work force.

Table no. 6

Employment rates by region

	Employment rate
North West	57.7
Centre	53.5
North East	62
South East	55.5
South Muntenia	59.7
Bucuresti Ilfov	64.3
South West Oltenia	59.2
West	57.9

Source: NIS, Annual Statistical Yearbook, 2010.

In regard to change in employment according to occupational categories (*Table no. 7*), several occupational categories saw their numbers reduced over time: managers, technicians and associate professionals, skilled agricultural, forestry and fishery workers, craft and related trades workers and plant, machine

operators and assemblers. Most of these changes are related to economic restructuring. The occupational categories that saw their numbers increase are professionals, service and sales workers and elementary occupations. In case of professionals, the expansion of higher education can account for their rising numbers, while for service and sales workers, the change in numbers reflects the increasing share in the economy of services.

Table no. 7

Change in employment according to occupational categories (ISCO) (thousands)

	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Total employed persons	10,013.3	9,538.5	8,723.4	8,592.3	8,637.3	8,764.5	8,675.8	8,960.6
Managers	278.0	232.9	252.6	255.6	241.7	224.6	170.2	195.3
Professionals	654.6	707.3	675.6	776.0	862.6	945.0	1,059.8	1,236.7
Technicians and associate professionals	946.0	883.3	857.5	832.2	836.7	864.0	818.4	583.0
Clerical support workers	423.3	423.0	394.3	399.7	373.4	448.7	425.2	368.9
Service and sales workers	725.2	751.4	800.4	843.9	934.8	946.1	1,062.5	1,223.3
Skilled agricultural, forestry and fishery workers	3,157.4	3,088.8	2,369.6	1,986.1	1,913.6	1,675.8	1,728.6	1,841.8
Craft and related trades workers	2,039.9	1,783.3	1,720.9	1,579.6	1,506.3	1,523.5	1,407.6	1,506.1
Plant and machine operators, and assemblers	1,061.4	972.1	973.2	1,058.4	985.6	1,056.9	955.4	935.4
Elementary occupations	727.5	696.5	679.4	860.8	907.5	1,003.9	982.9	988.8
Armed forces occupations	:	:	:	:	75.2	75.7	65.1	81.3

Source: Eurostat, LFS.

Note: 1998, 2012 data is for trimester II, 2002–2010 data is for trimester IV.

A specific situation in regard to employment in Romania is represented by the Roma population. A study undertaken in 2011 on Roma population proved that the Roma employment rate is much lower than the national average, being situated

at only 35.5%⁷ (Preoteasa, 2012). The same study showed that inequalities are related to gender, education, age and basic abilities (reading and writing) while residence is not important. Employment rate is significantly higher for men (44.3%) than for women (27.4%), for the higher educated (67%) in comparison to lower educated (33.6%), and significantly lower for younger age groups (16–24) (28%) in comparison to those between 25 and 54 years old (39.3%).

In time, employment rates declined for this population: in 1992, 22% of the Roma (Zamfir and Zamfir 1993) were employed, whereas in 1998 the share of the employed in the Roma population was only 12.9% (Zamfir and Preda 2002). Currently, only 10% of the Roma (Preoteasa, 2012) declared being permanently employed over the past two years. A combination of factors contribute to the particularly difficult situation of Roma: the low level of education, low level of qualification and skills, the tradition of specific jobs which do not match the current conditions on the labour market and the discrimination faced from employers who generally offer less qualified jobs to Roma (Preoteasa 2010, Cace et al. 2010).

UNEMPLOYMENT

In 2011, unemployment rates were moderate in Romania (7.7%) and lower than the EU average (9.7%). Unemployment rate for the youth (*Table 8*) is significantly higher than for other age groups and economic crisis seems to have impacted heavily on this category (15–24) for which unemployment rose significantly since 2008 to the present. Young people in Romania have a higher unemployment rate than the EU average (21.3%), while the other age groups have lower unemployment rates than the EU average.

In regard to education, higher unemployment rates are registered for the low educated, followed closely by those with upper secondary and post-secondary education. In time, a significant increase in unemployment rates is to be observed for the higher educated who show the highest growth during the time described by data: from 2008 to 2011, their unemployment rates almost doubled. This category was especially impacted during the time of the economic crisis, as a particular increase in unemployment rates registered in 2009. This can be explained by the higher graduation rates from tertiary education and the incapacity of the labour market to absorb the more educated labour force during the crisis.

Higher unemployment rates for males than females probably originate in the economic restructuring process, which affected to a higher extent the male workforce. In urban, unemployment are considerably higher than in rural, as agriculture attracted an important segment of the jobless. In 2011, unemployment rate was 8.8 in urban and 5.5 in rural (NIS data). However, it was justified that in

⁷ Survey data, Soros, 2011.

the agricultural sector there is also a substantial hidden unemployment (Zaman and Stănculescu 2007).

Table no. 8

Unemployment rate⁸ by age, education, gender and residence

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Total	7.7	7.3	8.8	7.4	8.1	7.5	7.6	6.8	6.1	7.2	7.6	7.7
<i>Age</i>												
15–24	17.8	17.6	22.2	19.5	22.3	20.2	21.4	20.1	18.6	20.8	22.1	23.7
25–54	6.9	6.3	7.3	6.2	6.4	6.4	6.4	5.6	5.0	6.1	6.4	6.4
55–64	1.1	1.7	1.5	1.9	3.3	2.4	2.6	2.3	2.5	3.0	3.3	3.7
<i>Education</i>												
levels 0–2	5.3	5.4	7.6	7.1	9.8	8.0	9.0	8.6	8.6	8.9	7.2	8.6
levels 3 and 4	9.5	8.6	10.0	8.2	8.4	8.1	7.9	6.9	6.0	7.3	8.3	8.1
levels 5 and 6	3.6	3.9	4.1	3.4	3.1	3.9	3.8	3.0	2.7	4.4	5.4	5.2
<i>Gender</i>												
males	8.2	7.7	9.1	7.8	9.4	8.1	8.5	7.6	7.0	8.0	8.2	8.2
females	7.1	6.8	8.3	6.8	6.5	6.8	6.4	5.7	5.0	6.2	6.9	7.1

Source: Eurostat, LFS data 1997–2010, for 2011 NIS (2011), LFS data.

WAGES

During the first years of transition, real monthly wages diminished abruptly and in 1993 they reached 58.9% of their 1990 level (*Figure 9*). A new record low was registered in 1996 when they were only 56.2% of the 1990 level. They picked up slowly but it was only in 2007 that they superseded their value in the first year of transition.

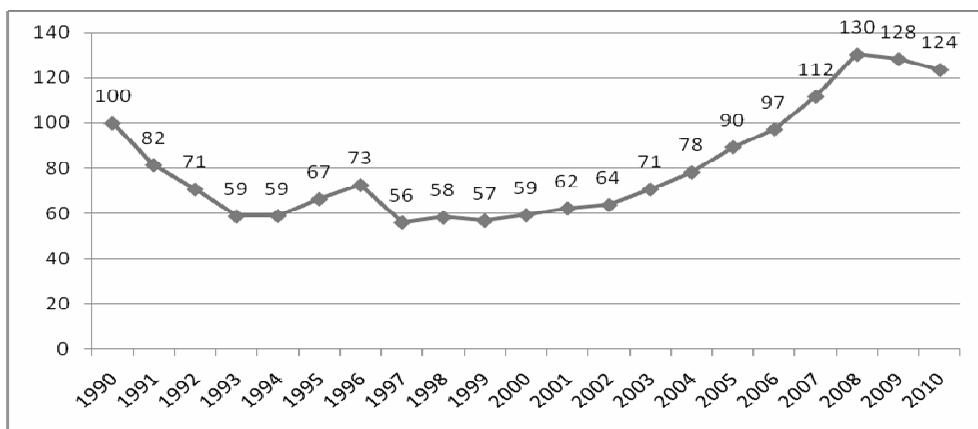
In 2006, according to Eurostat data, wages in Romania were among the most unequal in the EU: the P90/P10 wage ratio in Romania (5.5) was the second highest in EU after Latvia (6). In the developed countries of EU, the P90/P10 wage ratio was as low as 2.1 in Sweden, 2.3 in Finland and 2.4 in Denmark.

At household level, wages represent an essential source of income, although their contribution to total income of households remains low in Romania, at about half of the total income. In 2011, wages represented 48.4% of the total incomes of households. For households where the head is employed, wages represented 80.8% of their incomes while for households with the head working in agriculture, wages constituted only 5.9% of their total incomes. Discrepancies are also evident by residence: in urban wages are 62.9% of total incomes whereas in rural they represent only 26%. (NIS 2012a)

⁸ Unemployment rates figures differ between NIS and Eurostat.

Figure 9

Indices of real wages

Source: NIS, Statistical Yearbook, 2011.

There are also discrepancies in the way they contribute to household income. In 2007 for the poorest households (first decile) wages represented only 3.8% of their total income, the most important income source for this category being incomes from social transfers (25.2%), followed by income from agriculture (9.2%) and self employment (5%). The most affluent households (tenth decile) relied mostly on income from wages as they represented 74.5% of their total income and self-employment. Income from social transfers constituted 7.3% of total income while non agricultural self employment contributed with 2%.

The average net monthly wage varies by economy sectors. In 2010 (NIS data, Statistical Yearbook, 2011) the financial intermediation and insurance sector had wages far above the national average, more than double the national average and four times higher than the ones in the hotels and restaurant sector. While education and health sectors have wages close to national average, other sectors stand out with much higher wages than the average. The energy, mining and telecommunication sectors have net monthly wages up to two times higher than the average.

A main policy concern has been for a long time the relationship between productivity and wages on one hand and the disparities in wages between public and private sectors on the other hand. It was showed (OECD 2000; Zaman and Stănculescu 2007) that many times in the public sectors wages increased in no relation with productivity, like it was the case prior to election in 2004, and the following two years, while in the private they generally kept up with productivity. An important wage differential that maintained for an important part of the transition was that between some of the former regie autonomes⁹ and other public enterprises.

⁹ State-owned enterprises organised as public utilities. At the end of 90s they started to be transformed into corporations.

In state-owned companies and most regies autonomes, the lack of hard-budget limits and other corporate-governance problems contributed to wages becoming out of line with productivity. Several factors (OECD, 2000) accounted for the “soft” budget limits in these enterprises: political interference in banks’ decisions, monopolistic pricing and tolerance of payment arrears. As a result, enterprises could frequently continue to operate irrespective of heavy losses.

Currently, there is still a wage differential between public and private sectors in favour of the public. In 2010 the average net wage was 1,599 RON in public and 1,294 RON in private sector, while the national average was 1,391 RON). The differential lowered in 2010 in comparison to the previous year: the wages in the public sector declined while those in the private sector increased. The decrease in the public sector is explained by the 25% cuts in salaries in 2010. Moreover, in the beginning of 2010 the law of unitary salaries was introduced, aimed at reducing the major discrepancies between the various public sector categories of employees by introducing wage coefficients ranging on a scale from 1 to 12. The differences private-public, even though lower in the present, still remain, although they might be in reality a little lower than shown by the data, as in private sector, especially the small and medium sized employees may underreport wages paid in order to minimise payroll taxes.

There is also a wage differential between men and women that tended to deepen a little between 2009 and 2010, which is generally explained by the participation of women in activities with lower value added. The average net wage in 2010 was 1,466 RON in case of men and 1,308 in case of women.

EDUCATIONAL INEQUALITY

Romania went through a process of educational expansion in the 1960s similar to the other European countries. The most important extension took place between 1960s and 1980s, while in the last decade of the communist regime, the expansion stabilized. The proportion of population attending school saw the highest increase between 1960/1961 and 1980/1981 when it grew from 17.2% in to 25%. The total number of schools grew from 23,890 in 1960/1961 to 29,766 in 1980/1981, registering an increase of 25%. The proportion in total population of students attending higher education also grew from 0.4% students in total population in 1960/1961 to 0.9% in 1980/1981 (based on NIS¹⁰ data). However, higher education was very much kept under control by the communist regime through “numerus clausus” principle. During the first decade of transition, the population attending school started to contract due to lowering fertility, while the number of schools also declined by the end of the decade.

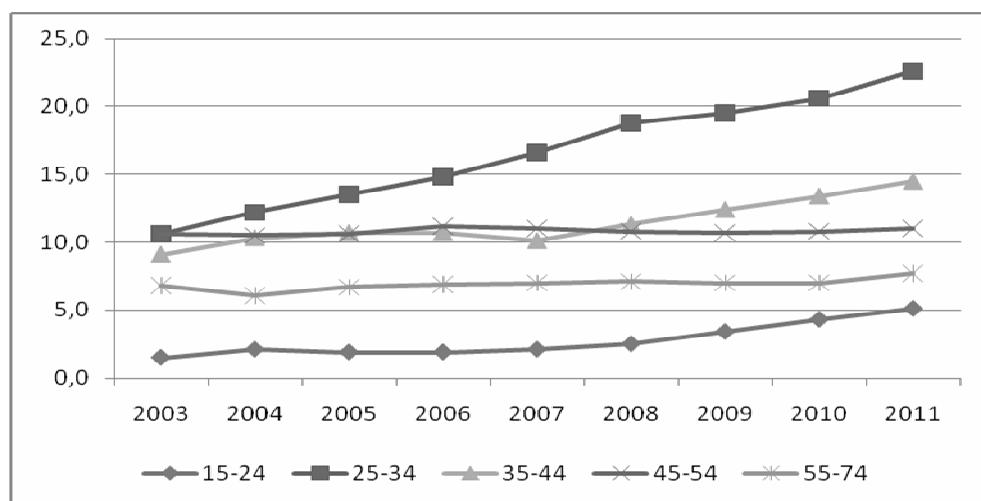
¹⁰ Own calculations based on NIS data, Statistical Yearbooks.

After 1990, the most important positive development was the expansion of higher education through the founding of new private universities and diversification of curricula in existing state universities. The number of faculties increased 6 times over a decade, from 101 in 1989/1990 to 629 in 2010/2011. Enrolment rates in higher education grew from 27.7% in 2000/2001 to 53.6% in 2007/2008 when they reached their peak and have been on the decrease since 2009, reaching 45% in 2009/2010 (Ministry of Education, 2008, 2010). The development of higher education was beneficial for younger generations (*Figure 10*) as well as for the middle age generations who were not able to get a degree in communist times due to the policy at the time. The higher educational attainment of the 15–24 age group more than tripled between 2003 to 2011 and doubled for the 25–34 group.

In recent years, the average years of education increased from 14.6 years 2000/2001 to 16.3 years in 2009/2010 (Ministry of Education 2010). This recent increase is mainly due to the expansion of higher education.

Figure 10

Higher educational attainment by age

Source: Eurostat.

Although higher education underwent an important extension, according to Eurostat data¹¹, in 2011 in Romania the proportion in active population of persons with tertiary education was the lowest in Europe, at 13%, and much lower than the EU average (23.6%).

¹¹ Eurostat figures slightly differ from national ones. Table no. 8 includes national data that allows breakdown by residence.

Table no. 9

Distribution of active population (15–64) by educational attainment and residence

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tertiary	total	9.5	10	10.5	10.6	12.1	12.7	13.7	14.6	15.4	16.4
	urban	16	16.6	12.8	17.2	19.1	20.1	21.4	22.8	23.8	25.4
	rural	2.1	2.3	6.6	2.6	2.8	2.9	3.2	3.5	3.8	4
Postsecondary	total	4.7	4.8	4.9	4.5	4.8	4.8	4.8	4.6	4.4	4.2
	urban	7.5	7.6	7.5	7	7	7.1	6.9	6.5	6.3	6
	rural	1.6	1.7	4	1.6	1.9	1.9	1.9	1.9	1.9	1.6
Upper secondary	total	32.8	32.7	32.4	32.5	32.2	32.3	33.3	33.7	33.1	33.9
	urban	40.5	40.4	39.8	10	38.4	38.9	39.5	39.9	38.6	39.6
	rural	24	23.8	17.5	23.3	24.1	23.6	24.7	25	25.7	26
Vocational	total	24.3	25	26.1	26.5	26.9	27.1	26.7	26.4	26.1	24.3
	urban	25.5	25.4	30.1	26	25.3	24.8	23.6	22.9	23.5	21.2
	rural	23	24.5	26.4	27	29.1	30.2	31	31.2	29.9	28.6
Lower secondary	total	20.5	20.2	20	20.5	18.5	18.1	17.4	16.8	17.4	18
	urban	8.6	8.3	8.4	8.4	8.6	7.8	7.2	6.4	6.5	6.7
	rural	34.1	33.8	33.8	35.1	31.6	31.6	31.3	31.2	32.5	33.5
Primary	total	8.2	7.3	6.1	8.3	5.5	5	4.1	3.9	3.6	3.3
	urban	2	1.7	1.5	1.3	1.7	1.4	1.4	1.5	1.4	1.3
	rural	15.3	13.8	11.6	10.4	10.5	9.8	7.9	7.3	6.6	6

Source: Ministry of Education, 2008, 2010, LFS data.

Romania has a high proportion of early leavers¹² (*Figure 11*), currently 17.5%, higher than the EU average (13.5%). In the EU, the proportion of early leavers varied in 2011 between 4.2% in Slovenia and 26.5% in Spain.

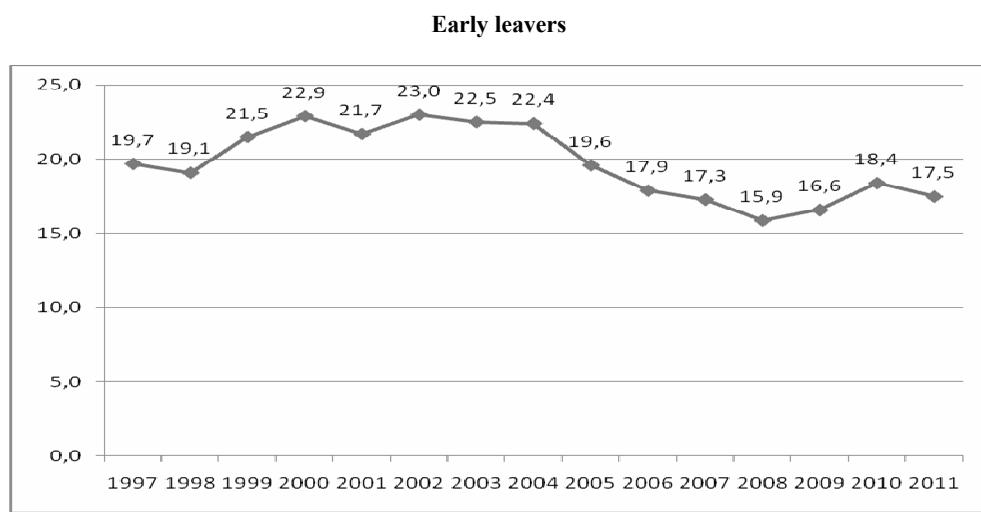
A series of inequalities characterize education in Romania, among which those determined by income, residence and ethnicity are crucial.

Although public education is tax free, income introduces an important divide in education. A series of costs are associated with education (transportation, clothing, meals, sometimes textbooks etc). These costs introduce a divide between low income families and the rest of the population in what regards access to schools as the low income households can hardly afford all the mentioned costs. Income becomes important also when looking at quality of education. Private tutoring is a widespread model in Romania for those who can afford it. The purpose of private tutoring is to prepare children for various school contests, supplement low quality education in some schools or disciplines, prepare the children for evaluations and admissions etc. Consequently, those who cannot afford private tutoring and rely on the public education system are disadvantaged in comparison to the others. Moreover, the introduction in lower secondary of tax

¹² Early leaver from education and training generally refers to a person aged 18 to 24 who has finished no more than a lower secondary education and is not involved in further education or training.

based school competitions which count towards the children's portfolio for high school admission (although it is not yet clear what their role is) discriminate between children coming from low income families, who cannot afford to pay the taxes for participation and the others who appear to have better chances in accessing high schools.

Figure 11

Source: Eurostat.

Another important divide is the omnipresent rural/urban disparity that is evident in the various indicators describing education in the two settings. While schools in urban areas generally have a better infrastructure, higher qualified staff and provide better opportunities for their students, those in rural areas tend to illustrate the opposite.

The proportion of qualified personnel in urban areas during the last decade is significantly higher than in rural. In the case of early education, the qualified personnel in 2009/2010 was 97% in urban in comparison to 93.2% in rural areas while in the case of lower secondary, it was 98.7% in urban in comparison to 95.6% in rural areas (Ministry of Education, 2010). There was an increasing trend in time in hiring qualified personnel, while the gaps between the two settings tended to lower, especially during the past years.

The students per teaching staff ratio also varies by residence: in 2009/2010 the ratio was 16 in urban and 19 in rural in case of early education, while for primary education the ratio was 15 in rural and 19 in urban whereas for the other levels the differences are not significant.

Participation in education also varies by residence. In 2009/2010, participation rate in early education in urban areas was 80.7% while in rural areas

was 76%. In time, there was an increasing trend in participation rates from 66.1% in 2000/2001 to 82.1% in 2009/2010, but the gap between urban and rural areas remained relatively stable. Participation in lower secondary education, although high (98.3%) in 2009/2010, also displays the same divide between residences: 106.4%¹³ in urban and 91.2% in rural areas. The gap becomes deeper in case of upper secondary education; participation rate is 110.6% in urban and 81.9% in rural. Dropout rates are also higher in rural in comparison to urban areas (Ministry of Education 2010).

Participation rates in higher education are more than double in urban (56.3%) than in rural areas (27.2%). This pattern shows the significantly lower opportunities that rural areas provides to children in comparison to urban areas all along their educational path. In fact, as showed by a study by Voicu and Vasile (2010), a series of factors cumulate in rural that influence the decision to enrol in higher education: values in the network of friends, distance to the university, the demand for higher education graduates on the labour market and the quality of education at lower secondary level. To this, we might add the lower standard of living in rural areas which impedes on choosing longer educational paths by students and their families. The quoted study showed that expansion of higher education in the '90s contributed to higher inequalities, but the years 2000 marked a diminishing of quantitative access inequalities between residences.

The urban/rural divide is much more obvious when looking at the distribution of population by educational attainment in rural and urban areas (Table no. 8). In 2009, only 4% of population living in rural had a university degree, while the percentage was 25.4 in urban areas. The divide maintains in favour of urban for higher levels of education (upper secondary and postsecondary) and reverses for lower levels of education (vocational, lower secondary and primary). For these lower levels, the proportion of graduates is much higher in rural than in urban areas.

A study on Roma (Tarnovski, 2012) showed that 20% of the children (6–16 years old) were not enrolled in school. According to the study, illiteracy affects 25% of the Roma aged 16 and older, being higher in rural, Roma compact communities and among women. Educational attainment, as showed by the quoted study, is very low among Roma, as almost half either have no formal education or graduated primary school, around one third graduated lower secondary education while only 15% have upper secondary education. Those with a university degree are only 1%.

A series of vulnerable groups of children face more important problems in regard to participation in education. A study dedicated to risks and inequalities (Preda 2009) highlighted several vulnerable groups: children coming from

¹³ Percentages over one hundred are due to repeaters and children who go back school after temporary leaving the system.

disadvantaged families, Roma children, HIV infected or children with special educational needs. A complex array of factors can account for their limited access to education. In case of poor children and Roma, the characteristics of communities in which they live impact on their integration in schools: poor development of educational infrastructure or distance to schools, inadequate transportation facilities, lack of positive models in their community of origin etc. The quoted report showed in the case of Roma children that school segregation influences school performance, while further barriers to successful integration are the cultural orientations of Roma, as well as discrimination on the part of schools and society in general. The low participation in education of HIV infected children and of those with special educational needs are largely determined by the culture of the educational organization and teachers, inappropriate facilities for disabled persons, a low number of places in early education system that doesn't allow full participation of children.

Transition to labour market is rather difficult in Romania and is evident in the high unemployment rate of young population which is 23.5% for the age group 15–24 much higher than the 7.4% rate at national level (NIS, 2011 data). There is a sort of asymmetry between the education system and the modern requirements of the labour market, as the education system is not flexibly adapted to the needs of labour market. Most of the explanations converge towards the idea that the many reforms of the education system did not achieve their goals and the system continues to follow old ways. To the mismatch between supply and demand contributes the low participation in adult training in Romania in comparison to other European countries. In 2011, only 1.6% of 25–64 year olds have received education or training, compared to a EU27 average of 8.9%. The skills gap in the labour market is also influenced by the emphasis for a relatively long time on vocational education at the secondary level and the relatively modest coverage of higher education (World Bank 2008).

RETURNS TO EDUCATION

Romania is characterized by low returns to education and even though an increasing trend in time is noticeable, the growth is still modest. A report by the World Bank (2008) showed that average returns to one year of schooling are less than 6% in Romania in comparison to over 10% worldwide. Returns to schooling are low for those with less-than-tertiary education, especially for the graduates of vocational secondary schools who are working in the private sector. The report reveals that poor children are more likely to be directed into low-return education paths (namely vocational schools), while wealthy children are more likely to attend general secondary and tertiary education institutions. This has obvious implications for the reproduction of inequality. For tertiary education, returns to education are

significantly higher, earnings being 55% higher than in case of basic education (Eurostat, 2002 data), but they are still significantly lower than in other countries of the World (World Bank 2008).

AS A CONCLUSION...

Income inequality grew in Romania during the transformation period to a high extent, turning the country into one of the most unequal in the EU. Today, inequalities are evident by socio-demographic groups, as well as at local level. Not only there is an important divide between a small elite of very rich and a large group of poor people, but there are also important inequalities between several large developed cities and the rest of the country, between rural and urban areas, between big cities and small towns, between large villages and small, poor, aged villages, as well as between various regions of the country. Generally, transition created new opportunities for some categories, while considerably lowered prospects for others. Currently, there is no evidence that the existing divides tend to lower, on the contrary, they already seem deeply-rooted and tend to maintain.

REFERENCES

1. Cace, S., Preoteasa, A. M., Tomescu, C., Stanescu, S., (eds.), *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi*, [Legal and equal in the labour market for Roma communities], București, Editura Expert, 2010.
2. Mărginean, I. (ed.), *Quality of life in Bulgaria and Romania*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Union, 2006.
3. Preda, M., (ed.), *Riscuri și inechități sociale în România. Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Riscurilor Sociale și Demografice*, [Risks and social inequities in Romania. The report of presidential commission for the analysis of social and demographic risks], București, Editura Polirom, 2009.
4. Preoteasa, A. M., Specificity of employment of Roma in Romania, in Tarnovschi, D. (ed.) *Roma situation in Romania 2011, Between social inclusion and migration*, Bucharest, Soros Foundation Romania, 2012, pp. 22–36.
5. Voicu, B., Vasile, M., *Rural-Urban Inequalities and Expansion of Tertiary Education in Romania*, in “Journal of Social Research & Policy”, no. 1, 2010, pp. 6–24.
6. Zaman, C., Stănculescu, M. S., *The social dimension in selected candidate countries in the Balkans: country report on Romania*, in “Enepri Research Report”, no. 40, 2007, available online at http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/index_en.htm.
7. Zamfir C., Zamfir, E., *Tiganii între ignorare și îngrijorare*, [Gipsies between ignoring and concern], București, Editura Alternative 1993.
8. Zamfir, C., Stănescu, I., Ilie, S. (eds.), *Raportul social al ICCV. După 20 de ani: opțiuni pentru România*, [Social report of ICCV. After 20 years: Options for Romania], București, ICCV, 2010.
9. *** *Income poverty and material deprivation in European countries*, Luxembourg, Eurostat, Publications Office of the European Union, 2010.

10. *** *Taxation trends in the European Union*. Luxembourg, Eurostat, Publications Office of the European Union, 2012, available online at http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm.
11. *** *Raport asupra stării sistemului național de învățământ București*, Ministry of Education, Research and Innovation. Ministerul Educației, Cercetării și Inovării, 2009, available online at <http://administrazione.edu.ro/index.php/articles/12926>.
12. *** *Raport asupra stării sistemului național de învățământ*, [Report on the state of national education system], Ministry of Education, Research and Youth – Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, 2008, available online at www.edu.ro/index.php/articles/10913.
13. *** *Raport asupra stării sistemului național de învățământ* [Report on the state of national education system]. Ministry of Education, Research, Youth and Sports Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sport, 2010, available online at www.edu.ro/index.php/articles/15128.
14. *** MLFSP [Ministry of Labour, Family and Social Protection] Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale, Direcția Generală a Personelor cu Handicap, 2012, date statistice 31 Martie 2012, available online at <http://www.anph.ro/tematica.php?id=13&idss=41>.
15. *** Strategic National Report regarding social protection and social inclusion (2008–2010), MLFSP [Ministry of Labour, Family and Social Protection] Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale, 2008, available online at <http://www.mmuncii.ro/ro/>.
16. *** *Raport privind incluziunea socială în România* [Report on social inclusion in Romania], MLFSP [Ministry of Labour, Family and Social Protection] Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale, 2010, available online at <http://www.mmuncii.ro/ro/articole/0000-00-00/raportul-privind-incluziunea-sociala-in-romania-in-anul-2010-2533-articol.html>.
17. *** *Romania in Figures 2010*, Bucharest, NIS – National Institute of Statistics.
18. *** *Veniturile și cheltuielile gospodăriilor populației în trimestrul IV 2011* [Incomes and expenses of households in IV trimester 2011]. NIS National Institute of Statistics [Institutul Național de Statistică], 2012a, available online at www.insse.ro/cms/files/statistici/comunicate/abf/ABF_IV_r11.pdf.
19. *** *Ocuparea și șomajul în anul 2011* [Employment and unemployment in 2011], Labour Force Survey (AMIGO). NIS National Institute of Statistics [Institutul Național de Statistică], 2012b available online at www.insse.ro/cms/files/statistici/comunicate/com.../somaj_2011r.pdf.
20. *** *COMUNICAT DE PRESĂ 2 februarie 2012 privind rezultatele provizorii ale Recensământului Populației și Locuințelor – 2011* [Press communiqué on provisional results of Population and Housing Census – 2011]. NIS National Institute of Statistics [Institutul Național de Statistică]. 2012c, available online at www.recensamantromania.ro.
21. *** *Labour Market and Social Policies in Romania*, Paris, OECD, 2000.
22. *** *Report No. 40120 – RO Romania: Poverty Assessment Analytical and Advisory Assistance Program*, First Phase Report, Fiscal Year 2007, Washington DC, The World Bank, 2007.
23. *** *Report No. 47487 – RO Romania: Poverty Monitoring Analytical and Advisory Assistance Program: Labor Market Vulnerabilities in Romania*, Washington DC, The World Bank, 2008.

In Romania, pe parcursul perioadei de transformare postcomunistă, inegalitatea de venit a cunoscut o creștere majoră, astfel încât, astăzi, România este caracterizată de una din cele mai înalte inegalități de venit din UE. Acest articol este o încercare descriptivă de a pune în evidență trei dimensiuni ale inegalității în România: inegalitatea de venit, inegalitatea pe piața muncii și inegalitatea în domeniul educației. În primul rând, articolul se concentrează pe inegalitatea de venit în încercarea de a înțelege pattern-ul creșterii inegalităților în timp. În al doilea rând, lucrarea ia în considerare sărăcia și profilurile sărăciei, utilizând două măsuri diferite: sărăcia absolută și cea relativă cu scopul de a înțelege tendințele în evoluția sărăciei și de a evidenția cele mai vulnerabile grupuri. Inegalitatea pe piața muncii este tratată în următoarea secțiune, iar secțiunea finală este dedicată

inegalității în domeniul educației. Articolul utilizează date ale Institutului Național de Statistică și date Eurostat. Datele arată că, deși România are cea mai mică mediană a venitului echivalent din UE, ea este caracterizată, în același timp, de o inegalitate foarte mare a veniturilor. Inegalitățile sunt structurate în funcție de grupurile sociodemografice, dar și la nivel teritorial, în funcție de regiune, mediu de rezidență și tip de comunitate. Inegalitățile în România par să fie deja înrădăcinat și să se reproducă.

Cuvinte-cheie: inegalitate de venit, inegalitate pe piața muncii, inegalitate în domeniul educațional.

Primit: 15.04.2013

Acceptat: 06.06.2013

Redactor: Ioan Mărginean

O ANALIZĂ CRITICĂ ASUPRA DEZVOLTĂRII AGRICULTURII ȘI ZONELOR RURALE, PE BAZA PNDR 2007–2013

FLAVIUS MIHALACHE

Acest studiu prezintă implementarea Politicii Agricole Comune în România pe baza PNDR 2007–2013, urmărind să surprindă particularitățile și provocările înregistrate, dar și nivelul de adevarare a măsurilor descrise la specificul societății rurale. Pentru aceasta, se analizează documentele oficiale ce statuează implementarea PNDR și rapoarte Ministerului Agriculturii și Dezvoltării Rurale cu privire la derularea acestui program. Analiza măsurilor de alocare finanțiară relevă niveluri diferite de contractare a sumelor disponibile pentru susținerea sectorului agricol și dezvoltarea zonelor rurale și aspecte ce sugerează o serie de elemente de incongruență între schemele de alocare finanțiară și realitatea socioeconomică a zonelor rurale.

Cuvinte-cheie: dezvoltare rurală, Politică Agricolă Comună, PNDR.

INTRODUCERE ȘI METODOLOGIE

Lumea satului prezintă dezechilibre socioeconomice importante, ceea ce face din mediul rural românesc un spațiu expus riscurilor sociale. Evidența subdezvoltare a celor mai multe dintre sate, supraocuparea agricolă a populației rurale sau deficitul de calificare înregistrat de segmente importante ale locuitorilor domiciliați la sate reprezintă consecințe ale situației economice precare înregistrate la nivel național. Starea actuală a mediului rural apare, pe de-o parte, drept consecință directă a dificultăților economice înregistrate la nivel național în perioada de tranziție, iar, pe de altă parte, își are originea în o serie de coordonate generale ale lumii satului din perioada comunistă și chiar din deceniile anterioare acesteia. Urbanizarea și industrializarea, corroborate cu colectivizarea agriculturii, au reușit să modifice radical coordonatele mediului rural, aducând, dincolo de orice discuție privind implicațiile sociale ale acestor procese, o îmbunătățire evidentă a situației ruralului, atât prin redimensionarea acestuia, cât și prin modificarea profilurilor educațional și ocupațional ale populației.

După 1990, proiectul de transformare socioeconomă a ruralului a fost înlocuit cu o stare caracterizată, mai degrabă, prin lipsa oricărei viziuni strategice privind rolul și

---

Adresa de contact a autorului: Flavius Mihalache, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, e-mail: fmihalache@iccv.ro.

locul mediului rural în cadrul societății românești. Dincolo de măsurile privind reforma funciară, aflate în linie cu toate deciziile politice privitoare la privatizare și reducerea importanței statului în economie, pentru perioada anilor '90 și primii ani de după 2000 nu am putut vorbi despre existența unor ansambluri coerente și eficiente de politici destinate dezvoltării spațiilor rurale. Această situație s-a schimbat, în oarecare măsură, după 2007, când după aderarea la UE, România a avut acces la programe cu finanțare europeană. Fondurile structurale, cele de coeziune și, în mod special, sumele destinate mediului rural și sectorului agricol, prin ansamblul de măsuri reunite în aşa numita Politică Agricolă Comună (PAC), au reprezentat oportunități de finanțare a inițiativelor de susținere și dezvoltare a mediului rural. Adoptarea Programului Național de Dezvoltare Rurală (PNDR), ca document strategic de implementare a programelor europene destinate mediului rural a însemnat asumarea de către România a unui model de intervenție bazat pe o strategie pe termen mediu asupra evoluției lumii satului.

În paginile următoare îmi propun să discut critic măsurile prevăzute prin PNDR pentru susținerea mediului rural și dezvoltarea satelor, în contextul caracteristicilor socioeconomice ale mediului rural românesc, urmărind adevararea dintre programele de finanțare și cerințele spațiului rural contemporan românesc. Totodată, pe baza datelor statistice, doresc să schițez stadiul actual al accesării de fonduri, pentru a putea evidenția zonele deficitare, sau, după caz, situațiile de succes. Ca obiectiv general, materialul de față își propune să ofere o perspectivă critică asupra perspectivelor de dezvoltare a mediului rural românesc, în strânsă legătură cu ansamblul de măsuri promovate prin PAC.

Demersul de cercetare prezent constituie, astfel, un *desk-research* bazat pe analiza documentelor programatice oficiale ce stipulează aliniamentele politicilor de intervenție în domeniul, precum și a rapoartelor și seturilor de date disponibile ce fac referire la stadiul actual al implementării acestor programe. În mod evident, limitele abordării, ce pleacă de la perspectiva metodologică aleasă, rezidă în generarea unei perspective tehnice, preponderent descriptive, concentrate asupra obținerii unei imagini de ansamblu care să permită conturarea unei diagnoze la un anumit moment în timp.

CARACTERISTICILE MEDIULUI RURAL ROMÂNESC

Starea mediului rural a constituit una dintre temele majore de cercetare în perioada ultimilor două decenii, atât prin prisma ponderii semnificative pe care o are populația rurală în totalul populației, cât și a aspectelor socioeconomice corelate condițiilor de viață înregistrate în rural. Principalele probleme ale ruralului românesc în perioada post comunistă pot fi împărțite în trei mari categorii de factori puternic corelați:

- a) *suprareprezentarea sectorului agricol și slaba dezvoltare a activităților neagrile în cadrul economiei rurale;*
- b) *subdezvoltarea sectorului agricol și productivitatea scăzută înregistrată în cadrul acestuia;*
- c) *nivelul redus de dezvoltare al celor mai multe dintre localităților rurale și nivelul de pregătire formală deficitar al unei mari părți a populației.*

Studiile referitoare la suprareprezentarea sectorului agricol vorbesc despre supraocuparea populației rurale în sectorul agricol, în condițiile în care activitățile din seccoarele secundar și terțiar au înregistrat declinuri semnificative după reformele din prima parte a anilor '90 (Kerekes, 2010; Sandu, 2005). În strânsă legătură cu suprareprezentarea sectorului agricol în cadrul economiei rurale se află o altă categorie de factori definitorii pentru starea actuală a lumii satului românesc. Aceștia fac trimitere la specificul muncii în agricultură și la productivitatea înregistrată în cadrul acestui sector. Reforma agrară demarată în 1991 a dus la atomicizarea proprietății funciare, plasând în centrul modelului de organizare a acestui sector de activitate miciile exploatații țărănești, în care munca și valorificarea produselor agricole prezintă forme tradiționale, orientate cu precădere către autoconsum. Efectele transformărilor asupra regimului de proprietate funciară înregistrate în anii '90 s-au făcut simțite și la nivelul industriei agro-alimentare, care a intrat într-un puternic declin, atât ca urmare a pierderii bazei de materii prime, cât și a concurenței exercitate de către produsele similare din import. În același timp, în condițiile unui climat economic deficitar, agricultura de subzistență a devenit singurul debușeu ocupațional pentru categorii vaste de populație rurală afectate de procesele de contracție a economiei, specifice perioadei de tranziție (Davidova și alții, 2009; Fraser și Stinger, 2009; Giurcă, 2008).

Pe de altă parte, o altă categorie de factori structurali ce au efect negativ asupra coordonatelor mediului rural românesc vizează nivelul redus de dezvoltare pe care cele mai multe dintre comune îl consemnează. Lipsa utilităților publice de bază, precum și calitatea serviciile la care au acces cei mai mulți dintre locuitorii satelor, conturează un nivel deficitar al condițiilor comunitare de viață pentru majoritatea localităților rurale, ce se transpune, în mod evident, într-un standard de viață scăzut pentru populație (Mărginean, 2006). Această situație se explică prin faptul că marea majoritate a comunelor din România nu-și pot finanța din fonduri proprii proiectele de dezvoltare a infrastructurii locale, din prisma veniturilor insuficiente care se colectează la bugetele locale, fiind dependente, în derularea unor astfel de inițiative, de alocările de la bugetul central, precum și sursele de finanțare europeană (Mihalache, 2013).

Corolarul acestor probleme structurale ce se regăsesc, în forme diferite, la nivelul celor mai mari părți a localităților și a populației rurale se transpune în sărăcie severă și nivel redus al calității vieții (Otiman, 2008; Mărginean, 2006). Problema standardului de viață redus al populației rurale este o consecință directă a stării societății românești, în general, și a stării mediului rural, în particular. În acest context, depășirea situației actuale vizează ameliorarea principalelor probleme economice pe care lumea satului le înregistrează. Pentru aceasta însă, e nevoie de rentabilizarea sectorului agricol, de extinderea rolului jucat de către sectorul rural non-agricol și de îmbunătățirea infrastructurii la nivelul satelor. Aceste transformări, absolut necesare pentru schimbarea configurației actuale a mediului rural, nu pot fi generate decât prin măsuri de politică publică bine întînte și corelate cu obiectivele de dezvoltare ale României. După adoptarea PNDR, discuțiile privind politicile de dezvoltare a spațiilor rurale au convers către compararea obiectivelor de dezvoltare

și către nivelul de adecvare a măsurilor de susținere finanțiară prevăzute prin alocările comunitare la realitatea românească

DEZVOLTAREA AGRICULTURII ȘI A SPAȚIILOR RURALE PRIN POLITICA AGRICOLĂ COMUNĂ (PAC)

Politica agricolă comună (PAC) constituie unul dintre instrumentele cele mai importante de implementare a politicilor europene, fiind adresată susținerii sectorului agricol (*Pilonul I*: plăți directe către producători) și dezvoltării zonelor rurale (*Pilonul II*: prin finanțarea programelor naționale de acest tip). În intervalul 2007–2013, aproape 34% din totalul cheltuielilor bugetului comunitar au fost direcționate către PAC (Marchiș, 2011). Modul în care au fost împărțite sumele în cauză pentru fiecare stat membru a fost rezultatul negocierilor interne, reprezentând un model de compromis între interesele statelor cu sector agricol puternic, ce au susținut alocări semnificative în cadrul acestui program, și obiectivele țărilor ce beneficiază în mai mică măsură de aceste fonduri (Şerban și Juravle, 2012). Această tendință divergentă între statele contributoare nete și cele care beneficiază de pe urma implementării PAC au continuat și în discuțiile pentru perioada de programare 2014–2020 (Giurcă, 2012).

Cu toate că Politica Agricolă Comună este implementată la nivelul UE de mai multe decenii, nu puține sunt vocile ce discută despre eficiența acestor măsuri, plecând, în primul rând, de la adekvarea schemelor de sprijin finanțiar la realitatea concretă a statelor membre. Într-un studiu recent, Gordon și alții (2009) discută aspectele prin care Politica Agricolă Comună nu este potrivită modului de organizare a sectoarelor agricole din noile state membre din Europa Centrală și de Est, considerând că aplicarea unei scheme de sprijin finanțiar elaborată după modelul sistemelor agricole din statele Vest-europene nu reprezintă o soluție optimă pentru spațiul fost-comunist, unde moștenirea istorică și perioada de tranziție economică au dus la configurarea unor sisteme agrare semnificativ diferite. În contextul politicilor agricole la nivel comunitar, extinderile înregistrate în anii 2004 și 2007 au dus la creșterea ponderilor pe care regiunile rurale și populația rurală le detin în UE, lărgind considerabil categoriile de posibili beneficiari ai fondurilor destinate sectorului agricol și dezvoltării rurale (astfel, Polonia și România au devenit statele care, atât din punct de vedere al ponderii, cât și al efectivului, ocupă primele două poziții la nivel comunitar în ceea ce privește populația ocupată în sectorul agricol, fără însă ca această caracteristică să fie însoțită de un nivel comparabil al producției totale realizate). Astfel, extinderea UE a dus la creșterea presiunii privind măsurile de susținere și dezvoltare a sectorului agricol și a mediului rural, în condițiile în care statele contributoare nete au devenit mai reticente în finanțarea unor astfel de programe. Principala problemă apărută nu a fost însă aceasta, ci una ce ține de adekvarea ansamblului de politici comunitare de acest tip la realitatea statelor Est-europene. Gordon și alții, (2009) identifică patru categorii de factori care ilustrează nivelul redus de adaptare măsurilor a PAC la contextul economic și social al noilor state membre:

- existența unor diferențieri socioeconomice majore între spațiile rurale din vechile și noile state membre ale UE;
- diferențele consemnate în ceea ce privește dimensiunile și modul de organizare a fermelor;
- neadecvarea la nivel național a raportului dintre sumele alocate prin *pilonul I* și cele disponibile prin *pilonul II*;
- capacitatea scăzută a noilor state membre de a implementa programe de dezvoltare rurală pe baza metodologiei PAC.

Practic, modificarea structurii agricole la nivel comunitar nu a fost însotită de o ajustare suficientă a politicilor în domeniul, ceea ce dus la o inadvertență între nevoile reale de susținere și dezvoltare a spațiilor rurale și ansamblul măsurilor PAC. Pe această bază, s-a produs o defazare între impactul avut de către politicile agricole la nivelul statelor EU 15 și cel consemnat în noile țări membre. În acest sens, recentele reforme ale PAC nu au reușit să armonizeze un ansamblu de politici la nivel comunitar adaptate diferitelor contexte naționale, marșând mult prea mult pe adoptarea de către noile state membre a *aquis-ului comunitar*, în defavoarea unei abordări alternative de adaptare reciprocă atât a statelor, cât și a ansamblului de politici, la noile coordonate comunitare (Şerban și Juravle, 2012; Gordon, 2009).

Pe de altă parte, Wegener și alții (2011), analizând implementarea PAC în România și Bulgaria, identifică o serie de provocări cărora aceste state, în mai mare măsură decât în cazul celorlalte țări din Europa Centrală și de Est, trebuie să le răspundă, în vederea atingerii unui grad ridicat de integrare a politicilor comunitare în domeniul. Cerințele în acest sens vizează, în primul rând, creșterea capacității administrative în derularea programelor comunitare. Instituțiile de profil din România și Bulgaria, care se află la prima alocare financiară de asemenea ampioare pe care trebuie să o gestioneze, sunt nevoie să se adapteze situațiilor apărute, învățând și armonizându-se pe parcursul implementării măsurilor PAC (Weneger și alții, 2011). Coroborat cu lipsa de experiență a beneficiarilor plătilor directe și a programelor de dezvoltare rurală, problemele ce apar din prisma capacității administrative a instituțiilor abilitate au un impact negativ asupra implementării PAC la nivelul acestor două țări.

O discuție specială în cadrul pachetului de măsuri ce cuprind PAC, atât la nivelul literaturii de specialitate, cât și a abordărilor organismelor comunitare, este direcționată către programul LEADER (acronim pentru „*lies entre actions de développement de l'économie rurale*”). Aceasta a fost implementat în anul 1991 și are ca obiectiv fructificarea potențialului rural la nivel regional și îmbunătățirea guvernanței locale, având la bază principiile parteneriatului public – privat (Marquardt și alții, 2010). Astfel, LEADER este puternic conectat specificului local al zonelor rurale, urmărind un proces de construcție a intervenției de jos în sus, punând în valoare inițiativele venite dinspre comunitate. LEADER este finanțat, precum și celelalte programe ale PAC, prin *Fondul European Agricol pentru Dezvoltare Rurală* (FEADR) și este o axă obligatorie a programelor de dezvoltare rurală la nivelul statelor membre (Marquardt și alții, 2010). Fondurile disponibile prin LEADER sunt adresate Grupurilor de Acțiune Locală (GAL), ce reprezintă asocieri între actorii locali, publici și privați în vederea realizării unor programe de dezvoltare la nivel local.

Principalele caracteristici ale LEADER sunt descrise în literatura de specialitate (Vidal, 2009: 577) ca fiind reprezentate de:

- valorizarea inițiativelor de dezvoltare durabilă de tip *bottom-up*, dată de implementarea programelor pe baza implicării comunităților locale;
- identificarea de soluții inovative la problemele rurale;
- specificul local și regional al proiectelor derulate;
- existența parteneriatelor la nivel local (GAL-uri), ce reunesc actorii publici și privați implicați în derularea proiectelor;
- utilizarea unui mecanism specific în alocarea de fonduri: granturile globale.

Începând cu demararea programului, acesta a cunoscut trei forme evolutive (LEADER I, LEADER II și LEADER+), marcate de ușoare diferențieri în ceea ce privește mecanismele de implementare, dar și de creșterea rigorilor burocratice ale proiectelor (Vidal, 2009). Ultima formă a programului, LEADER+ s-a diferențiat de cele anterioare prin concentrarea alocării de resurse pe patru teme majore: *dezvoltarea de noi tehnologii pentru creșterea competitivității produselor agricole și a zonelor rurale, creșterea calității vieții în regiunile rurale, creșterea valorii produselor locale și utilizarea optimă a resurselor naturale și culturale la nivel local și regional* (Vidal, 2009). Totodată, prin LEADER+, s-a urmărit creșterea nivelului de convergență între obiectivele asumate prin intermediul acestuia și obiectivele altor programe ale Uniunii Europene, dorindu-se creșterea impactului potențial prin armonizarea și încrucișarea intervențiilor realizate prin politicile comunitare. Criticile ce sunt aduse LEADER+ pleacă, în special, de la diminuarea libertății în derularea proiectelor, comparativ cu formele anterioare ale programului, date de creșterea rigidității burocratice și de definirea, în anumite cazuri, a unor teritorii de intervenție mult prea mari, care nu favorizează o bună colaborare între organizațiile implicate (Vidal, 2009).

Chiar dacă la nivel comunitar, programul LEADER este considerat a reprezenta cel mai de succes instrument de dezvoltare rurală (Shucksmith, 2010, apud Marquardt și alții, 2010; Vidal, 2009), impactul său la nivelul noilor state membre este unul relativ, nefiind suficient evaluat până în momentul de față. Lipsa experienței în derularea de programe de dezvoltare de tip *bottom-up*, corroborată cu slaba cultură a participării civice și rigiditatea instituțiilor în statele Est-europene reprezintă principalele bariere în calea bunei desfășurări a programului LEADER (Gordon, 2009).

PROGRAMUL NAȚIONAL DE DEZVOLTARE RURALĂ 2007–2013

Programul Național de Dezvoltare Rurală prevede, în intervalul 2007–2013, fonduri publice în quantum de 10 miliarde de euro, din care 8 miliarde reprezintă contribuție FEADR, pentru susținerea sectorului agricol și forestier și pentru finanțarea proiectelor de dezvoltare rurală. Programul cuprinde patru axe prioritare și două programe de sine stătătoare Astfel, conform programării financiare 2007–2013 (MADR, 2011), axei I (*Creșterea competitivității sectorului agricol și forestier*) i-au

fost distribuite 4 miliarde de euro (3,2 miliarde reprezentând contribuția UE), axei II (*Îmbunătățirea mediului și a spațiului privat*) i-au revenit 2,3 miliarde de euro (din care, 1,8 miliarde fiind sume FEADR), axei 3 (*Calitatea vieții în zonele rurale și diversificarea economiei rurale*) i-au fost alocate 2,5 miliare de euro (aproape două miliarde din aceștia fiind sume comunitare), iar axei 4 (LEADER) i-au fost alocate 235 milioane de euro (cu un quantum al contribuției UE în valoarea de 188 de milioane). Totodată, un miliard de euro (din care, 800 de milioane reprezentând fondurile comunitare) a fost distribuit pentru măsurile 511 (*asistență tehnică*) și 611 (*plăți complementare directe*), care completează schema financiară a PNDR 2007–2013 (MADR, 2011). Alocările financiare prin intermediul acestor axe sunt defalcate, la rândul lor, pe *măsuri* distincte (*Tabelul nr. 1*).

Tabelul nr. 1

Lista măsurilor Programului Național de Dezvoltare Rurală 2007–2013

Axă priorităre	Măsuri de intervenție
Axa 1 „Îmbunătățirea competitivității sectoarelor agricol și forestier”	111 „Formare profesională, informare și difuzare de cunoștințe” 112 „Instalarea tinerilor fermieri” 121 „Modernizarea exploatațiilor agricole” 122 „Îmbunătățirea valorii economice a pădurii” 123 „Creșterea valorii adăugate a produselor agricole și forestiere” 125 „Îmbunătățirea și dezvoltarea infrastructurii legate de dezvoltarea și adaptarea agriculturii și silviculturii” 141 „Sprijinirea fermelor agricole de semi-subzistență” 142 „Înființarea grupurilor de producători” 143 „Furnizarea de servicii de consiliere și consultanță pentru agricultori”
Axa 2 „Îmbunătățirea mediului și a spațiului rural”	211 „Sprijin pentru zona montană defavorizată” 212 „Sprijin pentru zone defavorizate – altele decât zona montană” 214 „Plăți de agro-mediu” 221 „Prima împădurire a terenurilor agricole”
Axa 3 „Îmbunătățirea calității vieții în zonele rurale și diversificarea economiei rurale”	312 „Sprijin pentru crearea și dezvoltarea de micro-întreprinderi” 313 „Încurajarea activităților turistice” 322 „Renovarea, dezvoltarea satelor, îmbunătățirea serviciilor de bază pentru economia și populația rurală și punerea în valoare a moștenirii rurale”
Axa 4 „Leader”	4.1 „Implementarea strategiilor de dezvoltare locală” 411 „Creșterea competitivității sectoarelor agricol și forestier” 412 „Îmbunătățirea mediului și a spațiului rural” 413 „Calitatea vieții și diversificarea economiei rurale” 4.21 „Implementarea proiectelor de cooperare” 4.31 „Funcționarea Grupurilor de Acțiune Locală, dobândirea de competențe și animarea teritoriului” 4.31.1 „Construcție parteneriate public–private” 4.31.2 „Funcționarea Grupurilor de Acțiune Locală dobândirea de competențe și animarea teritoriului”
	511 „Asistență tehnică” 611 „Plăți complementare directe”

Sursă: MADR, 2011, p. 11.

Axa 1, are ca obiectiv general „*creșterea competitivității sectoarelor agroalimentar și forestier*”, urmărind pentru aceasta trei direcții de acțiune: *îmbunătățirea competitivității fermelor* (măsurile 121, 141, 112 și 113), *dezvoltarea sectorului de prelucrare și procesare* (măsurile 122, 123, 125, 142) și *dezvoltarea resurselor umane active în cadrul sectoarelor de activitate agricol și forestier prin programe de formare profesională, informare și consiliere* (măsurile 111, 143) (MADR, 2011). Obiectivul general al axei 2 vizează *îmbunătățirea mediului și spațiului rural* și se urmărește a fi atins prin: *susținerea exploatarii terenurilor în zonele defavorizate* (măsurile 211 și 2012), *conservarea resurselor și ariilor naturale* (măsura 214) și *promovarea unui management eficient al suprafețelor împădurite* (măsura 221) (MADR, 2011). Axa 3 are ca obiectiv „*diversificarea economiei rurale și creșterea nivelului calității vieții la sate*”. Pentru atingerea acestui deziderat sunt urmărите trei tipuri de ținte: „*dezvoltarea sectorului nonagricol*” (prin măsurile 312 și 313), „*modernizarea infrastructurii rurale*” (măsurile 322 și 313) și „*dezvoltarea competențelor de organizare și management a spațiilor rurale în rândul actorilor implicați*” (măsura 341) (MADR, 2011). În fine, axa 4 (*LEADER*) urmărește „*îmbunătățirea guvernanței locale și promovarea potențialului endogen al spațiului rural*” (MADR, 2011), fiind pusă în practică în vederea încurajării constituirii și funcționării grupurilor de inițiativă locală (*GAL*). Măsurile implementate prin intermediul *LEADER* promovează atingerea a două obiective strategice, și anume (MADR, 2011): „*încurajarea potențialului endogen de dezvoltare al spațiilor rurale*” (ce este vizat prin intermediul măsurilor 41 și 421) și „*îmbunătățirea guvernanței locale*” (obiectiv ce trebuie atins prin implementarea măsurilor 431.1 și 431.2).

Derularea *măsurilor PNDR* a presupus dezvoltarea unor organisme specializate și adoptarea unor proceduri clare în ceea ce privește depunerea, evaluarea, contractarea și implementarea măsurilor de sprijin. În România, Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale (MADR) reprezintă instituția responsabilă de implementarea PAC, în timp ce Agenția de Plăți și Intervenții în Agricultură (APIA) este autoritatea care gestionează *plățile directe* derulate prin *pilonul I*, iar Direcția Generală pentru Dezvoltare Rurală (DGDR) și Agenția de Plăți pentru Dezvoltare Rurală și Pescuit (APDRP) constituie cele două organisme ce au în atribuție gestionarea fondurilor destinate dezvoltării rurale (așa numitul *pilon II* al politicii agricole comune). La nivel teritorial, cele două agenții de plăți sunt reprezentate prin 41 de centre județene (în cazul APIA) și opt centre regionale și 41 de oficii județene (pentru APDRP). Sistemul extins de agenții și centre regionale și județene, precum și suprapunerile acestora pe anumite atribuții pot reprezenta surse de probleme în implementarea politicilor PAC (Weneger și alții, 2011). De altfel, în ciuda existenței unui sistem extins de instituții implicate în managementul fondurilor adresate sectorului agricol și dezvoltării rurale, evidențele empirice arată o hiperbiocratizare a deciziilor, care, în fapt, influențează negativ implementarea politicilor (Weneger și alții, 2011).

IMPLEMENTAREA POLITICII AGRICOLE COMUNE ÎN ROMÂNIA, PRIN INTERMEDIUL PROGRAMULUI NAȚIONAL DE DEZVOLTARE RURALĂ

În momentul de față, este prematur să putem cuantifica efectul alocării financiare 2007–2013, însă putem identifica elemente care să prefigureze impactul acestor fonduri pentru mediul rural românesc. Discuțiile în acest sens pleacă de la modul în care au fost împărțite sumele nerambursabile FEADR aflate la dispoziția României pe măsuri, și de la datele preliminare ce arată situația contractelor de finanțare semnate și a plășilor ce au fost deja efectuate (MADR, 2013). Astfel, datele raportate de către Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale arată niveluri diferite de contractare a fondurilor comunitare pentru măsurile prevăzute prin PNDR, ce variază de la 25% până la aproape 100% (*Tabelul nr. 2*). Până în martie 2013, prin PNDR au fost semnate contracte de finanțare în valoare de 5,7 miliarde de euro, în timp ce cuantumul sumelor deja plătite de către APIA și APDRP se situează la 4,8 miliarde de euro, incluzând aici și plășile efectuate prin programele de asistență tehnică, schemele de ajutoare de stat și plășile complementare directe. Astfel, la începutul anului 2013, sumele totale plătite prin PNDR către beneficiarii direcți din România se apropie de pragul de 50% din cuantumul sumelor alocate, existând, astfel, premisa ca până în 2015 (ultimul an în care pot fi implementate proiecte în baza actualei programări finanziare), cuantumul absorbției fondurilor disponibile să fie satisfăcător. Față de alocarea finanțieră initială din 2007, în ultimii ani au fost operate mici modificările anumitor măsuri. În același timp, o serie de măsuri au fost lansate ulterior datelor programate inițial, odată cu dezvoltarea capacitatei instituționale de implementare a acestora (precum măsura 113 „*Pensionarea timpurie a fermierilor și lucrătorilor agricoli*”, măsura 114 „*Utilizarea serviciilor de consiliere*”, sau măsura 223 „*Prima împădurire a terenurilor non-agricole*”).

Tabelul nr. 2

**Situația pe sesiuni a proiectelor în cadrul PNDR înregistrate
în tabele de monitorizare, la data de 21. 03. 2013 (sume în euro)**

Măsură	Contribuție publică (FEADR + buget)	Nr. proiecte depuse	Nr. proiecte selecate	Valoare proiecte selectate	Nr. contracte încheiate	Valoare contracte încheiate	Plăști efectuate
111 „Formare profesională, informare și difuzare de cunoștințe”	119 mil				23	16 mil	12 mil
112 „Instalarea tinerilor fermieri”	337 mil	22 494	9 760	218 mil	9 522	211 mil	149 mil
121 „Modernizarea exploatațiilor agricole”	913 mil	7 851	2 333	966 mil	1 995	756 mil	427 mil
122 „Îmbunătățirea valorii economice a pădurii”		20	18	2,5 mil	18	2,5 mil	–
123 „Creșterea valorii adăugate a produselor agricole și forestiere”	999 mil	1 762	751	758 mil	572	543 mil	216 mil

Schema SX 13/123A/2008 „Stimularea IMM-urilor care procesează produse agricole”		247	215	101 mil	151	60 mil	48 mil
Schema SX 28/123F/2008 „Stimularea microîntreprinderilor în vederea prelucrării primare a produselor forestiere”		177	157	67 mil	87	33 mil	26 mil
Schema N578/2009 „Stimularea dezvoltării regionale prin realizarea de investiții pentru procesarea produselor agricole și forestiere în vederea obținerii de produse neagrile”		453	232	176 mil	202	144 mil	30 mil
125 „Îmbunătățirea și dezvoltarea infrastructurii agricole și silvice”	483 mil	1 701	465	524 mil	462	511 mil	85 mil
141 „Sprinjirea fermelor agricole de semisubzistență”	476 mil	88 846	48 512	363 mil	46 872	352 mil	141 mil
142 „Înființarea grupurilor de producători”	138 mil	60	49	8,3 mil	42	6,7 mil	1 mil
143 „Furnizarea de servicii de consiliere și consultanță pentru agricultori”	158 mil				7	12 mil	3,3 mil
211 „Sprinj pentru zonele montane defavorizate”	607 mil						513 mil
212 „Sprinj pentru zonele defavorizate, altele decât cele montane”	493 mil						275 mil
214 „Plăți pentru agro-mediu”	996 mil						956 mil
221 „Prima împădurire a terenurilor agricole”		52	37	3,6 mil	27	3,1 mil	–
312 „Sprinj pentru crearea și dezvoltarea de microîntreprinderi”	358 mil	9.499	3265	400 mil	2.838	348 mil	205 mil
313 „Încurajarea activităților turistice”	543 mil	3.703	1.292	217 mil	955	154 mil	41 mil
322 „Renovarea și dezvoltarea satelor”	1570	3.225	799	1 887 mil	789	1 710 mil	1 014 mil
4.1 „Implementarea strategiilor de dezvoltare rurală”	235 mil	606	229	6,2 mil	229	6,2 mil	0 185 mil
431.1 „Sprinj finanțiar pentru pregătirea dosarelor pentru selecția GAL”		112	111	4,8 mil	109	5,9 mil	4,8 mil
431.2 „Funcționarea GAL, dobândirea de competențe și animarea teritoriului”					139	59,8 mil	5,3 mil
Schemele de garantare pentru sectorul agricol și IMM-uri					2	220 mil	220 mil
511 „Asistență tehnică”	376 mil				15	5,9 mil	4,2 mil
611 „Plăți complementare directe”	625 mil						395 mil
TOTAL contribuție publică (FEADR + buget de stat)	10 097 mil	140 808	68 225	5 708 mil	65 127	5 196 mil	4 810 mil

Sursă: MADR, 2013, <http://wwwmadrro/docs/dezvoltare-rurala/proiecte-depuse/2013/situatia-proiectelor-depuse-21032013pdf>.

Cea mai mare parte a liniilor de finanțare deschise înregistra, la începutul anului 2013, un nivel de contractare situat între 60% și 80% din totalul sumelor disponibile pentru intervalul 2007–2013, iar datele privind totalul sumelor deja plătite către beneficiari arăta că aproape jumătate din fondurile alocate pentru această

programare financiară au intrat deja în conturile acestora. Datele comparative surprind, însă, dezechilibre importante, atât între nivelurile de contractare consemnate pe cele patru axe ale PNDR, cât și între măsurile acelorași axe. Astfel, axa 1 dedicată îmbunătățirii competitivității sectoarelor agricol și forestier, se evidențiază prin cele mai ridicate valori ale contractării, în timp ce axa 4 (*LEADER*) cunoștea un nivel al contractării de sub 30%.

Pe linii de finanțare, se constată că pentru măsurile 322 (*renovarea satelor*), 125 (*îmbunătățirea infrastructurii agricole și silvice*), 312 (*sprijinirea pentru crearea și dezvoltarea de microîntreprinderi*) și 214 (*plăți pentru agro-mediu*), valoarea proiectelor selectate pentru finanțare a atins (sau depășit ca urmare a realocărilor de resurse) sumele programate prin alocarea financiară. Succesul acestor măsuri se explică, în primul rând, prin specificul beneficiarilor direcți, reprezentați, în primul rând, de autorități locale, societăți comerciale sau antreprenori din rural și prin modul în care s-a desfășurat procesul de selecție și contractare a proiectelor depuse. Astfel, dacă ne referim la măsura 322 trebuie să avem în vedere faptul că această linie de finanțare reprezintă principalul instrument pe care autoritățile locale din rural l-au avut la dispoziție pentru finanțare proiectelor de dezvoltare a infrastructurii și a sistemelor de utilități publice, în condițiile în care în marea majoritate a cazurilor, veniturile bugetare proprii și sumele alocate de la bugetul central nu permit derularea unor investiții de asemenea ampole. În acest fel, interesul pentru sumele disponibile prin 322 a fost de nivel maxim, cele mai multe dintre administrațiile locale depunând cereri în vederea accesării resurselor disponibile. Din cele 3 250 de aplicații, 799 au fost selectate pentru finanțare, pe baza unui set de criterii care favorizează localitățile cu nivel ridicat sau mediu de sărăcie, deficit în zona infrastructurii publice, ce nu beneficiașeră anterior de finanțare similară și care au reușit să depună cereri de finanțare complexe, care să asigure integrarea regională a localităților și valorificarea specificului local.

Celelalte două măsuri identificate a fi înregistrat rate de contractare apropriate de totalul disponibil pentru programarea 2007–1013 (măsura 125 și măsura 312), se adresează mediului de afaceri și antreprenoriatului rural, urmărind creșterea nivelului infrastructurii agricole și silvice și dezvoltarea sectorului microîntreprinderilor ce-și desfășoară activitatea la sate. Pe măsura 125 („*Îmbunătățirea și dezvoltarea infrastructurii agricole și silvice*“) au fost depuse 1 701 cereri de finanțare, dintre care au fost selectate pentru implementare puțin peste 25%, care au acoperit întreaga sumă disponibilă. Măsura 125 se adresează proprietarilor de terenuri și păduri, organizațiilor acestora, asociațiilor de dezvoltare intercomunitară și Regiei Naționale a Pădurilor, fiind organizată în trei sublinii dedicate unor scopuri bine definite:

- submăsura 125a „*Îmbunătățirea infrastructurii legate de dezvoltarea și adaptarea agriculturii*“;
- submăsura 125b „*Îmbunătățirea și dezvoltarea infrastructurii legate de dezvoltarea și adaptarea silviculturii*“;
- submăsura 125c „*Lucrări de refacere și modernizare a infrastructurii de prevenire și protecție împotriva inundațiilor*“.

Măsura 125 prevede investiții în sisteme de irigații și alte forme de îmbunătățire funciară, precum și în modernizarea drumurilor de acces la terenurile agricole și suprafețele împădurite. Sprijinul public acordat proiectelor selectate pentru finanțare prin această măsură poate merge până la 100% (în cazul investițiilor ce deservesc comunități extinse), în timp ce plafonul pentru proiectele cu impact comunitar mai redus a fost stabilit la 75% din totalul cheltuielilor prevăzute. Suma maximă ce poate fi contractată în cadrul acestei măsuri a fost stabilită la 1,5 milioane de euro, iar datele raportate de Ministerul Agriculturii arată că valoarea medie a proiectelor alese pentru finanțare a depășit cu puțin pragul de 1 milion de euro.

Ce-a de-a treia linie de finanțare la nivelul căreia valoarea proiectelor selectate atinge quantumul alocat pentru intervalul 2007–2013, *măsura 312 „Sprijin pentru crearea și dezvoltarea de microîntreprinderi”*, are ca beneficiari societățile comerciale înregistrate în mediul rural și persoanele fizice interesate de demararea unor activități antreprenoriale. Prin implementarea acestei măsuri se urmărește sprijinirea inițiativelor non-agricole, în vederea dezvoltarea activităților de profil și a creșterii numărului de locuri de muncă consemnate la nivelul localităților rurale. Până la începutul anului 2013, au fost selectate spre finanțare un număr de 3 265 de proiecte, din totalul celor peste 9 500 de solicitări primite pe această linie. Pentru măsura 312, valoarea finanțării nerambursabile este de maximul 85% din totalul cheltuielilor prevăzute în proiect, beneficiarul trebuind să facă dovada, înaintea începerii implementării acestuia, că poate asigura cofinanțarea aferentă cererii înaintate către APDRP în vederea aprobării proiectului. Valoarea maximă a sprijinului financiar este plafonată la valoarea de 50 de mii de euro/proiect în cazul în care applicantul este o persoană fizică autorizată să desfășoare activități economice, 100 de mii de euro/proiect dacă solicitantul este o micro-întreprindere ce-și desfășoară activitatea în sectorul de transport sau 200 de mii de euro/cerere de finanțare, în cazul proiectelor ce sunt implementate de către alte tipuri de microîntreprinderi. Cheltuielile eligibile pentru această măsură vizează o paletă largă de investiții în activități nonagricole, în dezvoltarea activităților meșteșugărești și în asigurarea unor servicii pentru populația rurală, prin care se urmărește sprijinirea unei game largi de inițiative antreprenoriale menite să diversifice economia rurală (excepțiile, reprezentate de lista de investiții ce nu pot fi finanțate prin măsura 322 fiind destul de restrânsă).

De cealaltă parte, pentru un număr de cinci măsuri, datele arată o situație defavorabilă, reprezentată de niveluri ale contractării situate sub pragul de 50%, în timp ce valoarea sumelor deja alocate către beneficiari este de doar câteva procente. În această categorie intră: măsura 111 („Formare profesională, informare și difuzare de cunoștințe”), măsura 142 („Înființarea grupurilor de producători”), măsura 143 („Furnizarea de servicii de consiliere și de consultanță pentru agricultori”), măsura 313 („Încurajarea activităților turistice”) și măsura 511 („Asistență tehnică”). În aceste cazuri, calendarul de implementare a programelor de finanțare a fost influențat negativ atât prin disfuncțiile apărute la nivelul capacității de management a instituțiilor contractoare, cât și prin hotărârile luate la nivelul acestora, în ceea ce

privește prioritățile programului de lansare a măsurilor PNDR. Pe baza elementelor prezentate mai sus, problema principală în ceea ce privește absorbția fondurilor publice disponibile prin PNDR nu pare a se situa la nivelul etapei de selecție și contractare a proiectelor, ci în ceea ce privește riscurile implicate de procesul de verificare, monitorizare și efectuare a plășilor aferente. Este de așteptat ca lipsa de expertiză în implementarea unor astfel de proiecte, atât a organismelor contractante, cât și a beneficiarilor direcți, să ducă, în unele cazuri, la apariția unor blocaje în mecanismele de realizare a activităților propuse sau a celor de rambursare a cheltuielilor prevăzute.

Mutând discuția din sfera procedurilor formale în ceea ce privește accesarea și cheltuirea sumelor programate prin PNDR către zona concretă a impactului acestor alocări financiare asupra configurației socioeconomice a mediului rural se evidențiază o serie de puncte sensibile, ce semnalează probleme interne, generate de viziunea ce ghidează măsurile intervenționiste de acest tip. Acest aspect, oarecum inerent oricărui tip de intervenție prin politici și programe publice, naște o serie de întrebări legate de cât de adecvate sunt aceste măsuri de finanțare la specificul societății și economiei rurale, și ce efect pot avea acestea, în contextul dat. În mod evident, modul de implementare și impactul PAC diferă semnificativ între statele membre ale Uniunii. Studiile de acest tip (Giurcă și alții, 2012; Șerban și Juravle, 2012; Wegener și alții, 2011; Jensen și alții, 2009) evidențiază aspecte legate atât de diferențele consemnate la nivelul implementării măsurilor PAC, cât și de viziunile strategice diferite ce se întâlnesc la nivelul celor 27 de țări membre. Una dintre dimensiunile principale, care constituie baza diferențierilor ce apar în ceea ce privește rezultatele politicilor agricole comune, are la bază deosebirile structurale ce se înregistrează între spațiile rurale și sectoarele agricole din statele ce au apartinut *blocului comunist* și statele din Europa de Vest. Măsurile ce sunt reunite în PAC vizează dezvoltarea sectorului agricol și a spațiilor rurale plecând de la modelul societăților din vestul continentului, considerând că statele ce au aderat la Uniune în ultimul deceniu se vor transforma incremental prin implementarea ansamblului PAC. Problema principală ce apare din această viziune este aceea că, pentru țările cu sector agricol subdezvoltat, în care practicile de profil păstrează încă un caracter tradițional (precum este și cazul României), aplicarea acestui model de intervenție întâlnește bariere ce vin dinspre structura internă a sectorului agricol și a coordonatorilor spațiilor rurale. Apare, astfel, un „conflict” între specificul ruralului și presiunea pentru schimbare venită dinspre politicile promovate în acord cu cadrul comunitar de intervenție în acest sector. Succesul implementării PAC în România, măsurat dincolo de rata de accesare a fondurilor disponibile sau de atingerea obiectivelor asumate prin documentul programatic ce stă la baza implementării Politicii Agricole Comune (PNDR, 2012), vizează transformarea sectorului agricol și a spațiilor rurale în aşa fel încât diferența dintre coordonatele acestora înregistrate în țara noastră și cele consemnate în statele dezvoltate din Europa de Vest să se reducă.

Creșterea competitivității sectorului agricol românesc se poate realiza, în viziunea PNDR 2007–2013, printr-un demers integrat, care combină susținerea modernizării fermelor și stimularea IMM-urilor ce activează în zona industriei agro-alimentare cu realizarea de investiții în infrastructura publică adresată acestor tipuri de facilități, cu implementarea de programe de susținere a tinerilor fermieri și cu asigurarea atingerii unui nivel optim de formare profesională a persoanelor ce activează în acest sector. Aproape jumătate din suma disponibilă pe axa 1 a PNDR („Îmbunătățirea competitivității sectorului agricol și forestier”) a fost direcționată pentru modernizarea fermelor și creșterea valorii adăugate a produselor agricole. Astfel, fermierii au la dispoziție, prin măsura 121, peste 1 miliard de euro pentru derularea de investiții în modernizarea exploatațiilor. Valoarea finanțată standard reprezintă 40% din totalul investițiilor programate, putând crește până la 70%, în cazul în care beneficiarul este un Tânăr agricultor (cu vârstă de maxim 40 de ani) și proiectul este implementat într-o zonă cu handicap natural. Cu toate acestea, chiar dacă un ajutor nerambursabil în cuantum de 40–70% din totalul investiției poate părea tentant, în realitate, problemele de asigurare a cofinanțării restrâng destul de mult plaja posibilităților beneficiari.

Astfel, prin modul în care au fost elaborate procedurile privind standardele de eligibilitate, măsura 121 pare, mai degrabă, adresată susținerii aceluia segment de producători agricoli care deja au un nivel relativ ridicat de competitivitate și care, pe baza resurselor proprii, pot contribui cu mare parte a cheltuielilor asumate. Cu alte cuvinte, această măsură pare a se adresa mai mult sectorului agricol mare, nefiind adecvată, în schimb, producătorilor mici și medii, pentru care asigurarea cofinanțării constituie o barieră foarte importantă. O situație similară se înregistrează și în cazul aplicațiilor realizate pe măsura 123 adresată sprijinirii IMM-urilor cu activitate agricolă (buget total: 1 miliard de euro). și în acest caz, cuantumul cofinanțării (ce variază între 50% și 80%) reprezintă o problemă greu de depășit pentru categoria micilor procesatori. Pe această bază, se desprinde concluzia conform căreia aceste două măsuri la care am făcut referință nu oferă sprijin concret pentru dezvoltarea activității fermierilor și societăților comerciale din categoria mediană și din cele inferioare, ci susține doar *vârfurile*, adică doar acea categorie de fermieri și societăți comerciale din sectorul agricol care au deja un nivel ridicat de dezvoltare. Spre comparație, sectorului micilor fermieri și persoanelor ce doresc să înceapă activitatea în agricultură le-au fost direcționate semnificativ mai puține resurse publice. Pentru susținerea fermelor de semisubzistență și în vederea integrării acestora în circuitul economic au fost direcționate aproape 500 de milioane de euro (în baza măsurii 141), în timp ce pentru instalarea tinerilor fermieri au fost distribuite 337 de milioane (prin măsura 112). Cu toate acestea, pe baza coordonatelor pe care le înregistrează sectorul agricol în România, cele două măsuri menționate anterior au adunat numărul cel mai mare de aplicații (peste 110 mii din totalul celor 140 de mii de aplicații înregistrate până la începutul anului 2013 la nivelul tuturor măsurilor PNDR). Pe baza acestui fapt, considerăm că axa 1 a PNDR încurajează, mai degrabă, consolidarea activității producătorilor agricoli și societăților comerciale consacrați, asigurând resurse insuficiente pentru segmentul micilor producători, ce doresc să se extindă și să rupă,

astfel, orice legătură cu agricultura tradițională. Pe această bază, putem concluziona că mare parte din fondurile disponibile pentru dezvoltarea sectorului agricol sunt direcționate către susținerea și dezvoltarea sectorului competitiv, în timp ce măsurile de sprijinire a dezvoltării noilor inițiative și a susținerii producției realizate la nivelul micilor exploatații familiale, sunt mult mai slab reprezentate.

În același fel, sprijinul financiar destinat dezvoltării rurale (reunit în axele 3 și 4 ale PNDR) este direcționat către categorii specifice de beneficiari. Astfel, pe măsura 312, destinată sprijinirii inițiativelor privind crearea și dezvoltarea de microîntreprinderi, a fost prevăzută alocarea a 400 de milioane de euro către microîntreprinderi și persoane fizice interesate de dezvoltarea unor inițiative productive menite să contribuie la creșterea numărului de locuri de muncă din mediul rural. Prin această măsură sunt finanțate realizarea de investiții în patru sectoare de activitate: facilități non-agricole, activități meșteșugărești, furnizarea de servicii pentru populația rurală, producția de energie regenerabilă. În selectarea aplicațiilor, criteriile luate în calcul favorizează proiectele depuse de antreprenorii tineri (maxim 40 de ani), care propun să creeze microîntreprinderi (excluzând din această categorie pe cele din sectorul agricol) și care reușesc să creeze mai mult de un loc de muncă la 25 de mii de euro investiții. Practic, grila de punctaj defavorizează orice inițiativă derulată de persoane cu vârstă de peste 40 de ani (pe acest criteriu fiind acordate 20 din cele 100 de puncte în cadrul procesului de evaluare), creând o diferențiere artificială, cu impact negativ asupra competitivității proiectelor. În același fel, măsura 313, ce este adresată susținerii activităților turistice derulate în localitățile rurale, prevede o serie de constrângeri pentru categoriile de posibili beneficiari prin care plaja activităților ce pot obține finanțare se restrâng considerabil (între acestea, cea mai importantă vizează asigurarea cofinanțării, în quantum de 50% din valoarea proiectului pentru inițiativele antreprenoriale).

O situație mai specială, în cadrul măsurilor destinate dezvoltării rurale, se înregistrează pe axa 4 (*LEADER*), ce are ca obiectiv demararea și funcționarea inițiativelor de dezvoltare locală, prin constituirea *GAL*-urilor. Spre deosebire de celelalte axe ale PNDR, în care procesul de implementare a programelor de dezvoltare este unul de sus în jos, adică strategiile elaborate la nivel central, sunt aplicate uniform la nivel național, axa *LEADER* propune o abordare inversă, prin care factorii locali să fie cei ce stabilesc și pun în practică inițiativele de dezvoltare. Chiar dacă în statele Vest-europene, programul *LEADER* s-a dovedit a fi de real succes, implementarea sa în România este destul de anevoieasă, în bună măsură și din cauza lipsei unei tradiții de acest tip. De altfel, și datele financiare privind absorbția sumelor disponibile prin PNDR plasează această axă financiară pe ultima poziție în ceea ce privește valoarea proiectelor selectate și sumele deja plătite.

CONCLUZII

În contextul coordonatelor sistemului agricol românesc, dominat de modelul agriculturii tradiționale, ansamblul de măsuri de intervenție reunite în *Politica Agricolă Comună (PAC)* se pot dovedi a nu fi în totalitate adevărate realități

economice existente. Astfel, apare o relație de incongruență între coordonatele sistemului agricol fragmentat și orientat, în bună măsură, spre autoconsumul familial și mecanismele de susținere financiară a fermierilor descrise prin PAC. Putem vorbi despre inadvertență înregistrată între alocarea de resurse, destinată în principal către consolidarea poziției pe piață a fermierilor, aşa cum prevăd cele mai multe dintre programele de finanțare europeană a acestui sector, și realitatea ruralului românesc, în care micile exploatații țărănești se află în zona de subzistență sau semi-subzistență, fiind foarte departe de a atinge competitivitatea fermelor din vechile state membre ale Uniunii. Acest lucru se traduce prin obiective distincte pentru sectoarele agricole din vestul continentului și cel existent în România, în primul caz urmărindu-se consolidarea poziției existente pe piață, pe când, în cazul țării noastre, creșterea nivelului de integrare în circuitele economice a exploatațiilor agricole reprezintă obiectivul principal (Șerban și Juravle, 2012).

După cum arată și studii anterioare (Șerban și Juravle, 2012), evaluarea impactului măsurilor prevăzute în Planul Național de Dezvoltare Rurală relevă, mai degrabă, o situație nesatisfăcătoare atât în ceea ce privește adekvarea alocărilor de resurse la realitatea românească, dar și în ceea ce privește nivelul contractării pe anumite linii de finanțare. Excepțiile întâlnite în ceea ce privește atragerea și cheltuirea fondurilor alocate vizează, în special, sumele destinate infrastructurii rurale și cele destinate susținerii activității fermelor și realizării de investiții în sectorul microîntreprinderilor.

Pentru România, bugetul alocat prin PAC pentru perioada 2014–2020 este de 17,5 miliarde de euro, sensibil mai mare decât sumele alocate pentru intervalul 2007–2013, de aceea este de maximă importanță ca în stabilirea coordonatelor de alocare financiară pentru următorii ani să se țină cont de problemele întâmpinate în perioada actuală. De eficientizarea procesului de implementare a fondurilor destinate susținerii sectorului agricol și dezvoltării spațiilor rurale depinde, în mare măsură, atingerea obiectivelor privind transformarea mediului rural și reducerea decalajelor înregistrate atât intern, la nivel de regiuni și comunități, cât și în raport cu statele dezvoltate din vestul continentului european.

În concluzie, dezideratul dezvoltării mediului rural românesc nu poate fi atins fără concentrarea eforturilor în vedere găsirii celor mai bune metode de sprijinire a transformării lumii satului. Este nevoie de un efort susținut al factorilor de decizie de la nivel central și local, dar și de implicarea comunităților. PNDR reprezintă, indubitabil, unul dintre principalele instrumente de producere a schimbării sociale proiectate, având în spate o vizionare intervenționistă clară. Însă, pentru determinarea unor transformări de substanță este nevoie, pe de-o parte, de o mai bună adekvare a măsurilor de sprijin financiar la realitatea românească și, pe de altă parte, de reformarea organizării proprietății funciare și creștere a atractivității investiționale a zonelor rurale. Astfel, doar armonizând programele de intervenție financiară cu structura funciară și climatul economic al zonelor rurale pot fi produse schimbări de substanță care să asigure baze solide pentru a putea vorbi despre un mediul rural dezvoltat.

Listă acronime:

- APIA – Agenția de Plăți și Intervenții în Agricultură.
 APDPR – Agenția de plăți pentru Dezvoltare Rurală și Pescuit.
 DGDR – Direcția Generală pentru Dezvoltare Rurală și Pescuit.
 FEADR – Fondul European Agricol pentru Dezvoltare Rurală.
 LEADER (*lîes entre actions de développement de l'économie rurale*) – axa 4 a PNDR.
 PAC – Politica Agricolă Comună.
 PNDR – Programul Național de Dezvoltare Rurală
 UDE – unitatea de dimensiune economică

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandri, C., Luca, L., *Romania and CAP reform*, în „Agricultural Economics and Rural Development”, nr. 3–4, 2008, pp. 161–180.
2. Davidova, S., Fredriksson, L., Bailey, A., *Subsistence and semi-subsistence farming in selected EU new member states*, în „Agricultural Economics”, nr. 40, 2009, pp. 733–744.
3. Davis, J., *Rural non-farm livelihoods in transition economies: emerging issues and policies*, în „Journal of Agricultural and Development Economics”, vol. 3, nr. 2, 2006, pp. 180–224.
4. Farcacs, C., *Focusing Rural Development in Central and Eastern European Countries*, în „Studies in Agricultural Economics”, nr. 111, 2010, pp. 5–22.
5. Fraser, E., Stinger, L., *Explaining agricultural collapse: Macro-forces, micro-crises and the emergence of land use vulnerability in southern Romania*, în „Global Environmental Change”, nr. 19, 2009, pp. 45–53.
6. Giurcă, D., Alexandri, C., Rusu, M., *Reforma Politicii Agricole Comune în contextul perspectivei bugetare post-2013*, București, Institutul European din România, 2012.
7. Giurcă, D., *Semi-Subsistence Farming – Prospects for the Small Romanian Farmer to Choose between a “Way of Living” or Efficiency*, în „Agricultural Economics and Rural Development”, anul V, nr. 3–4, 2008, pp. 215–230.
8. Jensen, M. S., Lind, K. M., Kobbe, H., *Enlargement of the European Union and Agricultural Policy Reform*, în „Journal of European Integration”, vol. 31, nr. 3, 2009, pp. 329–348.
9. Kerekes, K., Pakucs, B., Szocs, E., Veres, E., Vincze, M., *Dezvoltare rurală. Ocuparea forței de muncă în mediul rural*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2010.
10. Marchiș, G., *Trends in European CAP: New opportunities for Romania*, în „Economics, Management and Financial Markets”, vol. 6, nr. 1, 2011, pp. 680–686.
11. Marquardt, D., Wegener, S., Möllers, J., *Does the EU LEADER Instrument Support Endogenous Development and New Models of Governance in Romania: Experiences from Elaborating an MCDA Based Regional Development Concept*, în „International Journal of Rural Management”, nr. 6, 2010, pp. 193–241.
12. Mărginean, I., *Condițiile de viață ale populației din mediul rural*, în „Calitatea Vieții”, nr. 1–2, 2006, pp. 153–170.
13. Mihalache, F., *Coordinates of the budgets of revenues and expenditures of the rural localities*, în „Journal of Community Practices”, nr. 1, 2013, pp. 129–146.
14. Mihalache, F., Croitoru, A., *Mediul rural românesc: evoluții și involuții Schimbare socială și antreprenoriaț*, București, Editura Expert, 2011.
15. Otiman, P. I., *Dezvoltarea rurală și agricultura: oportunități de atenuare a crizei economico-financiare și de reluare a creșterii economice*, în „Economie agrară și dezvoltare rurală”, vol. 5, nr. 3, 2008, pp. 247–277.
16. Sandu, D., *România rurală neagricolă*, în „Sociologie Românească”, vol. 3, nr. 4, 2005, pp. 76–108.
17. Șerban, A., Juravle (Gasler), A., *Ruralul românesc în contextul strategiilor europene de dezvoltare*, în „Revista Română de Sociologie”, nr. 3–4, 2012, pp. 265–281.

18. Vidal, R. V. V., *Rural development within the EU LEADER+ programme: new tools and technologies*, în „AI & Society”, nr. 23, 2009, pp. 575–602.
19. Wegener, S., Labra, K., Petrick, M., Marquardt, D., Theesfeld, I., Buchenrieder, G., *Administrating the Common Agricultural Policy in Bulgaria and Romania: obstacles to accountability and administrative capacity*, în „International Review of Administrative Science”, vol. 77, nr. 3, 2011, pp. 583–603.
20. *** MADR, *Raport final de evaluare intermediară a PNDR*, 2011, disponibil online la http://eceuropeau/agriculture/rurdev/countries/ro/mte-rep-ro_ropdf.
21. *** MADR, Direcția Generală de Dezvoltare Rurală, *Situatia pe sesiuni a proiectelor în cadrul PNDR înregistrate în tabele de monitorizare la data de 21.03.2013*, disponibil online la <http://www.madrr.ro/docs/dezvoltare-rurala/proiecte-depuse/2013/situatia-proiectelor-depuse-21032013pdf>.
22. *** PNDR, *Programul Național de Dezvoltare Rurală 2007–2013, versiunea consolidată decembrie 2012*, 2013, disponibil online la http://www.madr.ro/pages/dezvoltare_rurala/pndr-v.8-22martie-2012.pdf.

The Romanian rural areas are facing three major problems: underdevelopment of the non-agricultural activities in the rural economy; widespread of the traditional agriculture and the low level of productivity of the rural activities; underdevelopment of most of the rural communities. The Romanian strategy for Rural Development is based on National Rural Development Programme (NRDP). In the period 2007–2013 Romania has a budget of 10 billion euros for financing the agricultural sector and the rural development programs.

This article is focused on the analysis of the financial intervention in the Romanian rural areas, through NRDP policy, as part of the European Common Agricultural Policy (CAP). The paper has two main objectives: to explore the main problems NRPD occurs and to discuss about its matching to the socio-economic reality of Romania. This paper consists in a desk-research, using secondary analysis on statistical reports and official documents as the methodological background. In this way, the main data sources for the analyses are: Ministry of Agriculture and Rural Development, Interim report of National Rural Development Programme (2011); Ministry of Agriculture and Rural Development – General Directorate for Rural Development, The situation of the NRPD projects, recorded in monitoring tables on the date of March 21, 2013; The National Rural Development Programme 2007–2013 (consolidated version, December, 2012).

Available data show important differences among NRDP measures: some of them have a good situation, but parts of them are delayed. In the same time, we observed some important differences between the coordinates of National Program for Rural Development and the coordinates of the rural areas. This aspect seems to be a very difficult one. Our findings, in line with previous studies, show that there is not a perfect match between the financial support programmed and the Romanian rural reality. To maximize the impact of the support, Romanian authorities have to reconsider some aspects of the financial schemes for the next period of intervention: 2014–2020.

Keywords: rural development, Common Agricultural Policy, National Rural Development Programme.

Primit: 18.03.2013
Redactor: Ioan Mărginean

Acceptat: 14.05.2013

COSTUL VIETII ÎN RURAL

ADINA MIHĂILESCU

Pentru a măsura costul vieții în mediul rural vom porni de la veniturile realizate de diverse tipuri de consumatori: indivizi, familii, gospodării în raport cu consumul. Acest raport ne oferă o imagine reală a puterii de cumpărare a bunurilor și serviciilor de pe piață. În Institutul de Cercetare a Calității Vieții (ICCV) se folosește metoda normativă ca metodă de măsurare a fenomenul sărăciei și amploarea acestuia, care pornește de la consumul populației. Metoda normativă stabilește cantumuri ce nu depind de nivelurile de consum înregistrate la un moment dat, ci se bazează pe norme apreciate în studii de specialitate privind dezvoltarea și manifestarea individului în viața de zi cu zi, în spațiul familial sau în afara acestuia. Se calculează două minimuri: cel decent și cel de subzistență. Deosebirile dintre minimul decent și cel de subzistență derivă din faptul că la determinarea pragului de subzistență au fost eliminate o serie de cheltuieli în afara cărora este aproape de neconceput o viață civilizată în etapa actuală de dezvoltare (cheltuielile pentru servicii culturale, poștă și telecomunicații etc.). Schimbările în consum au fost urmărite pe diferite tipuri de familiile din rural, iar în ceea ce privește evaluarea cheltuielilor pe fiecare membru din gospodărie s-au utilizat scalele de echivalență.

Cuvinte-cheie: venituri, coșul de consum, minimul de trai decent și minimul de subzistență.

INTRODUCERE

Cu toții suntem legați de satele și comunele noastre, într-un fel sau altul, indiferent dacă facem parte din rândul persoanelor care trăiesc acolo sau doar avem rude sau cunoștințe în acest mediu. Deosebirea dintre orașe și sate a fost întotdeauna uimitor de mare în ce privește evoluția economică și socială, această situație accentuându-se în ultimii douăzeci de ani. Putem distinge două tipuri de comunități umane, care se conturează: tipul rural și tipul urban. La origine, tipul rural ne apare ca părintele celui urban; dar acesta din urmă, odată consolidat, ia un avânt atât de mare încât ajunge uneori de nerecunoscut, în comparație cu cel care i-a dat naștere. Privit în cadrul social specific lui e lesne de înțeles de ce tipul rural a avut perspective foarte limitate, cum comunitatea este restrânsă și mai puțin exigentă. Aici, dezvoltarea economică se ridică cel mult la nivel de atelier modest. Comunitatea din urban

---

Adresa de contact a autorului: Adina Mihăilescu, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, e-mail: adina.mihăilescu@yahoo.com.

cultivă relații întinse, prin dezvoltarea de asociații tehnice de proporții adesea impresionante, cum sunt marile ateliere cu personal numeros.

Cercetările care s-au efectuat în ultimii ani propun următoarea listă de activități economice, care ar putea avea succes în mediul rural românesc: agricultura (ferme comerciale competitive), silvicultura, procesarea alimentelor, industria prelucrătoare (textilă, îmbrăcăminte, încălțăminte și prelucrarea lemnului), agroturismul, meșteșugurile tradiționale. Sectorul serviciilor este văzut de mai mulți autori ca sectorul în care pot fi create noi locuri de muncă în mediul rural. Activitățile cel mai frecvent amintite fiind: serviciile către populație (coafură, frizerie, croitorie, reparării pantofi etc.); turismul și agroturismul; restaurantele care oferă mâncare tradițională specifică zonei; serviciile finanțier-bancare; serviciile de contabilitate; comerțul cu amănuntul. Dezvoltarea serviciilor rurale este, pe de o parte, o sarcină importantă pentru a asigura bunăstarea populației rurale, iar pe de o altă parte, o oportunitate în crearea de locuri de muncă în rural. Cea mai importantă condiție pentru dezvoltarea serviciilor este ca veniturile populației ce locuiesc în mediul rural să crească (astfel va crește și cererea pentru servicii), iar mobilitatea tinerilor, care părăsesc satul în căutarea unui loc de muncă la oraș, să se opreasca.

Absorbția fondurilor UE este văzută ca o oportunitate pentru dezvoltarea agriculturii și a ruralului românesc prin creșterea producției, veniturilor și gradului de ocupare a forței de muncă. Condiția de a obține aceste fonduri și a valorifica capitalul uman și a crea cunoștințe și abilități capitalului uman din rural este de a promova valori europene comune: munca, educația, bunăstarea, coeziunea socială etc. Acest obiectiv relevă un echilibru adecvat între politicile de dezvoltare ale UE și prioritățile de dezvoltare ale grupului-țintă preconizat, dezvoltarea capitalului uman, prin corelarea educației și învățării pe tot parcursul vieții cu piața muncii și asigurarea de oportunități sporite. Toate aceste obiective sunt subscrise ideii de muncă decentă, cu satisfacerea de condiții de viață decente, împreună cu respectarea următoarelor principii: egalitate de șanse și nediscriminare; dezvoltare durabilă; îmbătrânrile activă; o viață decentă este dreptul fiecărui cetățean al unei țări, dar și angajat pe piața muncii naționale sau internaționale.

Formarea veniturilor gospodăriilor din rural este caracterizată prin contribuția relativ scăzută a salariilor, care asigură doar jumătate din totalul veniturilor, precum și prin contribuția scăzută a veniturilor bănești din agricultură, în condițiile în care agricultorii reprezintă un sfert din populația ocupată. Veniturile gospodăriilor sunt extrem de sensibile la evoluțiile nefavorabile din economie, precum și la disfuncționalitățile pieței naționale și mondiale. Decalajul dintre veniturile românilor și cele ale altor europeni este determinat de diferențele privind nivelul și structura ocupării, de diferențele privind productivitatea muncii, dar și de politicile salariale.

Nivelul preponderent scăzut al veniturilor populației nu a permis realizarea unor economii în anii de creștere economică dinainte de criză, ceea ce a determinat degradarea accentuată a condițiilor de viață pe timpul crizei – degradare cu mult sub pragul consumului minim decent, aferent tuturor categoriilor de gospodării. Trebuiețele umane pot fi determinate, în mod obiectiv, prin metode științifice. Aprecierile personale ale consumatorilor pun în lumină dimensiunile subiective ale

actului de consum, care sunt la fel de importante ca și cele obiective, deoarece sunt determinante în practicile de consum și ca urmare, creează o imagine mai realistă, complementară metodelor obiective, asupra percepției sociale a fenomenului sărăciei.

Metodele de calcul al minimului de trai (pragul de sărăcie) pot fi diferite, acestea constituind subiectul unei bogate literaturi științifice. Unele dintre acestea sunt mai larg apreciate și utilizate, altele sunt frecvent criticate. Cele din prima categorie aduc o valoroasă contribuție științifică la cunoașterea trebuințelor umane și a situațiilor limită cu care se confruntă omul în diversele împrejurări ale vieții sale.

COȘUL DE CONSUM – INSTRUMENT DE MĂSURAREA A SĂRĂCIEI POPULAȚIEI DIN MEDIUL RURAL ȘI DE EVALUARE A POLITICILOR SOCIALE

Indicatorii cel mai frecvent utilizați în descrierea amplorii și intensității sărăciei, pornesc de la veniturile realizate de diverse tipuri de consumatori: indivizi, familii, gospodării (în raport cu consumul), reflectând puterea reală de cumpărare a bunurilor și serviciilor de pe piață cu aceste venituri. Ca răspuns la această metodă, în Institutul de Cercetare a Calității Vieții (ICCV) se folosește metoda normativă, care pornește de la consumul populației pentru a determina fenomenul sărăciei și ampioarea acestuia.

Metoda normativă – metodă de calcul în ICCV

Metoda normativă a fost folosită de diferite colective de cercetare coordonate de dr. Cătălin Zamfir (1995) și de dr. Gheorghe Barbu (1992), până în anul 2000; din anii 2001 și 2005 am preluat această metodă continuând demersul de calcul al minimurilor de trai prin aceeași metodă.

Metoda normativă folosită în anii 2001 și 2005¹ este cea care stabilește cuantumuri ce nu depind de nivelurile de consum înregistrate la un moment dat, ci se bazează pe norme apreciate în studii de specialitate privind dezvoltarea și manifestarea individului în viața de zi cu zi, în spațiul familial sau în afara acestuia.

Deosebirile dintre **minimul decent** și cel de **subzistență** derivă din faptul că la determinarea pragului de subzistență au fost eliminate o serie de cheltuieli în afara căror este aproape de neconceput o viață civilizată în etapa actuală de dezvoltare (cheltuielile pentru servicii culturale, poștă și telecomunicații etc.).

Întrucât, în ultimii cinci ani, în consumul populației României s-au produs modificări în obișnuințele de cumpărare de pe piață bunurilor alimentare și nealimentare, ca și a serviciilor, am încercat să ținem cont de aceste tendințe prin reactualizarea periodică a calculelor efectuate în determinarea minimului de trai decent și a minimului de subzistență în consumul populației din mediul rural. Schimbările în consum au fost urmărite pe diferite tipuri de familii din rural, iar în

¹ Raportul de cercetare: „Politici sociale și economice cu impact asupra consumului populației”, coordonator: dr. Mariana Stanciu, capitolul „Conceptul minim de trai în zilele noastre” – Fundamentarea bazelor teoretice ale conceptului de minim de trai în condițiile dezvoltării actuale a țării noastre, în vederea utilizării acestuia la proiectarea politicilor economice și sociale și accesul populației din țara noastră la bunurile și serviciile esențiale, 2005.

ceea ce privește evaluarea cheltuielilor pe fiecare membru din gospodărie s-au utilizat scalele de echivalentă, pe care le prezintăm în cele ce urmează (valorile minimurilor de trai decent și de subzistență din rural sunt prezentate în Anexă).

Tipuri de familii în mediul rural:

1. familia de doi agricultori, activi, cu doi copii în întreținere;
2. familia de doi vârstnici, persoane inactive, foști agricultori, lucrători pe cont propriu ai pământului sau foști salariați în structurile de stat.

Acste opțiuni reprezintă categoriile de familii cele mai frecvente din țara noastră.

Scale de echivalentă:

Consumul și *patternurile* de consum diferă, de la o familie la alta sau de la o perioadă la alta, într-un anumit context economico-social și cultural. Pentru a surprinde aceste diferențe am folosit consumul pe adult echivalent. Cuantumurile de consum pornesc de la necesitățile adultului activ, care capătă valoarea 1; 0,9 – reprezintă valoarea cheltuielilor pentru al doilea adult din gospodărie, respectiv soția capului de gospodărie; 0,7 – cheltuielile pentru primul copil și 0,5 – cheltuielile pentru cel de-al doilea copil al familiei. Familia standard (doi adulți + doi copii) are un total de: $1 + 0,9 + 0,7 + 0,5 = 3,1$.

La familia de pensionari se acordă 1 capului de gospodărie și 0,9 soției acestuia. Familia de pensionari are un total de: $1 + 0,9 = 1,9$ (în cazul familiei de pensionari s-a apreciat consumul primului pensionar, bărbat, cap de gospodărie 0,8 din consumul adultului, bărbat, activ, iar pentru a doua persoană vârstnică, pensionară, femeie s-a luat în calcul 0,9 din consumul adultului bărbat, vârstnic, cap de gospodărie).

Criterii de selectare a produselor și serviciilor:

a) Din punct de vedere al alimentelor selectate s-a avut în vedere un preț minim, dar și o anumită calitate a produselor, ținând seamă de firmele producătoare cu tradiție în fabricarea produselor din carne sau a derivatelor din lapte. Criteriul calitativ s-a avut în vedere și mai departe la produsele din îmbrăcăminte-încălțăminte și alte articole ce țin de locuință.

b) Durata de utilizare a articolelor de îmbrăcăminte: palton, pardesi, geacă, sacou etc. a fost redusă la jumătate din intervalul prevăzut inițial atât la bărbat, cât și la femeie, (respectiv de la 10 la 5 ani, iar la copii, aceleași articole au ca durată de utilizare 2 ani, de la 5 ani, căt au fost prevăzuți în calculele anterioare anului 2000).

c) În ceea ce privește detergentii, înlăitorii etc. folosiți pentru curățarea rufelor au fost înlocuiți de detergentii actuali care au în compozиție toate aceste substanțe.

d) La produsele electrice și electrocasnice, gen radio și fier de călcat, televizor, nu a mai fost nevoie să se calculeze consumul la 1/3 din consumul mare energetic, deoarece noile produse electrice și electrocasnice cu consum A și A+ sunt concepute pentru a folosi minimum de energie sau apă, cu aceleași rezultate în privința calității serviciului.

e) În anul 2005, extinderea rețelelor de telecomunicații a făcut posibilă introducerea în calculul cheltuielilor lunare cu întreținerea locuinței (întreținere, lumină, telefon aplicate la tariful social minim) a plății pachetului de bază la televiziunea prin cablu, rețele care deja au acoperire în orașele mari și mici ale țării și care au luat amploare și în zonele rurale.

f) De asemenea, la evaluarea coșului din luna mai 2005 a mai fost luat în calcul un fond de siguranță și economii de 10% din venitul familiei, pentru situații neprevăzute (boală, deces sau alte evenimente și cheltuieli).

În cele ce urmează vom detalia metodologia de calcul pentru mediul rural, pe tipurile de familii menționate anterior și pe capitole de cheltuieli.

Necesarul caloric

Normele de consum stabilite de specialiștii nutriționiști de la Institutul de Igienă și Sănătate Publică din București, pentru o persoană adultă și activă profesional, care lucrează în condiții medii de efort fizic și intelectual, se încadrează între **2 700 și 3 200** de calorii pe zi. Din aceste considerente, am optat pentru un consum alimentar **minim de 2 700 calorii pe zi**, acesta reprezentând minimul, în prezent.

Necesarul minim

– **Produse alimentare:** carne și derivate din carne; lapte și derivate din lapte; grăsimi; legume; fructe; zahăr și dulciuri; cafea.

– **Autoconsumul** include: lactate; carne de porc, vită și pui; untura și ouă – ce provin de la animalele și păsările crescute în propriile gospodării; legume obținute pe parcursul întregului an de respectivele familii țărănești.

– **Produse nealimentare:** îmbrăcăminte, încălțăminte; articole de uz gospodăresc; rechizite școlare și alte articole de papetarie; medicamente.

– **Servicii:** transport; servicii culturale, igiena personală, serviciile de reparare și întreținere.

Fond de siguranță și economie.

Importanța pragului săraciei vine din orientarea acestuia, la un moment dat, în raport cu bunurile și serviciile de pe piață și cu schimbările survenite la prețurile acestor bunuri, ca și în determinarea quantumului venitului minim garantat pentru cei nevoiași, a indemnizației minime de şomaj în cazul disponibilizării persoanelor active pe o perioadă de circa nouă luni și continuarea cu alocația de sprijin încă șase luni, a salariului minim pe economie.

EVOLUȚIA VENITURILOR ÎN RAPORT CU MINIMUL DE TRAI DECENT ȘI MINIMUL DE SUBZISTENȚĂ, ÎN MEDIUL RURAL

Politicele sociale orientate spre grupurile de populație vulnerabilă aflate în risc de cădere în sărăcie, sau chiar în sărăcie reală au devenit puțin sesizabile, în ultimii ani. Distribuirea și redistribuirea unor fonduri insuficiente către categoriile sociale dezavantajate, aflate într-un proces de extindere îngrijorătoare, nu pot să ofere decât soluții temporare, nu să schimbe situația în sens pozitiv.

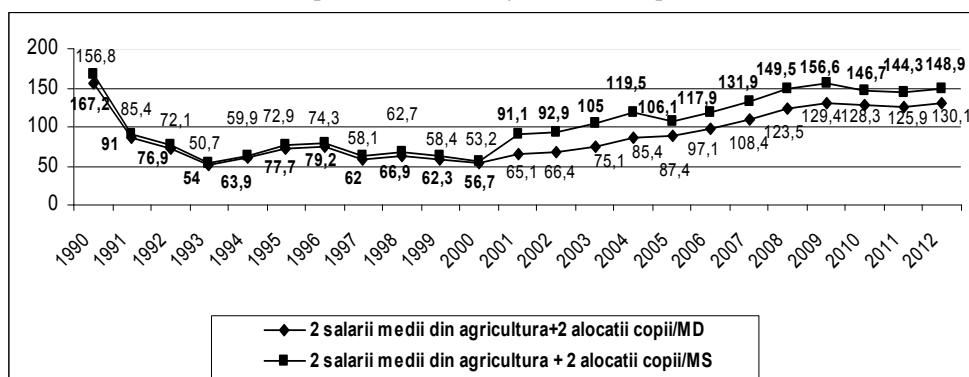
Din studiile efectuate în Institutul de Cercetare a Calității Vieții asupra condițiilor de viață în mediul rural din România, poziția cea mai delicată o dețin familiile care au copii în întreținere și mai ales cele cu mai mult de doi copii și familiile monoparentale cu doi copii, cu atât mai mult cele cu și mai mulți copii. Situația acestor familii o prezentăm în cele ce urmează.

Familia de doi adulți salariați cu doi copii în întreținere, având un venit format din:

• **două salarii medii și alocațiile copiilor** au putut acoperi coșul de produse și servicii necesar minimului decent de trai din mediul rural, pentru patru persoane, doi adulți activi cu doi copii în întreținere, cu puțin mai mult peste jumătate (cu 67% mai mult) la începutul perioadei de analiză 1990–2012, după care puterea de cumpărare a acestui venit începe să scadă treptat, până la circa jumătate din cele necesare tipului de familie aflat în discuție, în anii 1993, 1997 și 2000; după care acest venit începe să crească ca putere reală de cumpărare până în anul 2008, el menținându-se relativ constant până la sfârșit, în 2012, la valoarea de 120–130% (vezi graficele de mai jos).

Grafic 1

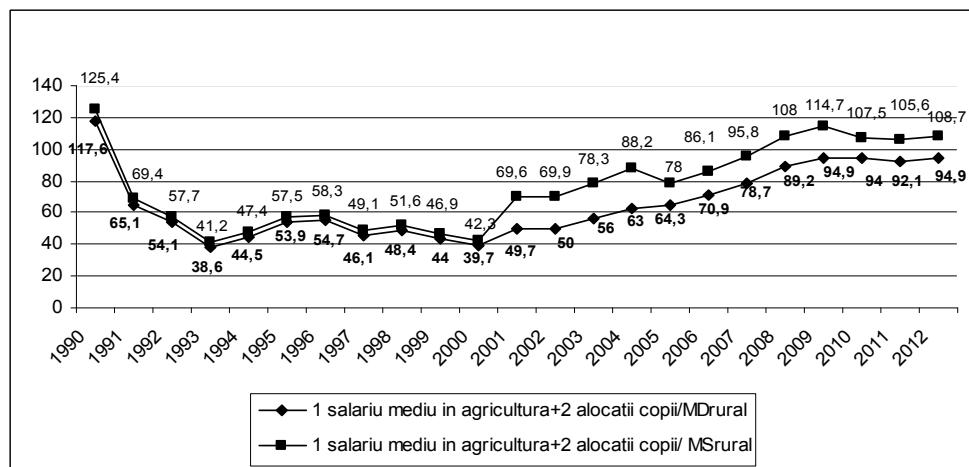
Dinamica raportului dintre două salarii din agricultură și două alocații de copii și minimul decent de trai, respectiv de subzistență, în rural, în perioada 1990–2012

Legendă: MD – minimul decent de trai, MS – minimul de subzistență.

Grafic 2

Dinamica raportului dintre un salariu din agricultură și două alocații de copii și minimul decent de trai, respectiv minimul de subzistență, în rural, în perioada 1990–2012

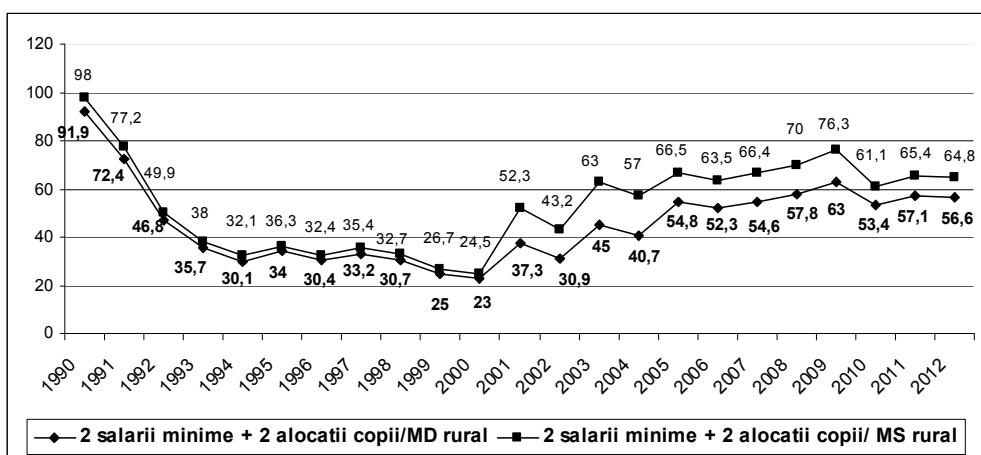

Legendă: MD – minimul decent de trai, MS – minimul de subzistență.

- de-a lungul perioadei analizate 1990–2012, familiile (doi adulți plus doi copii minori în întreținere) care au beneficiat doar de **un salariu minim și alocațiile copiilor** s-au aflat și se află încă într-o situație economică extrem de grea în anii 1993, 1995, 1997, 2002, la o valoare de un sfert din cele necesare traiului decent, iar punctul cel mai critic este anul 2000, cu doar 15%, din acest minim de trai.

Grafic 3

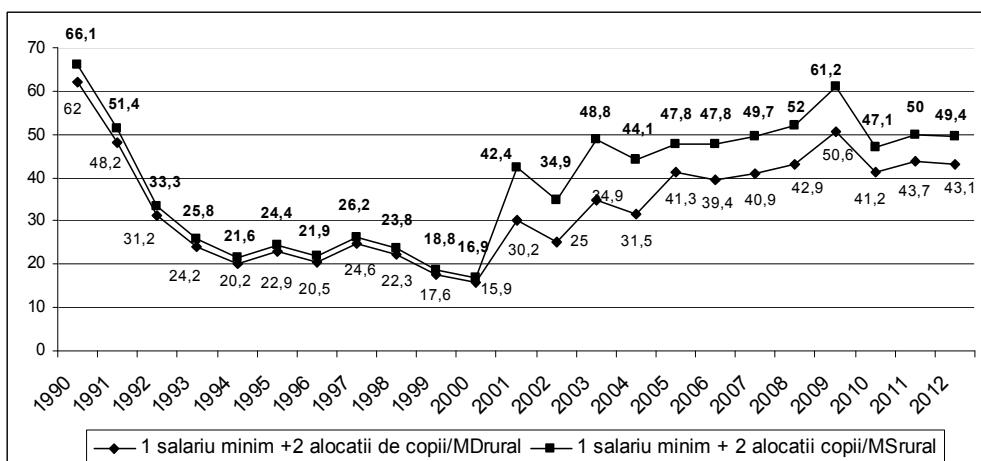
Dinamica raportului dintre două salarii minime din agricultură și două alocații de copii și minimul decent de trai, respectiv minimul de subzistență, în rural, în perioada 1990–2012

Legendă: MD – minimul decent de trai, MS – minimul de subzistență.

Grafic 4

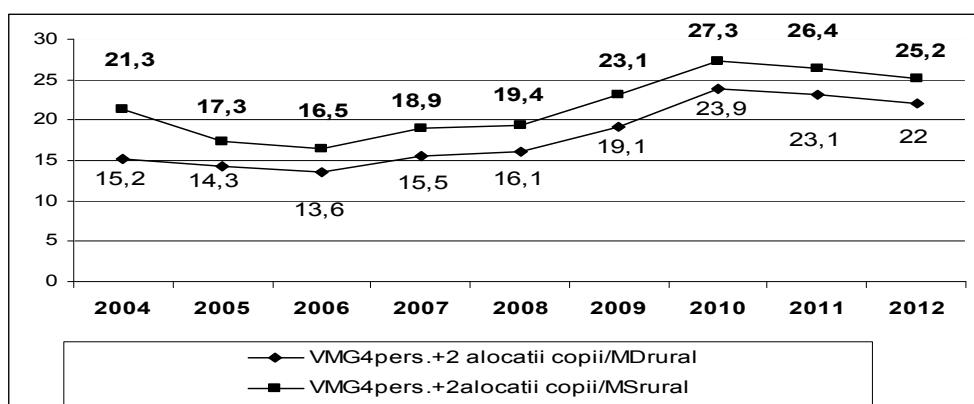
Dinamica raportului dintre un salariu minim din agricultură și două alocații de copii și minimul decent de trai, respectiv minimul de subzistență, în rural, în perioada 1990–2012

Legendă: MD – minimul decent de trai, MS – minimul de subzistență.

Grafic 5

Dinamica raportului dintre venitul minim garantat pentru patru persoane și două alocații de copii raportate și minimul decent de trai, respectiv minimul de subzistență în rural,
în perioada 2004–2012

Legendă: VMG – Venitul minim garantat acordat din 2004 după numărul de persoane din gospodărie, MD – minimul decent de trai, MS – minimul de subzistență.

Familia monoparentală de un adult salariat cu doi copii în întreținere:

Având la dispoziție **un salariu mediu și alocația a doi copii** în întreținere, o familie monoparentală putea cumpăra doar jumătate din bunurile și serviciile prevăzute în coșul corespunzător minimului decent de trai, în perioada 1992–2004, iar a celui de subzistență, în anii 1993–2000, atunci când liberalizarea completă a prețurilor și scumpirea utilitatilor la apă caldă, căldură și energie electrică au determinat ca această familie, să fie în incapacitatea de a-și acoperi bunurile de consum prevăzute la aceste minimuri.

Familia de doi adulți salariați cu trei copii în întreținere:

Cu **două salarii medii și alocația a trei copii** în întreținere, aceste familii au fost în dificultatea de a-și putea cumpăra bunurile și serviciile prevăzute în coșul corespunzător minimului decent de trai începând cu anul 1991 și pe parcursul întregii perioade, până în 2008; minimului de subzistență, fiind acoperit în integime, începând cu anul 2004.

Familia de doi adulți salariați se descurcau astfel:

- Dacă la începutul intervalului, două salarii minime acopereau în proporție de 133% nevoile minime ale unui trai decent (octombrie 1990), începând cu anul 1993 acestea mai acopereau jumătate din nevoi.

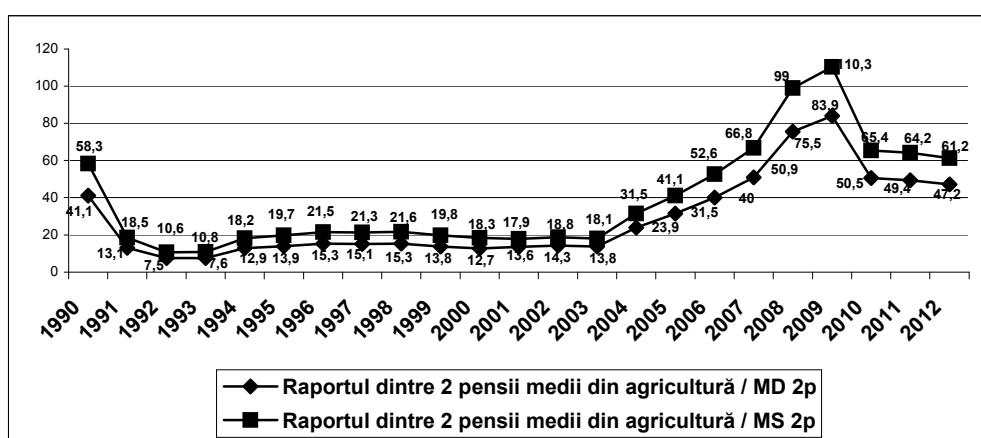
- O familie cu două salarii medii trăia la nivel decent la începutul intervalului – veniturile sale acoperind de două ori nevoile unui minim decent (239%) în octombrie 1990, iar în prezent (2012), ele acoperă de două ori (205%) aceste nevoi ce constituie minimul de decentă.

Familia de doi pensionari:

Din studiile Institutului de Cercetare a Calității Vieții din București, rezultă că pensia medie lunară netă din agricultură putea acoperi cu greu trebuințele de consum ale unei familii de pensionari, chiar dacă această familie dispune de două pensii. Puterea de cumpărare a pensiei medii nete, ca și aceea a pensiei pentru limită de vîrstă a oscilat în intervalul 1990–2012, abia în ultimii patru, cinci ani ai intervalului reușind să acopere, trebuințele coșului minim de consum al familiei de pensionari, mai exact, anul 2009, după care puterea de cumpărare a început să scadă din nou până în 2012.

Grafic 6

Dinamica raportului dintre două pensii de asigurări sociale de stat, din agricultură și minimul decent de trai, respectiv minimul de subzistență, pentru doi pensionari din rural, în perioada 1990–2012

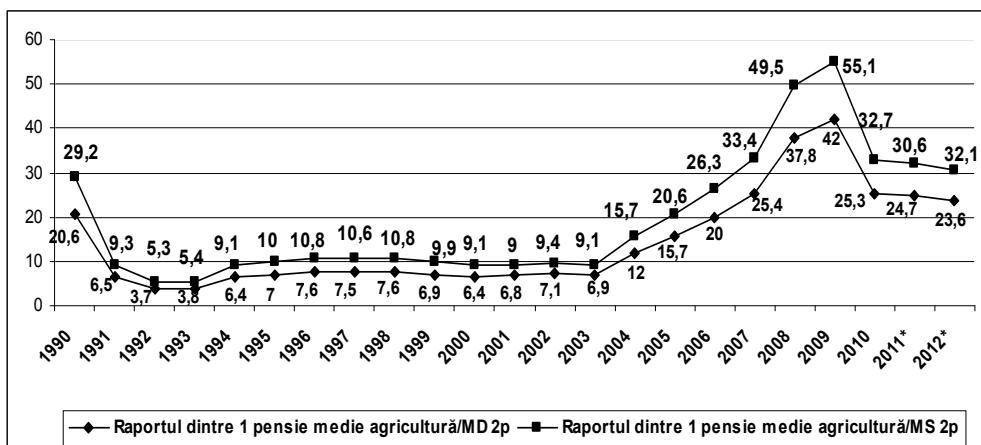
Legendă: MD – minimul decent de trai, MS – minimul de subzistență.

În intervalul 1990–2012, **două pensii medii nete de asigurări sociale de stat din agricultură nu au reușit să acopere trebuințele de consum ale unei familii de pensionari din mediul rural, la nivelul minim decent de trai**, doar în anul 2009, când s-a acordat pensia minimă de 350 de lei și s-a dublat punctul de pensie, putem observa o creștere cu acoperire doar de 84% a minimului decent de trai. În intervalul 1991–2004, cu acest tip de venit, nu s-a reușit **satisfacerea trebuințelor minimului de subzistență** al familiei de doi pensionari, decât în proporție de circa 20%, adică o cincime. Acest minim de subzistență a fost acoperit doar în 2009.

Evident, o pensie medie netă de asigurări sociale de stat, din agricultură nu a putut acoperi trebuințele de consum ale familiei de pensionari nici măcar la nivelul de subzistență, decât în anul 2009 – la un nivel de numai 55% –, după care nivelul de acoperire a trebuințelor de subzistență a scăzut din nou în jurul valorii de 30%. Aceasta este, de fapt, expresia cea mai eloventă a sărăciei cronice, pe termen lung.

Grafic 7

Dinamica raportului dintre o pensie de asigurări sociale de stat din agricultură la minimul decent de trai și minimul de subzistență pentru doi pensionari din rural, în perioada 1990–2012

Legendă: MD – minimul decent de trai, MS – minimul de subzistență.

CONCLUZII

Veniturile agricultorilor români se plasează cam la jumătate din nivelul veniturilor salariaților români, apropiindu-se mult de cele ale șomerilor. Alături de veniturile bănești extrem de mici, de regulă, agricultorii au înregistrat cel mai ridicat consum de produse din producția propriei gospodării. Ponderea contravalorii consumului de produse din gospodăria proprie a fost cuprins între 35% și 40%, în perioada analizată, 1990–2012. După agricultori, cei care au realizat cel mai ridicat consum al unor produse agroalimentare din resursele propriei gospodării au fost pensionarii, urmați de șomeri. Avem de a face cu microstrategii de supraviețuire, oamenii fiind constrânsi de împrejurări să practice o agricultură de supraviețuire. Realitatea este că, pe tot parcursul anilor '90, dar și după anul 2000, marea masă a gospodăriilor românești, și cu atât mai mult cele din rural, au realizat un consum centrat pe satisfacerea trebuințelor de bază.

Comparând datele consumului de bunuri și servicii al populației din rural, rezultate din cercetarea *Diagnoza calității vieții*, pentru anii 2006 și 2010, cu valoarea coșului de consum minim decent și a coșului de subzistență, termenii bunăstării populației din rural devin clari. Pentru comparație, sunt prezentate și date ale populației din urban (*Anexă*).

Costul vieții pentru diferite tipuri de gospodării, din mediul rural, cu una sau mai multe persoane în componență a fost cu mult sub ceea ce este în gospodăriile similare ca structură, din mediul urban. Numeroase gospodării din rural dispun de resurse sub nivelul necesar acoperirii trebuințelor consumului minim decent și ale consumului de subzistență, stabilite prin metoda normativă.

Anexa

Structura coșului de consum corespunzător minimului de trai decent și de subzistență calculat în ICCV, pentru o familie de agricultori cu doi copii în întreținere, și de doi vârstnici, din mediul rural, în luna martie 2010

Specificație	Minim decent de trai		Minim de subzistență	
	Familie de doi agricultori cu doi copii în întreținere	Familie de doi vârstnici	Familie de doi agricultori cu doi copii în întreținere	Familie de doi vârstnici
Total consum alimentar, din care:	% – Valoare în lei			
– alimente cumpărate	276,7	263,0	264,2	323,1
– alimente din autoconsum	477,4	372,8	691,5	338,2
Imbrăcăminte	111,0	92,6	29,0	57,2
Dotarea locuinței (casă la curte cu 3 camere)	88,4	62,6	29,0	15,7
Transport	48,0	45,6	0	0
Servicii culturale	33,3	15,0	11,1	2,2
Igienă personală	45,0	29,6	13,8	4,4
Servicii de reparare și întreținere	18,7	17,4	5,5	8,4
Cheltuieli cu locuință*	150,0	83,2	113,5	82,0
Cheltuieli pentru medicamente**	20,7	81,9	54,0	67,8
Cheltuieli cu lucrările agricole	173,4	–	170,1	–
Fond de siguranță	145,0	105,3	–	–
Total (inclusiv autoconsum)	1 588 lei	1 169 lei	1 382 lei	899 lei
Costul primului adult activ/pensionar	1 – 512 lei	1 – 615 lei	1 – 446 lei	1 – 473 lei
Costul celui de-al doilea adult activ/pensionar	0,9 -- 461 lei	0,9 -- 554 lei	0,9 -- 401 lei	0,9 -- 426 lei
Costul primului copil	0,7 -- 359 lei		0,7 -- 312 lei	
Costul celui de-al doilea copil	0,5 -- 256 lei		0,5 -- 223 lei	

Minimurile de trai decent și de subzistență au fost calculate prin metoda normativă.

* La capitolul cheltuieli cu locuință au fost incluse și cheltuielile de poștă și telecomunicații, respectiv cheltuieli cu articolele de papetarie.

** La capitolul cheltuieli cu medicamente au fost introduce valorile INS referitoare la cheltuielile medii lunare pe gospodărie pe medicamente de uz uman – Tab. 28/p. 66 *Cheltuieli pentru cumpărarea de mărfuri nealimentare, pe categorii de gospodării*, în trim. III 2009, *Veniturile și consumul populației*, trim. III 2009, INS, București, 2010.

Structura cheltuielilor totale de consum pentru minimul de trai decent la o familie de doi agricultori cu doi copii în întreținere, din mediul rural, calculat în ICCV, comparativ cu consumul mediu lunar al unei familii de agricultori calculat de INS, în luna martie 2010

Specificație	Minimul decent de trai pentru o familie de doi agricultori cu doi copii în întreținere, calculat după metoda ICCV	Consumul mediu lunar al unei familii de agricultori, după metoda INS
Total consum alimentar, din care:		% – valoarea în lei
– alimente cumpărate	17,4–276,7	17,2–171,0
– alimente din autoconsum	30,1–477,4	48,6–483,3
Îmbrăcăminte/încălțăminte	7,0–111,0	5,1–50,7
Dotarea locuinței (casă la curte cu 3 camere)	5,6–88,4	3,4–33,8
Transport	3,0–48,0	3,8–37,8
Servicii culturale	2,1–33,3	2,4–23,9
Igienă personală	2,8–45,0	–
Servicii de reparare și întreținere	1,2–18,7	–
Cheltuieli cu locuință*	9,5–150,0	13,8–137,2
Cheltuieli pentru medicamente**	1,3–20,7	2,3–22,9
Cheltuieli cu lucrările agricole	10,9–173,4	–
Fond de siguranță	9,1–145,0	–
Diverse (educație, hoteluri, cafenele, alte produse și servicii)	–	3,4–33,8
Total	100,0–1 588 lei	100,0–994,4 lei

* La capitolul cheltuieli cu locuință au fost incluse și cheltuielile de poștă și telecomunicații, respectiv cheltuieli pe articolele de papetarie.

** La capitolul cheltuieli cu medicamente au fost introduce valorile INS referitoare la cheltuielile medii lunare pe gospodărie cu medicamente de uz uman – Tab. 28/p. 66 *Cheltuieli pentru cumpărarea de mărfuri nealimentare, pe categorii de gospodării*, în trim. III 2009, *Veniturile și consumul populației*, trim. III 2009, INS, București, 2010. Sursa: Datele INS au fost culese din *Buletinul Veniturile și consumul populației*, trim. I, 2010, tab.14/p.41.

Puterea de cumpărare a bunurilor și serviciilor de pe piață declarate de respondenții din cercetarea *Diagnoza calității vieții*, în raport cu coșul minim de consum decent (MD) și coșul de subzistență (MS), pentru anii 1994, 1999, 2006, 2010, pentru o persoană

Anii	1994 (lei vechi)	1999 (lei vechi)	2006 (lei noi)	2010 (lei noi)
1. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o persoană din mediul urban	82 220	801 442	327	562
2. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o persoană din mediul rural	–	–	216	390
3. Minimul decent de trai calculat pentru o persoană din mediul urban	149 139	1 600 018	494	629
4. Minimul de subzistență calculat pentru o persoană din mediul urban	67 499	947 189	385	488
5. Minimul decent de trai calculat pentru o persoană din mediul rural	–	–	429	546
6. Minimul de subzistență calculat pentru o persoană din mediul rural	–	–	353	450

Puterea de cumpărare a bunurilor și serviciilor de pe piață declarate de respondenții din cercetarea *Diagnoza calității vieții*, în raport cu coșul minim de consum decent (MD) și coșul de subzistență (MS), pentru anii 1994, 1999, 2006, 2010, pentru două persoane

Anii	1994 (lei vechi)	1999 (lei vechi)	2006 (lei noi)	2010 (lei noi)
1. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de două persoane din mediul urban	141 429	1 647 897	565	771
2. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de două persoane din mediul rural	–	–	453	706
3. Minimul decent de trai calculat pentru două persoane din mediul urban	268 449	3 105 111	940	1 199
4. Minimul de subzistență calculat pentru două persoane din mediul urban	148 747	1 597 000	731	933
5. Minimul decent de trai calculat pentru două persoane din mediul rural	–	–	812	1 037
6. Minimul de subzistență calculat pentru două persoane din mediul rural	–	–	669	851

**Puterea de cumpărare a bunurilor și serviciilor de pe piață declarate de respondenții din cercetarea *Diagnoza calității vieții*,
în raport cu coșul minim de consum decent (MD) și coșul de subzistență (MS), pentru anii 1994, 1999, 2006, 2010,
pentru trei persoane**

Anii	1994 (lei vechi)	1999 (lei vechi)	2006 (lei noi)	2010 (lei noi)
1. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de trei persoane din mediul urban	206 804	2 346 356	734	1 106
2. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de trei persoane – cuplu cu un copil – din mediul urban	213 928	2 297 997	745	946
3. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de trei persoane din mediul rural	–	–	675	872
4. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de trei persoane – cuplu cu un copil – din mediul rural	–	–	677	843
5. Minimul decent de trai calculat pentru trei persoane din mediul urban	357 933	3 842 782	1 288	1 640
6. Minimul de subzistență calculat pentru trei persoane din mediul urban	209 997	2 247 892	999	1 272
7. Minimul decent de trai calculat pentru trei persoane din mediul rural	–	–	1 114	1 419
8. Minimul de subzistență calculat pentru trei persoane din mediul rural	–	–	917	1 168

**Puterea de cumpărare a bunurilor și serviciilor de pe piață declarate de respondenții din cercetarea *Diagnoza calității vieții*,
în raport cu coșul minim de consum decent (MD) și coșul de subzistență (MS), pentru anii 1994, 1999, 2006, 2010,
pentru patru persoane**

Anii	1994 (lei vechi)	1999 (lei vechi)	2006 (lei noi)	2010 (lei noi)
1. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de patru persoane din mediul urban	239 426	2 592 897	818	1 379
2. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de patru persoane din mediul urban – cuplu cu doi copii	240 423	2 490 567	826	1 205
3. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de patru persoane din mediul rural	–	–	756	1 112
4. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de patru persoane din mediul rural – cuplu cu doi copii	–	–	777	1 174
5. Minimul decent de trai calculat pentru patru persoane din mediul urban	447 416	4 803 577	1 535	1 953
6. Minimul de subzistență calculat pentru patru persoane din mediul urban	190 509	2 912 196	1 192	1 516
7. Minimul decent de trai calculat pentru patru persoane din mediul rural	–	–	1 329	1 686
8. Minimul de subzistență calculat pentru patru persoane din mediul rural	–	–	1 094	1 392

**Puterea de cumpărare a bunurilor și serviciilor de pe piață declarate de respondenții din cercetarea *Diagnoza calității vieții*,
în raport cu coșul minim de consum decent (MD) și coșul de subzistență (MS), pentru anii 1994, 1999, 2006, 2010,
pentru cinci persoane**

Anii	1994 (lei vechi)	1999 (lei vechi)	2006 (lei noi)	2010 (lei noi)
1. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de cinci persoane din mediul urban	255 954	2 861 792	917	1 608
2. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de cinci persoane din mediul urban – cuplu cu trei copii	225 653	2 881 303	975	1 310
3. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de cinci persoane din mediul rural	–	–	885	1 361
4. Media cheltuielilor totale de consum declarate de o familie de cinci persoane din mediul rural – cuplu cu trei copii	–	–	773	1 431
5. Minimul decent de trai calculat pentru cinci persoane din mediul urban	521 965	5 604 458	1 783	2 272
6. Minimul de subzistență calculat pentru cinci persoane din mediul urban	323 745	3 475 859	1 387	1 766
7. Minimul decent de trai calculat pentru cinci persoane din mediul rural	–	–	1 541	1 960
8. Minimul de subzistență calculat pentru cinci persoane din mediul rural	–	–	1 271	1 616

BIBLIOGRAFIE

1. Barbu, Gh., *Nivelul minim de trai – concept și instrument operațional în realitatea românească*, în „Revista Calitatea Vieții”, nr. 3–4, 1992.
2. Mărginean, I., Bălașa, A., (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2003.
3. Mihăilescu, A., *Puterea de cumpărare a diferitelor categorii de venituri – salariul mediu net, salariul minim, alocațiile pentru primul și al doilea copil, pensia medie de asigurări sociale de stat și pensia medie de stat din agricultură – în perioada 1990–2008*, în „Revista Inovația Socială”, nr. 1–2, 2010.
4. Mihăilescu, A., *Nivelurile minime de trai în condițiile actuale în mediul urban*, în „Revista Calitatea Vieții”, nr. 1–2, 2001.
5. Mihăilescu, A., *Nivelurile minime de trai decent și de subzistență în România în mediul rural*, în „Revista Calitatea Vieții”, nr. 1–4, 2002.
6. Mihăilescu, A., *Dinamica principalelor categorii de venituri și consumul populației, în ultimii 20 de ani*, în „Revista Inovația Socială” nr. 3–4, 2010.
7. Mihăilescu, A., *Coșul de consum al populației României*, București, Editura Expert, 2012.
8. Stanciu, M., Mihăilescu, A., *Starea sărăciei din România în context european*, Raportul social al ICCV, nr. 4, București, ICCV, 2011, disponibil online la www.iccv.ro/node/277.
9. Zamfir, C., Ilie, S., Stănescu, I., (coord.), *Raportul social al ICCV După 20 de ani: opțiuni pentru România*, Academia Română, INCE, ICCV, București, 2010.
10. Zamfir, C., (coord.), Ilie, S., Stănescu, I., Scutaru, C., Zamfir, E., *Raport social al ICCV România: răspunsuri la criză*, Academia Română, INCE C. Kirițescu, ICCV, București, 2011.
11. Zamfir, C., (coord.), *Dimensiuni ale sărăciei*, București, Editura Expert, 1995.

The article gives us a true picture of the purchasing power of goods and services from the market. The incomes of many types of customers, such as: persons, families, households are a good indicator to measure the cost of living in rural areas.

The Research Institute for the Quality of Life uses to measure the poverty the normative method, which is based on consumption. The quantity and quality of products are established by the specialized studies, and do not depend on the consumption levels recorded in time, but on the development and every day manifestation of persons in their family or outside. We calculated two consumer baskets: the consumer basket related to the **decent minimum standard of living**, and the subsistence level consumer basket. The differences between the decent and the subsistence level consumer basket derive from the fact that it is necessary to subtract some expenditures in determining this subsistence level, like: expenditures for cultural services, mail and telecommunications, etc.).

We monitored the different types of families in rural areas: active persons working in agriculture, and, also, the pensioners. We used equivalence scales, in order to calculate the expenditure per household member. The consumer basket is a tool to measure the level of poverty of the people from rural areas. The development of rural services is an opportunity to create jobs and, also, a condition which allows increasing the income of the rural population. The cost of living for the rural households with one or more members was far below the cost of living of the urban households with similar structure. Many rural households have resources below the minimum requirement for a decent living standard, as well as below the minimum subsistence standard established by the normative method.

Keywords: incomes, consumer basket, the decent minimum of living and the subsistence minimum.

Primit: 14.03.2013
Redactor: Ioan Mărginean

Acceptat: 10.05.2013

ACQUIESCENCE EFFECTS IN MEASURING ATTITUDES TOWARDS IMMIGRANTS: THE CASE OF ROMANIA*

**BOGDAN VOICU
MONICA ȘERBAN
ELENA TUDOR
ALEXANDRA DELIU**

This paper tests for acquiescence effects on the attitudes towards immigrants. We employ the case of Romania, a country with very little incoming migration, but with an important outgoing flow. This makes the respondents less exposed to interaction with immigrants, but with a high probability to know emigrants, and to have emigrants in the immediate social network and/or kinship. Due to the lack of interaction with immigrants, we expected to discover significant impact of acquiescence on attitudes towards immigrants. This is supported with empirical evidences, using the Romanian EVS 2008 data and OLS models. We also show out that the net acquiescence score performs best in such models, overcoming the utility of other indicators of acquiescence.

Keywords: acquiescence, attitudes towards immigrants, Romania, EVS 2008, cross-country comparisons.

Concerns with quality of data already have a long tradition in social sciences, which may be tracked back at least by mid-twentieth century (Johnson et al., 2005). Particularly when collecting information on attitudes, opinions, or values various types of errors may arrive. They may reflect the quality of the interview protocol – many times reflected by response sets, the biases induced by interviewers, as well as the response styles specific to respondents. The latter is in the focus of this paper. We are interested in acquiescence effects and search for a way to adequately assess such effects in the case of measuring attitudes towards immigrants, in the case of Romania.

Adresele de contact ale autorilor: Bogdan Voicu, Monica Șerban, Elena Tudor, Alexandra Deliu, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, email: bogdan@iccv.ro; monica_serbanus@yahoo.com; elenatudor7@yahoo.com; alexandradeliu@yahoo.com.

* This paper was supported by the CNCS grant PN-II-ID-PCE-2011-3-0210. The authors are grateful Paula Tufiș, Gabriel Bădescu, Cosima Rughiniș, Claudiu Tufiș, Marian Vasile, Horațiu Rusu and Mircea Comșa for comments on preliminary versions of the paper and during a workshop organized in Predeluț, Romania, in October 2012.

Measuring attitudes towards immigrants might be a tricky task, in the case of an emigration country, such as Romania. In the past two decades, outmigration decreased Romanian population probably by more than a tenth of its size (in 2008, according to Sandu and Alexandru, 2009: 288, 2.8 million Romanians were living outside the country. In the same year, the total population of Romania estimated by the National Institute of Statistics was 21.5 million). Incoming international migration in this period was rather scarce, including isolated cases, except maybe for the Moldavian settling down in Romania, which due to historical reasons may be seen as an internal migration. The economic growth has just started to bring the issue of labour force in-migration in the forefront of public debate, when it was hampered down by the global recession (Şerban and Lăzărescu, forthcoming). Therefore, the topic never became salient on the public agenda, and might be irrelevant for most of the population. That would make the measurement of attitudes towards migrants prone to acquiescence. On the other hand, the large outgoing migration may trigger another type of interest towards immigration, seen from the complementary perspective of the emigrant friends and relatives.

Our aim is to test if measuring attitudes towards immigrants (ATI) is subject to acquiescent response style (ARS) effects, in the Romanian context. For this, we use the Romanian dataset resulted from the 2008 wave of the European Values Study. We compute various indicators of acquiescence, which should give a view of the tendency to positively answer to questionnaire items irrespective of their content. Then we design competitive models for predicting ATI. Each model includes the usual determinants for the attitudes towards immigrants and one of the ARS indicators that we have computed.

Comparing the findings for each model, we conclude that there is indeed a tendency that acquiescence influences the measuring of ATI, and that the net acquiescent score is the most reliable ARS indicator for our purposes. We contribute to existing literature mainly by comparing various methods to assess acquiescence, and by applying all these to the case of attitudes towards immigrants. To the best of our knowledge, this is the only similar attempt in the field.

The paper starts with reviewing the literature devoted to acquiescence. First, we place ARS in the general context of response styles. Then we define acquiescence and present existing literature, showing how ARS was previously measured, how they tried to control for its effects, and how it differently manifests depending on the type of item, particularly for ratings, rankings, and forced choices. Attitudes towards immigrants are the second important field of our analyses. A section reviews the existing literature about the most important individual-level predictors. Then we use all these sources to reaffirm our objectives, which are later transposed into the section that introduces data and methodology. The description of findings shows how much ATI are affected by ARS, in Romania. The conclusive part discusses the implications for further research, for measuring ARS and for assessing the levels of ATI.

RESPONSE STYLES AS TYPES OF BIAS IN DATA COLLECTING

The interest in sources of error in what concerns the measurement of quantitative data has developed proportionally with the amount of data collected through, as well as with the development of methods used in analyzing it. Thus, it became salient after the Second World War (Johnson et al., 2005). Good quality indicators are supposed to reflect, in a reliable manner, the phenomenon that they intend to measure. However, variance in data is also caused by other factors than the substantive or content-related ones, such as the response styles of the individuals. They should be distinguished from response sets. The latter are usually unstable and depend on the temporary situation of the interview, as well as on contextual factors. Response styles are more stable sets, thus denoting a tendency of the individuals (Hui and Triandis, 1985, Herk et al., 2004). Independently of the content of the question, three main categories of tendencies can be observed: 1) giving middle point answers on scaled items, 2) giving extreme answers (not a pattern of agreements or disagreements), and 3) the one in which people position themselves either in agreement or in disagreement with items.

Response sets and response styles are a major source of bias, and their effects are most transparent when it comes to panel researches or cross-national ones, because they can alter the ranking of different groups on the items in question. This is why scholars have been interested in isolating the effects of the response sets and in developing strategies of taking them into account when analyzing data. The response sets can interfere with the accuracy of the responses, by modifying their positioning on the measurement tools in either directions; this may be triggered, for instance, by exaggerating the responses positively or negatively, or by clustering the frequency distributions around the middle points of the scales (Baumgartner and Steenkamp, 2001). Thus, response styles can make it difficult for the proper measurement of dimensions to be realized, and for the researchers to verify whether a model explains the reality or not.

WHAT IS ACQUIESCENCE?

Acquiescence or acquiescent response style (ARS) is also known as the agreement tendency or ‘yea-saying’ (Herk et al., 2004). This is a specific type of extreme response style, given by the propensity of individuals to agree or to offer extreme positive answers, as opposed to disacquiescence response style (DRS), which refers to the tendency to disagree or to offer extreme negative answers (Watson, 1992, Harzing, 2006). The acquiescent response style is prominent in surveys using *Likert* scales, based on rating responses, and has been researched in various fields, such as political studies (Billiet et al., 2003, Engle, 2010), public health (Baron-Epel et al., 2010), marketing and economy (Baumgartner and Steenkamp, 2001) and social studies (Watson, 1992, Smith, 2004, 2011). A review

of the literature on acquiescence clearly reveals the fact that this bias is a major concern for researchers in psychology, Smith (2004) pointing out that ARS is a dimension most often taken into consideration by studies on personality traits.

The literature on acquiescence points out several dilemmas related to identifying ARS. The most basic discussion refers to whether acquiescence should be regarded as a relevant bias or not – should one give importance to this type of response style and try to control for it, or it does not interfere with the research goals in a meaningful manner (Watson, 1992)? Also, there is debate on whether acquiescence should simply be considered as generating measurement error or not. Interested in aspects related to communication research, Smith (2004) argues for the need to isolate acquiescence in cross-national surveys, as underlying cultural variance depending on the diversity of national contexts and intergroup relations.

In what concerns the determinants of acquiescence and the possible levels of analysis, two main directions emerged: individual level and group/ aggregate/national level. While individual determinants of acquiescence are mainly age and education level, the national determinants are culturally characteristic traits (Billiet et al., 2003; Smith, 2004, 2011; Davis et al., 2010).

The characteristics of the individual play a part in how answers to a questionnaire are provided. Age, gender, the level of education, income and status are all possible variables in how individuals tend to respond. Also, there are group level dimensions that can interfere with how replies to a questionnaire are structured: a range of factors, from social integration aspects, communication styles, and cultural traits to political and economic changes can be determinant factors in specific tendencies of answering. A third category of factors is the situational one, comprising the design of the research instruments (the wording of the questions, their order, etc.) and the characteristics of the interaction between the interviewer and the respondent.

Age influences the answering predisposition of the individuals, and can trigger ARS, since the conformism tendency increases along with age (Mirowsky and Ross, 1991). Further on, less educated people are generally more prone to ARS, as compared to more educated people because their knowledge horizons are narrower and, thus, there are more items that potentially refer to things unknown to them (Mirowsky and Ross, 1991, Presser and Schuman, 1980, Rammstedt et al., 2010). As for income levels and status, they are known to correlate with the level of education, and can, thus, indirectly influence the degree to which people give ARS answers. However, status comes with social visibility, and this may, in turn, lead to the tendency to give socially desirable answers.

Acquiescence, as a response style, is a particular type of non-content related systematic error (Billiet and Davidov, 2008). In their paper, the authors are testing for the stability of acquiescence across a four year period (1995 to 1999), using Belgian electoral data. As individual level determinants of acquiescence, they mention age (positive correlation) and education (negative correlation). On perceived

ethnic threats and distrust in politics as content themes, they present their final finding: acquiescence (tested using structural equation modelling, as a factor) is variable among individuals and it shows stability in time.

Harzing (2006) discusses response style problems, including the concept of acquiescence, by underlying cross-national differences in such responses. In doing so, she emphasizes how cultural differences, namely power distance, collectivism and uncertainty avoidance influence the response style, drawing on Hofstede's previous work. A typology of factors that account for variations in response styles is proposed: situational factors (for example, the wording of the questions, and the moment of the interview) and dispositional factors (characteristics of the individuals, such as age, and education level), which are in fact explored by the author in her inquiry. While extreme response style and middle response style are best predicted by language, acquiescence proves to be determined by collectivism (institutional collectivism practices), and no strong evidence was found to sustain the influence of power distance and uncertainty avoidance.

Among the values discussed by scholars in terms of their ability of predicting acquiescence are Hofstede's (collectivism, uncertainty avoidance, power distance and femininity), Trompenaars', Schwartz's and GLOBE 'should be' and 'as is' dimensions (Smith, 2004). Smith (2011) is focused on cultural differences and communication styles and uses national level data not by aggregating individual indicators, but by constructing indexes of style of response for various types of questions. Starting with a categorization of four types of national cultures given the response styles of the individuals (moderate, consensus, dissent and extremity culture), he controls for acquiescence in analyzing Word Value Survey data. He links citizen response style with national response style and his results show that the individualism-collectivism cultural opposites are not necessarily influential and argue for the ipsatization of the data. The standard ipsatization procedure proposes two simple steps (Fisher, 2004; Hicks, 1970; Hofstede, 1980): first one computes the mean of all considered variables for a certain respondent. Then, for each variable, the resulting mean is subtracted from the actually observed value. In our opinion, the main disadvantage of the method is that it can be properly employed only when all the items supposed to be affected by response styles use scales with the same range.

Discussing about national response-styles leads to the larger debate around contextual determinants of acquiescence. Existing literature points out that both country level wide-spread attitudes and other cultural characteristics such as Hofstede's social values dimensions are to be considered when assessing response styles.

The interaction of situational and dispositional factors in accounting for acquiescence also received attention (Harzing, 2006; Engle, 2010). Engle (2010) addresses the response to a certain question, in a given situation, as a combination between the tendency to agree and content related elements specific to the

question¹. While respondents generally have a tendency to endorse agreement, its extent is a function of personal traits and question characteristics. For instance, considering institutional confidence, ARS seems to be positively related to the overall confidence agreement given by the societal representation upon the respective institution. As a response style, acquiescence is also a function of the partisan nature of the object that it refers to. This can be translated into the capacity of finding reasons to disagree.

Based on the comparison between two cultural groups (Jews and Arabs) in what concerns response biases (extreme responses and acquiescence), Baron-Epel et al. (2010) analyzed attitudes towards health related topics, such as smoking, teeth brushing and flossing. They found out that the extreme response style generally varies along with the knowledge of the individuals in what concerns the topic being studied, and it is not characterized by inter-item stability. Ethnicity, age and education where indicated as covariates for the ARS. Findings also showed that the level of education is in a negative relation with ERB (extreme response bias), which increases as age increases. Also, they found that the ERB rate was higher among Arabs than among Jews, controlling for all the other variables. This is convergent to the idea that acquiescence is a fact that is often treated as an expression of cultural differences in what concerns styles of communication. The results of Baron-Epel et al. (2010) may also lead to the hypothesis that it might be useful for measuring ARS to consider not all attitude questions in the questionnaire, but only those items for which there are a large majority of positive attitudes within the population.

While exploring extreme response styles (ERS) and ARS, Johnson et al. (2011) examine the effects of Hofstede's cultural traits at country level, by means of hierarchical linear modelling. The relation between these cultural orientations and individuals' response styles is of concern. Their findings show that, while ERS is associated with masculinity and power distance, all four dimensions (power distance, individualism, masculinity and uncertainty avoidance) account for ARS.

Even though discussions about cultural patterns and types of cultures might stand under the premise that cultures are homogenous in their constitution and that individuals pertaining to the same culture are, in fact, similar, studies have shown that there are intracultural variations which are manifest when it comes to acquiescence. Lamm and Keller (2007) investigated the association between different styles of parenting (based on independence, interdependence and autonomous relatedness) and response sets. They found out that response styles vary along with intracultural differences. Actually, this is a specific application of the guideline idea that response styles, as individual characteristics, are influenced by macro level factors (cultural patterns and models).

---

¹ For more discussions about the intersection of dispositional and situational factors and about types of response sets, such as noncontingent responding or response range, see also Baumgartner and Steenkamp, 2001.

Davis et al. (2010) also look into the linkage between individual responses to survey items and the cultural characteristics of the groups. They namely consider the connection between ERS, ARS and acculturation, based on data produced by Mexican American respondents. Their findings indicate a multiple causality, including both cultural and individual determinants of response styles.

While debates on the relevance of considering acquiescence bias when analyzing data continue, the concept can be approached in several ways, and these turn into distinct ways of measuring acquiescence and controlling for it.

HOW TO MEASURE ACQUIESCENCE

As a sign of inconsistency, given by the agreement with a statement and also with its opposite, acquiescent responses go against the usually constant latent traits that are being measured, such as preferences, values or attitudes (van de Velden, 2007; Billiet and Davidov, 2008; Locke and Baik, 2009).

The basic way in which acquiescence can be accounted for in dealing with quantitative data is by using balanced scales, meaning that including both negatively worded and positively worded statements can reveal how present acquiescence is. In analyzing the data, scholars may correlate the answers given to such items. If the correlation between the two sets of answers is positive, one may conclude that acquiescence effects are present. The size of the correlation gives a basic measurement of acquiescence. When this relationship is negative, acquiescence can most often be left out of the picture (Smith, 2004).

One helpful aspect to be kept in mind with regards to measuring acquiescence is the fact that there are differences in its extent, depending on different scales. For example, when comparing responses given by Hispanics and non-Hispanics on 5 point scales and 10 point scales, the differences between the two groups are not constant in what concerns the extreme response styles (Hui and Triandis, 1989). This is why the sensitivity of response styles to the number of points in a scale should be of interest for the researchers, when analyzing data and attempting to measure acquiescence. When it comes to the length of the scales, longer scales are more prone to ARS than short scales, because, as the interview proceeds, the range of responses drops, and this happens to a greater extent the longer the scales are (Hui and Triandis, 1985). This is the reason why, when measuring ARS, two extreme values of the item are used for long scales (1–10) and one extreme value of the item is used for short scales (1–5, 1–4, 1–3). While agreement with a statement can turn into acquiescence and an acquiescent response style, and its reverse turns into DRS, one way in which to measure the orientations of individuals is to compute the net acquiescence response style (Baumgartner and Steenkamp, 2001). This is done by subtracting the disacquiescent responses from the acquiescent ones and it helps researchers better figure out how and in which form individuals' answers are offered. The authors also point out the fact that,

when attempting to measure response styles (including acquiescence), it is critical to be able to clearly differentiate between the substantive relevance of the answer and its stylistic determination.

Lamm and Keller (2007) consider only the extreme points of the scales when counting potentially acquiescent responses. Meisenberg and Williams (2008) built a similar index for measuring acquiescence, using 22 scaled items with variable number of points, varying from two to five, while not caring specifically for the symmetry between the positively and the negatively worded items.

Baumgartner and Steenkamp (2001) provide us with a synthesis of the explanations and measurement strategies for various response styles. For acquiescence, they point to two most common measurement scenarios: one based on counting the agreements with items whose contents are heterogeneous, and the other based on using balanced scales that include contradictory statements and adding the answers that agreed with both a statement and its opposite.

While the usual index of acquiescence is based on measurements of the raw ratings given by individuals, this is not the only and most clear strategy to be adopted in situations where balanced items are not present (Hui and Triandis, 1985). Even though the classic way of amounting acquiescence is based on statistical methods, such as summing the agreement answers, more complex strategies imply the use of factor analyses, as well as structural equation modelling (Cheung and Rensvold, 2000; Billiet and Davidov, 2008; Engle, 2010). Engle (2010) argues that simply counting agreement responses does not suffice since it relies on the assumption that all agreement responses are equivalent, when, in fact, not all the agreeing answers have the same ‘load’ in the final index. Also, scholars have shown that agreement with positive worded items comes easier to respondents than agreement with negative statements (Engle, 2010).

Response styles are difficult to detect, as they intervene when underlying preferences are studied. More than that, response styles are themselves latent aspects, not directly observable. The issue is how to distinguish between true preferences and response styles, as they are both latent. Van de Velden (2007) proposes a method of detecting response styles, including acquiescence, based on dual scaling of successive categories. The method deals with the distances between scale points (scale boundaries): if the distances are equal (the differences between boundary distances are 0 or close to 0), then there is no underlying response style. The response style is indicated by the different interboundary distances (the uneven distribution of points on the scale). The acquiescence response style is visible in cases where the distance between boundaries 5 and 6 (agreement) is much greater than the distance between boundaries 1 and 2 (disagreement), due to the number of respondents assigning the rating.

Johnson et al. (2005) explored both extreme response style and acquiescence by creating two indexes. The first consists of 61 items and used Smith’s (2004) method. The remaining 18 items were symmetrically assembled – half of them

worded positively and half of them worded negatively. This created nine statements, each being measured by two contradictory items. Agreement with both items that defined a statement indicated inconsistency and was counted as acquiescence. Consistent answers were either in agreement with an item and in disagreement with the other, or in moderate position on both items. The index was computed as a count of number of inconsistent answers, and ranged from 0 to 9, with higher values reflecting more acquiescence. The construct validity was proved by high correlations with Hofstede's indicators and with the Smith's measurement (2004) computed for the rest of 61 items.

Herk et al. (2004) went beyond merely counting and indexing the answers to polar items that could reflect acquiescence (and extreme response style). Instead, they actually compared the answers given by the individuals with their real life behavior, as it has been self-reported. As for the acquiescence count, they calculated the disparity between positive and negative scores, by using as reference the first two and the last two points of the scale. Similarly to other studies on acquiescence, Herk et al. direct their focus on cultural and value related aspects, but unlike Smith (2004), they are reluctant in straight forwardly associating response styles with differences in values held by individuals. After performing variance analysis and Tukey-HSD tests for differences between countries, they concluded that method bias can affect cross-cultural studies, adding unexplained variance to the comparisons of even fairly similar countries. Also, it seems that there are asymmetries between computed scores and actual behavior, and, as such, that the response styles, as they are manifest at national level, should not be disregarded.

In their study on cultural differences and answers consistency in Americans and Koreans, Locke and Baik (2009) measured acquiescence by computing the average rating for each participant on a typical *Likert* scale. Their findings show that acquiescent responses were more frequent among Koreans than in the case of Americans. The method, similar to the one employed by Hinz et al. (2007), has the disadvantage that assumes acquiescent answers even when the answer reflects a pure preference for the positive choice related to the respective issue. Therefore the finding may simply indicate that Koreans display more homogeneous attitudes as compared to Americans.

In exploring the role of acculturation and education in how response styles are manifested by Hispanics, Marin et al. (1992) built indexes for both extreme response style and acquiescent style. While some scholars consider both 'strongly agree' and 'agree'/'very likely' and 'likely' answer choices, the authors only include the end point choices ('very likely') to build the acquiescence index. Further on, the index was computed by adding up the times that a respondent has situated himself or herself at the positive endpoint of the scale. Meanwhile, the extreme response index consisted of both types of extreme values (for example, on a scale from 1 to 9, both '1' answers and '9' answers were taken into account). The four data sets used in their analysis determined the authors to reiterate the findings

of Hui and Triandis (1989) that suggest that there is a considerable influence of the number of points in a scale on the variance of acquiescence, with longer scales having a greater potentiality of triggering ARS. Also, their results show that the acquiescent style of responding is in a negative relation with both the education level and the acculturation level.

Franzen and Vogl (2011) measure acquiescence for three different survey data: WVS (World Values Survey), EVS (European Values Survey) and ISSP (International Social Survey Programme), by computing and afterward comparing the agreement rate of the answers. One of the points they stress on refers to the wording of the questions, which they find to be of high influence in its association with different acquiescence levels. While WVS and EVS include scales with no neutral points, ISSP scales are centered; however, the three surveys were treated as comparable. A higher number of agreement answers were received in EVS and WVS, as compared to ISSP. The difference, explain Franzen and Vogl, can be attributed to the various number of response choices available to the respondents, but most of all to the presence or the lack of the middle point category. This absence of a neutral point pushes the potential answers towards the extremes, thus constituting a fertile ground for ARS to appear. This argument is in line with the perspectives to be presented in the next section of the paper.

To draw a line with regards to measuring acquiescence, there are multiple ways to do so, depending on the data to be analyzed, as well as on other aspects that should be treated with care. First of all, two main strategies can be delineated: using basic counting and summing of the agreement answers in the data or turning to more sophisticated statistical tools, such as SEM, to compute weights for each item that is considered. Secondly, when considering the values to be used in the measurement of acquiescence, authors are not convergent on whether to use only the anchors of the scale or the last two points of the scale (for example, both ‘strongly agree’ and ‘agree’).

It should also be noted that there are differences in the levels of acquiescence involved when answering positive statements, as opposed to answering negative statements. As such, measuring acquiescence for these two types of items should be done differentially – since people tend to more rapidly agree on statements that are formulated in a positive manner. The number of scale points seems to make a difference as well – as with positive/negative statements, people manifest diverse tendencies depending on the number of choices they have when positioning themselves.

Measuring acquiescence can be done at the individual level (and this is where discussions are concentrated on individuals traits, such as age and education as determinants of acquiescence), or at the group level (at which, elements related to cultural environments or communication styles are of interest). Also, the second level of measurement is relevant when it comes to cross national surveys and cross country comparisons.

HOW TO AVOID THE EFFECT OF ACQUIESCENCE AFTER DATA COLLECTION – DEALING WITH ARS IN DATA ANALYSIS

In the initial stage of any research, that of establishing the methodology and designing the instruments to work with, it is highly important for the researcher to be aware of the potential errors of measurement that can occur, as well as of other sources of bias. With regards to acquiescence, even though both positive and negative statements trigger acquiescent responses, there are differences between these two types of statement structures taken separately: positive statements are more prone to triggering acquiescent responses than the negative ones are (Yang et al., 2012). Thus, researchers have to keep in mind that questionnaires that are built so that they include negative statements, as well as positive ones can be used as a means of reducing this effect.

Naturally, it is not always possible for all the potential problems to be avoided, so knowing more about the effects of acquiescence and how to control for them after data collection is essential. In conclusion, what are the effects that acquiescence bias brings and how can these be avoided or controlled for?

One of the essential problems that researchers have to deal with concerns the distinction between the response style and the real attitudes. This problem emerges as both these elements are not manifest, but latent. Another issue is that once you choose a measurement strategy for acquiescence you still have to deal with the fact that this response style has to be controlled for, in order to minimize the sources of error in your data. Acquiescence can cause difficulties related to comparisons between seemingly similar studies, as well as between groups considered in the same study. The equivalence of the measuring instruments used in collecting data can also be affected, especially when it comes to cross national surveys. If the design of the instruments and the field research does not allow for a strict control of acquiescence, then controlling for its effects when dealing with data analysis is required.

Besides the balance between negative and positive items, the wording of the statements included in the questionnaire also proved to be highly significant in relation to acquiescence. More than that, the strategy known as ‘forced choice’ can also be useful (Watson, 1992). While usually *Likert* type scales include a neutral point, there are some scholars who argue that including this middle point allows respondents to use it as an ‘escape route’, at the aggregate level, generating middle point response bias. Still, as Presser and Schuman (1980) point out, the absence of this middle point is forcing responses into the extremes of the scale.

Another thing that must be kept in mind is that, when not presented with the ‘don’t know’ choice answer, people tend to give answers that are not reflective of their true opinions, attitudes and preferences, especially since ‘don’t know’ could really mean that respondents lack the required information to provide a different answer (McClendon and Alwin, 1993). Ferrando et al. (2011) have a different perspective on the significance of the forced choice strategy. For them, this is useful in controlling for acquiescence, and recommend that questionnaires include

items based on choosing between different statements, rather than requiring agreement or disagreement with them.

Rammstedt et al. (2010) choose to control for acquiescence by using two methods – computing and analyzing the deviations of each individual's mean across items and ipsatizing the answers – in order to assess how the *Big Five* model holds for persons with diverse levels of education. In a similar line of thought, Moors (2004) recommends using ranking measures instead of rating ones, in order to diminish or control the effects of response styles. Also, they propose a model of data analysis that accounts for acquiescence by containing both the content factor and the style factor. Moors (2004) sees the major advantage of this approach based on the use of latent class factors in the fact that an eventual response style will be identifiable even if it has not been assumed.

In their analysis on the effects of item wording on attitudes towards mathematics among fourth graders, Yang et al. (2012) use two method factors, in order to control for acquiescence. After factoring the positive and, respectively, the negative items, they compare the models that include only substantive factors (that is, answers that are content related) with the one containing the method factors as well.

Johnson and Bolt (2010) focus on accounting for individual differences in response styles; for this, they include these differences in the multidimensional multinomial logit item response model they build – which they call the FAMLM model. The use of this model allows them to clearly underline the difference between latent individual traits and response styles. Unlike models used in other studies, which are based on item level analysis, their model is based on category level, which allows them to use it for questionnaires that do not necessarily include balanced scales.

An interesting inquiry is that proposed by Greenleaf (1992), who controls for response styles (acquiescence and standard deviation), in order to explore their correlation with attitude information. His findings suggest that both acquiescence and standard deviation are linked more to attitude information than to bias components. His study is relevant in predicting the bias that response styles can bring to the data analysis.

Billiet et al. (2003) explore the link between national identity and attitude toward foreigners, and they explain it in terms of the “social representation of the nation” – they explore whether bipolar identity means that individuals have a sense of belonging to multiple nationalities or they have a faint sense of national belonging. In order to be able to properly interpret the middle point situation of the respondents, they controlled for acquiescence by using a balanced scale which included both positive and negative statements in measuring the attitude toward foreigners. In comparative settings, the validity and comparability of measurement constructs is vital. In other words, the measurement tools have to have the same understanding across the cultural groups.

Welkenhuysen-Gybels et al. (2003) also explore the level of equivalence of measurement constructs across different groups by means of controlling for acquiescence. They work not with the specific definition of acquiescence, as used

by Greenleaf (1992) and Watson (1992) – ‘yea-saying’, but with its general definition. The authors choose to use a structural equation model in analysing ISSP95 data, and stress on the fact that other content or style factors should also be kept in mind besides acquiescence.

Mirowsky and Ross (1991) present an interesting analysis of how defence-biased and agreement-biased measures should be kept under control by researchers. They are mainly focused on sense of control and how it can be properly explained, removing biases related to agreement and defensiveness tendencies. Technically speaking, they control for acquiescence by the means of correlations, regression and factor analysis.

RANKING, RATING AND FORCED CHOICE ANSWERS

The response styles are systematic biases that render the comparison of scores at face values meaningless (Herk et al., 2004). Without trying to control them, rankings obtained after data analysis will not be based on true preferences or attitudes, but on a mixture of content factors and response styles.

Ranking items seems to be less prone to ERS and ARS, because, as Inglehart explains (1997) when invited to rank statements, respondents actually make a choice (the directionality of the answers is more transparent), and a certain type of values is more easily interpretable by the researcher. Also, forced choice answers might be a solution for eluding acquiescence, as here there is less room for response content inconsistency (Tonner, 2001).

Acquiescence can be seen as answering inconsistency, contradictory to the axiomatic consistency of attitudes, values and beliefs. Locke and Baik (2009) compared Korean and American students in what concerns the consistency of their responses. They used hierarchical regression, in order to disentangle acquiescence and consistency, and they found that a study of the latter without accounting for the former provides biased results. In this specific case, re-ranking the sample groups after controlling for acquiescence showed differences when compared to the initial ranking that did not account for acquiescence. They also stress on the fact that acquiescence is only part of the total bias that affects consistency in response distributions across countries.

THE ATTITUDES TOWARDS IMMIGRANTS – EXPLANATORY VARIABLES

During the last decades, in direct connection with the accentuated development of the phenomenon at global level and its changes (Castles and Miller ([1993] 2009), the attention academics pay to the international migration has been increasing. In this context, the number of studies investigating the native populations’ attitudes towards immigrants, including cross-national comparative ones, has been consistently

raising. The recent increase in interest for attitudes towards immigrants, especially in its comparative dimension, was particularly stimulated by the implementation/development of cross-national surveys. Eurobarometer, WSV and especially ISSP and ESS were extensively used for comparative studies (for a review on the topic see Ceobanu and Escandell, 2010).

Elaborating on the state of the art in the field, Ceobanu and Escandell (2010) make a distinction between the individual level explanations and structural or contextual ones. At micro level, the attitudes towards immigrants are mainly explained appealing to the socio-economic characteristics of individuals and their self-interests, their feelings of belonging, identifications and, more recently, values, and their experience of contact with the members of different groups. At the contextual level, the explanations mainly rely on the theory of group threat and, latterly, on the socialisation theory.

Related to the theoretical line accentuating the competitive dimension of the immigrants' presence in the host countries, ***labour force status*** and ***occupational category*** of individuals, along with ***income*** (individual or household level) prove to be important determinants of the attitudes. Rational and driven by their interests, the natives, especially under conditions of economic strain, perceive immigrants as competing for the same economic and spatial resources. Especially the individuals in precarious positions on the labour market and, in general, those in the most vulnerable socio-economic positions have the tendency to develop negative attitudes towards immigrants (e.g., Sides and Citrin, 2007; Sniderman et al., 2004; Rustenbach, 2010). Not only the objective position held by natives, but also their ***perception/satisfaction*** on/with the economical/overall personal or societal situation influence the attitudes (Sides and Citrin, 2007). In direct connection with the mentioned predictors, increased ***education*** favours positive attitudes towards immigrants. The effect of education is not only related to its contribution to acquiring a better job and associated income. More educated people are more reflexive, more exposed to foreign cultures, and, as they spent more time in the educational system, more exposed to the democratic values transmitted through (Coenders and Scheepers, 2003).

The effect of socio-demographic variables (***age, sex, marital status, type of residence***) proves to be less stable, compared to the socio-economic determinants (Ceobanu and Escandell, 2010). Generally, the young, and especially those residing in urban area, are showing more favourable attitudes towards immigrants (Ceobanu and Escandell, 2010, 2011). Women seem to be less concerned about the immigration effects than men (Fitzgerald, 2011). The effect of being married is unclear (and part of the studies does not consider it). Having a family is generally associated with more concern about the family well-being, favouring the perception of immigrants as threat, and, consequently, negative attitudes towards them (Ceobanu and Escandell, 2010).

At attitudinal level, the attachment and ***identification with the national community*** is one of the most important factors influencing individuals' stance

towards immigrants (Ceobanu and Escandell, 2010). Originated in the work of Tajfel (1982), the line of reasoning states that individuals identifying themselves with a group develop favourable feelings to the in-group members, and try to differentiate from outsiders through negative attitudes towards them. As a general rule, the individuals more attached to the national body tend to be less favourable to the immigrants (e.g., Sides and Citrin, 2007; Billiet et al. 2003; Ceobanu and Escandell, 2008), while the identification with supranational structures (e.g., EU) has the reverse effect (Sides and Citrin, 2007). Yet, recent studies point to the different influence that distinct types of national belonging exert on attitudes. Billiet et al. (2003) argue that the relationship is dependent on the social representation of the national identity: in the case of an ethnic-cultural representation of the nation, the effect on attitudes is positive (increasing negative attitudes), but in the case of a civic-republican representation the effect is opposite. Other studies (e.g., Ceobanu and Escandell, 2008) take into account the multidimensional nature of national feelings and posit the different influence each dimension exerts on attitudes towards migrants. Thus, the institutional legitimacy is associated with a negative effect, while protectionism, nativism and chauvinism push to a positive one.

Recently, a new line of research was opened by the work of Davidov et al. (2008). Starting from the Shalom Schwartz's theory, they modelled the relationship between attitudes towards immigrants and self-transcendence and conservation **value** types. Their hypotheses that individuals scoring high on self-transcendent values develop strong positive attitudes towards migrants, in contrast with those scoring high on conservation values was supported by the data.

Political-ideological orientations of the individuals also influence their stance towards immigrants. Pardos-Prado (2011) argues that left-right self-placement helps individuals to frame their attitudes (a left self-placement favour positive attitudes towards migrants, the right self-placement has an opposite effect), but the function of ideological mediation is weakened in times of high contextual economic and social vulnerability.

Perceptions about the size of the immigrant population (in the neighbourhood or society) also affect the natives' attitudes (Ceobanu and Escandell, 2010). Conflated estimations on the size and negatively evaluated consequences accentuate the threatening dimension of immigration, increasing the individuals' tendency to take a negative stance towards foreigners (Sides and Citrin, 2007).

ATI could be considered as a particular case of the attitudes towards *social solidarity* and support. In this context, several other predictors become salient, including *social trust* (Pardos-Prado, 2011, Sides and Citrin, 2007; Rustenbach, E., 2010) and *religious attendance* (Fitzgerald, 2011; Davidov et al., 2008), which should increase benevolence towards immigrants. Being *immigrant or belonging to a minority group* (Sides and Citrin, 2007) should also lead to more favourable ATI, since being object to this type of attitudes should, implicitly, lead to positive approaches of the issue.

ATTITUDES TOWARDS IMMIGRANTS AND ACQUIESCENCE EFFECTS IN ROMANIA

Nowadays Romania is an emigration country. The figures describing outmigration are not very precise (Șerban, 2011), but their range suggests a consistent emigration in the past two decades (Sandu and Alexandru, 2009). On the other hand, immigration is rare and is concentrated in a few larger cities (Alexe and Păunescu, eds., 2011). The global economic crisis hindered the growth of labour force demand, and prevented the increase of outmigration.

This makes incoming migration to be an issue far from the Romanian public agenda, with very little public debate and even lesser salience in private discussions. These are characteristics which would expose ATI survey questions to acquiescence effects. Respondents may face an issue that they never considered, that has no or at most very low relevance to their life and social environment, and that is not documented in the sources that they access. They might have an attitude towards emigration, due to encountering examples of emigrants among their relatives and friends, but their attitude towards immigrants is more likely loose.

This is the issue that our paper investigates. We do expect acquiescence effects on ATI measurement in Romania. The topic being not very familiar to the respondents, it should be exposed to acquiescence. However, as we have already explained, there is no consensus upon measuring ARS. This leaves space to further exploring. We propose four distinct measurements for acquiescence. Two of them are based on counting acquiescent or disacquiescent answers. We derived them from the existing literature: the crude rate of acquiescence is based on Smith (2004) and indicates the percentage of potential acquiescent answers given by each respondent. The net acquiescence score is suggested by Baumgartner and Steenkamp (2005). We compute it as difference between the share of acquiescent and disacquiescent answers. The other two indicators that we employ are weighted sums of acquiescent answers. A factor analysis allowed us to derive a latent acquiescent score, in the line suggested by Billiet and Davidov (2008), Cheung and Rensvold (2000), Engle (2010). Finally, we computed an original index of acquiescence, weighting each item with the percentage of positive responses to the respective questions in our sample. This original index follows the idea of acquiescence being dependent on societal representation upon the studied object (Engle, 2010; Smith, 2004).

We test the effects of each of these acquiescence indicators on the attitudes towards immigrants. The first aim is to test our main hypothesis that in Romania ATI is depending on ARS. The second aim is to see if the four measures are reliable indicators for acquiescence.

DATA AND METHODOLOGY

We employ the Romanian 2008 wave of the European Value Study (EVS). EVS questionnaires are interesting for studying acquiescence due to the fact that they include mainly measurements of attitudes and opinions, and make use of

rating scales which are more likely to suffer from ARS effects. As argued, Romania is a good country to test for ARS impact on ATI measures, due to its very low incoming migration flows. The probabilistic sample includes 1 489 cases, being representative at the national level.

Five items are used to compute the dependent variable. All are scaled from 1 to 10, opposing pairs of two polar statements each. The first item refers employment consequences for incoming migration: *Immigrants take jobs away from natives in a country* vs. *Immigrants do not take jobs away from natives in a country*. The second pair of statements considers cultural consequences: *A country's cultural life is undermined by immigrants* vs. *A country's cultural life is not undermined by immigrants*. The third item refers crime: *Immigrants make crime problems worse* vs. *Immigrants do not make crime problems worse*. The fourth one address social solidarity: *Immigrants are a strain on a country's welfare system* vs. *Immigrants are not a strain on a country's welfare system*. The fifth pair of statements is the most general, considering immigration as a whole: *In the future the proportion of immigrants will become a threat to society* vs. *In the future the proportion of immigrants will not become a threat to society*. A factor analysis reveals the presence of a single dimension; the extracted factor using maximum likelihood estimation explains 50% of the total variation and all communalities are higher than 0.355, while the smaller factor loading is 0.596. We have used the respective loadings to compute our dependent variable.

We have linearly transformed the factors score, such as higher values, to indicate more favourable attitudes towards immigrants. On the 1 to 10 scale that described each item who questioned attitudes towards immigrants, acquiescent effects would have determined the respondents to choose answers closer to the upper limit. When reversing the ATI factor score, ARS indicators should therefore be negatively related to it.

The database includes 163 items which measure attitude, value or opinion. They include dichotomous choices, 4-point, 5-point, and 10-point scales. Let's consider those scales for which the answer choices were presented to the respondent in ascending order, starting with the negative ones, and then the positive ones. In the following, we will refer these items as "positively-worded". In the four point scales we have considered the answers coded with 4 as indicating a positive answer. For five point scales codes 5 were counted, while in 10 point scales, codes 9 and 10 stood for positive answers. In the case of the reversed scales, we have made similar options, selecting the answers coded with the lowest figures as acquiescent.

First, for each respondent we have computed the share of positive answers to all scales and binary choices which were positively worded. Then we have derived a similar score for the negatively-worded scales and binary items. Studying the correlation between the two allows assessing for the presence of ARS (Smith, 2004). In order to exclude the effect of missingness, we have divided each of the two counts by the number of positively –, respectively negatively – worded items to which the respondent gave a valid answer. Although the EVS 2008 database is rich in opinion items, only five of them are negatively-worded. This allows little

variation for the indicator based on negatively-worded items. Therefore, the correlation between the two measures of ARS is not very informative, but it gives a hint about the presence of acquiescence.

In order to check for the presence of acquiescence, we have considered, for each respondent, the total number of potential acquiescent answers, irrespectively of their wording. Since there are 163 items, this number should vary between 0 (no potentially acquiescent answer) and 163 (all items were answered with potential acquiescent choices). If the respondent refused to answer to an item, or said he or she is undecided, we did not consider that item. Therefore, for some respondents, the total number of items with valid answers decreased.

The share of potential acquiescent answers given by a respondent to the valid items becomes our first ARS indicator. In the following, we will refer it as the crude acquiescence rate (CAR). We have also computed a net acquiescence score (NAS) employing the logic depicted by Baumgartner and Steenkamp (2005). For each individual, the number of potential disacquiescent answers was subtracted from the number of potential acquiescent answers. The result was divided by the number of considered items, excluding the ones to which the answer was “don’t know” or was missing.

All the 163 items were transformed in dummy variables that coded with 1 the potentials indication for ARS. Then we have employed exploratory factor analysis to identify the latent orientation towards acquiescence, and computed a first weighted ARS indicator that we have labelled as the factorial acquiescence score (FAS). FAS is close to the idea which lays behind the ipsatization principle, and overcomes the difficulties encompassed by having items gauged by scales that differ in range. Somehow naturally due to the large number of considered items, FAS does not explain much of the total variance, but only 8%. Its eigenvalue is 14, while for the next two factors is 6, then 4.5, 4.3, 3.9, 3.3, etc. The scree plot also suggests that extracting one factor might be possible, despite its very low contribution to explaining the variance.

We have also computed the intuitively-weighted acquiescence (IWASR). This is a summative index of the 163 dummy variables, similar to the crude acquiescence rate. Comparatively to CAR, IWARS does not give each item equal importance, but it uses weights, like in the case of FAS. However, we do not use automatic computation of the weights. Instead, for each item, we computed the percentages of respondents which gave potentially acquiescent answers. These percentages become the weights to be used when summing up the 163 binary variables derived from the initial items. Like in the case of CAR and NAS, missing answers were ignored, and, for each respondent, the weighted sum was divided by the total number of valid answers.

To check the internal consistency of each of our measurement we have assessed their correlations. Then we have focused on external validity, using the case of attitudes towards immigrants. OLS models were employed to test for the association of the ATI factor with the ARS measures. We have run a set of four models, predicting attitudes towards immigrants with each of the four measures for acquiescence: CAR, NAS, FAS and IWARS, and various controls.

In order to do this, several independent variables were either available in the dataset, either constructed from existing information. They include age (years), gender (dummy variable; female = 1), living in couple (either married or not, dummy variable), living in rural areas (dummy variable), highest level of education degree (16 categories), being employed (dummy variable) or unemployed (dummy variable), life satisfaction (10-point scale), satisfaction with society as a whole (measured as satisfaction with the way things are going with the system for governing Romania, 10-point scale), social trust (dummy variable, resulting from the agreement with statement "most people can be trusted" and rejecting the alternate choice of "you can't be too careful in dealing with people"), pride to be Romanian (4 point scale, which stand as indicator for overall strength of national identity), other ethnicity than Romanian (dummy variable), political stance on the left-right scale (10 point scale), relative income (12 categories), and orientation towards social solidarity (factor score extracted using MLE and explaining 49% of the total variance of eight items, all being 5 point scales that express how concerned the respondent feels about the living conditions of people in own neighbourhood, people in the region where she/he lives, fellow countrymen, Europeans, all humans over the world, and groups at risk in Romania – elderly people, unemployed, sick and disabled children in poor families; all communalities are over 0.24, while KMO = 0.859). EVS 2008 data set provides no measure for assessing the size of the immigrant group, but there is an item tapping for agreement with the statement "Today in Romania, there are too many immigrants" (5 points scale). The item can be considered as a proxy for perceptions about the size of the immigrant group, but also as expressing anti-immigrant feelings. Therefore, we have run the models in two scenarios: with and without the respective measure.

Two of the predictors, the political stance and the relative income, have a large number of missing answers, up to a fourth of the total sample. The volume of missing information is too big to allow imputations without the risk to lead to spurious results. In order to test for the robustness of the OLS models, we have run them with and without the two predictors, and we have compared the results. Listwise deletion was used in each of the two scenarios. When excluding income and political stance from the model, the total number of missing answers is lower than 2%.

OLS models were built using these predictors, along with CAR, NAS, FAS, IWARS, in order to predict ATI. Then, we have tested the sensitivity of our ARS indicators, by computing CAR, NAS, and IWARS in a different way. Our concern was related to the risk of over-including potential acquiescent answers as indicators for ARS, when some of these answers might have been genuine choices. In order to contain the hazard, we have recomputed CAR, NAS and IWARS using as reference only those items that received a large majority of potentially acquiescent answers. First, we have restricted the number of considered items to those where more than 50% of the respondents offered potential acquiescent choices. This limited the computation of the ARS indicators to only 32 questions out of the 163, and allowed to calculate CAR50, NAS50, and IWARS50. Similarly, we have computed CAR70, NAS70, and IWARS70, based on the 15 items to which more than 70% of the respondents offered potential acquiescent answers.

Table no. 1

Descriptive statistics

	Minimum	Maximum	Mean	Std. deviation
Age	18	93	46.4	18.37
Gender (female=1)	0	1	52%	0.50
Marital status (married=1)	0	1	68%	0.47
Type of residence (rural=1)	0	1	46%	0.50
Education	1	16	7.9	3.32
Employment (employed=1)	0	1	49%	0.50
Unemployed (unemployed=1)	0	1	3%	0.16
Satisfaction with life (overall)	1	10	6.8	2.51
Satisfaction with the system for governing the country	1	10	4.7	2.28
Political-ideological orientations (left-right)	1	10	5.8	2.17
Minority status (other ethnicity than Romanian)	0	1	8%	0.27
Social trust	0	1	18%	0.38
Church attendance (at least monthly)	0	1	48%	0.50
Overall strength of national identity (How proud are you of being Romanian)	1	4	3.2	0.74
Immigrant population in the country	1	5	2.5	1.13
Social solidarity (factor score)	-2.1	2.1	0	1.0
ATI (attitudes towards immigrants, factor score)	-2.0	1.6	0	0.9

Employing the corresponding 32 questions we have derived, as factor scores, a FAS50 indicator, while a FAS70 is based on the 15 items with very strong consensus. FAS50 explains 11% of the total variance, while for the FAS70, the total explained variance is 18%. Although the figures are quite low, we decided to use the two indicators in order to assess if the impact would be noticeable.

Using the two sets of new ARS indicators we have run the same models described above, and tested if the impact of acquiescence depends on how many items one considers as basis for computing CAR, NAS, IWARS, or FAS. In the case of the later indicator (FAS), in the OLS models we have considered only FAS50 and FAS70. The computation of the factorial score is complicated, in the case of FAS by the presence of missing information. Since all variables are considered, the resulting FAS values can be computed only for a very tiny subsample of respondents. This denies regression analysis as an option.

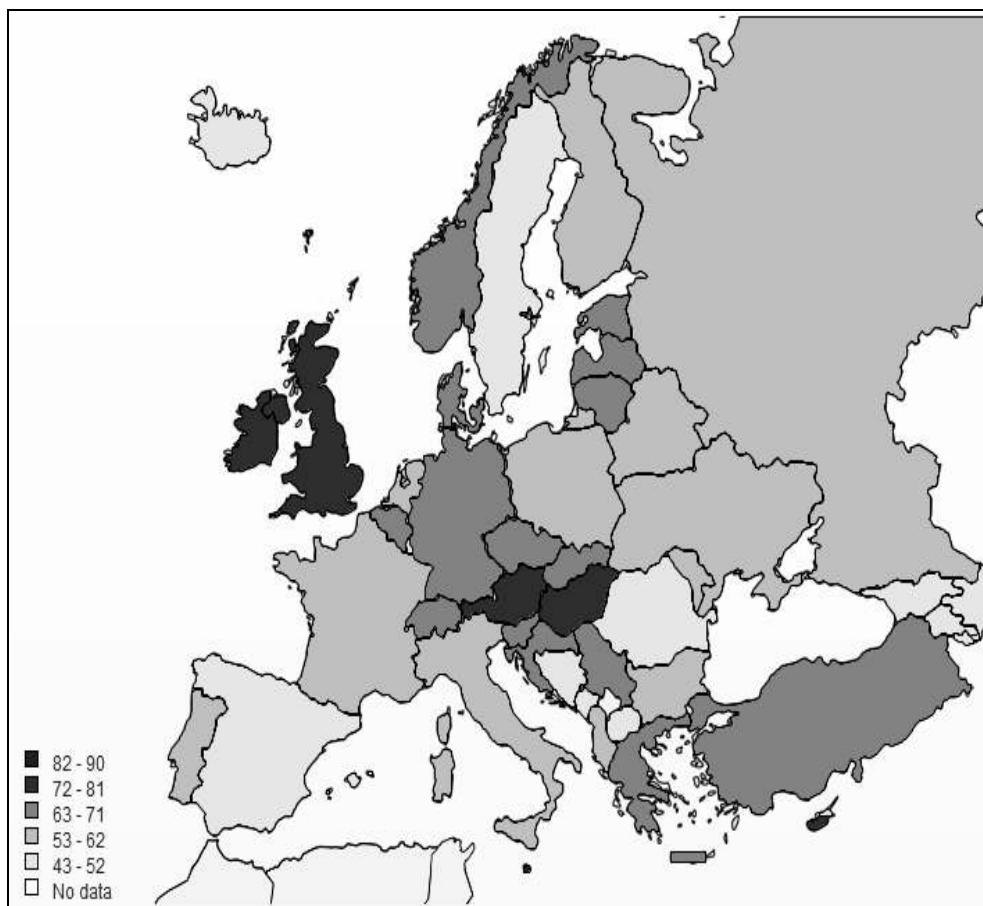
FINDINGS

A first look at the items that are used to compute the dependent variable reveals a Romanian society that is relatively tolerant with immigrants, as compared to other European countries. 51% of the Romanian respondents to the 2008 EVS wave think that immigrants take jobs away from natives in a country, 41% say that immigrants undermine culture, 46% believe that immigrants make crime problems worse, 46% are afraid that immigration strains the welfare system, and 44% support the statement “in the future the proportion of immigrants will become a

threat to society". All these figures are below the European average, except for the first one which is around average. *Figure 1* illustrates this, for the opinions about immigration's consequences for the welfare system.

Figure 1

Attitudes towards impact of immigration on the welfare system across Europe

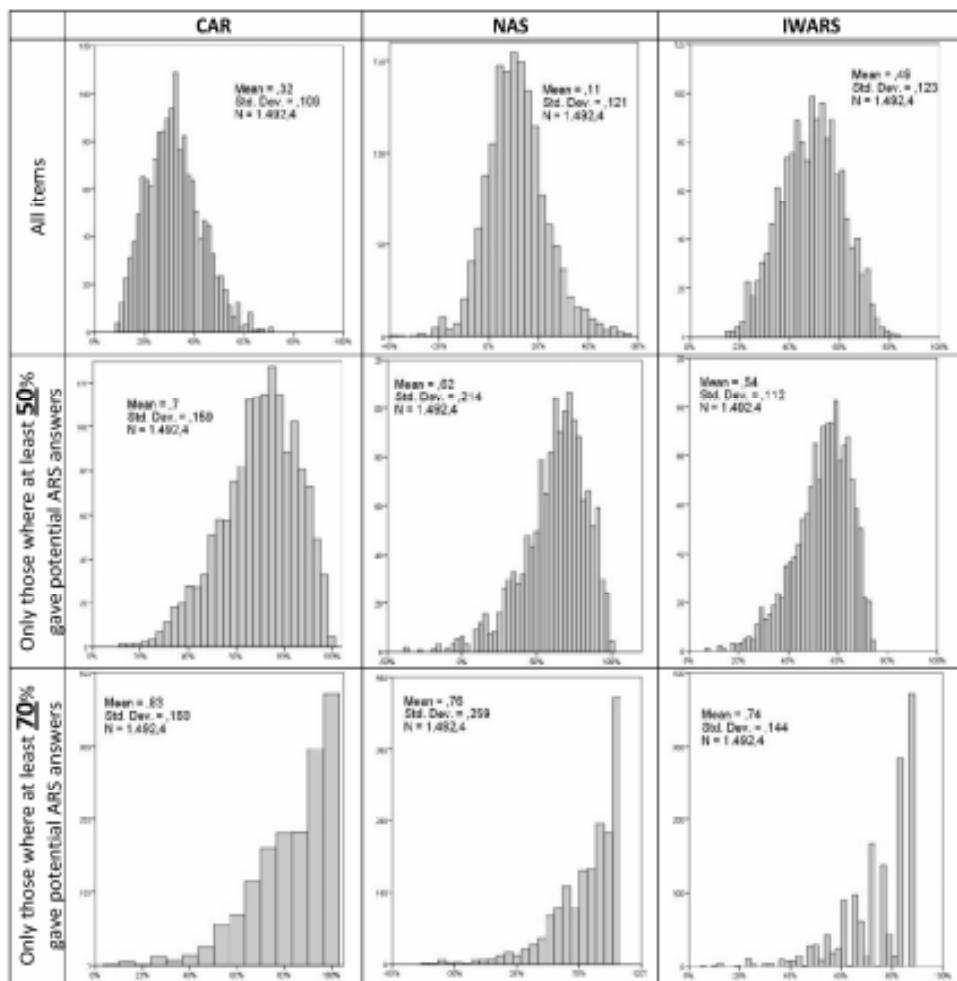
*The figures represent percentages in total population of those who believe that „immigrants are a strain on a country's welfare system”. Data source: EVS 2008–2009. The map was drawn using <http://www.atlasofeuropeanvalues.eu>.

Describing Romania as one of the most tolerant societies in respect to immigration may be explained by being an emigration nation and by the very low contact with incoming migrants. From a different perspective, compared to other European societies, the country is rather traditional (Voicu, 2007). Therefore, it would be consistent that attitudes towards immigrants are relatively more negative. Acquiescence might be a potential cause for this more optimistic opinion towards incoming migrants. However,

due to the wording of the questions tapping for ATI, we expect that acquiescence actually makes the attitudes towards immigrants slightly more unfavourable.

Figure 2

Distributions of various ARS indicators

The first check for detecting ARS presence is to investigate the correlation between the share of potential acquiescent answers to positively-worded questions at one hand, and to negatively-worded question on the other. The latter category is less numerous, and includes only six items. This decreases the potential variation, and, consequently, the probability of a large correlation. However, the two measures are significantly ($p < 0.0005$) and positively related, with a *Pearson* correlation coefficient of 0.442. The covariance of the two measures indicates possible acquiescence effects in the sample.

Therefore, it is legitimate to compute acquiescence indicators. *Figure 2* describes the distributions of CAR, NAS and IWARS. Through their computational algorithm, the crude acquiescence rates and the intuitively weighted acquiescence indicators vary from 0 to 1. The net acquiescence scores have a theoretical lower bound of -1, and a maximum of +1. Each of the three measures was computed in three different scenarios. First we have considered all 163 items. The resulting indicators are depicted in the first row of the figure, all distributions being normal. On the second row, we have constrained the computing of the three indicators at the 32 items for which a majority larger than 50% offered potentially acquiescent answers. The three distributions continue to be normal, with a slight left asymmetry. In the last scenario, the most restrictive one, only 15 items are employed. For each of them, majorities larger than 70% have chosen potentially acquiescent answer choices. Since the number of items is lower, the variation is smaller and the distributions reproduce only parts of the normal curve, being much skewed.

The bivariate correlations between each set of three measures are very high. For the pairs between CAR, NAS and IWARS, the *Pearson* correlation coefficients range from 0.70 to 0.86. CAR50, NAS50 and IWARS50 are also strongly correlated: r is between 0.80 and 0.99. When restraining the analysis to the most consensual items, the range is from 0.82 to 0.99. In all triads, crude acquiescence rates and the intuitively weighted indicators are the ones to be the closest related. Considering the covariances between the same measures computed in different scenarios, they are still significant at $p < 0.0005$, but less powerful. For instance, considering the crude acquiescence rates, CAR and CAR50 correlate at 0.64, CAR and CAR70 correlate at 0.30, while CAR50 and CAR70 correlate at 0.80. The net acquiescent scores are stronger related, with a minimum of 0.38 between NAS and NAS70, and a maximum of 0.96 describing the correlation between NAS50 and NAS70. For the three IWARS, the correlation coefficients vary from 0.61 to 0.86.

The factorial acquiescent score is difficult to compute, due to missingness. Only 30 respondents have no missing information on the 163 items, therefore it is difficult to compute an appropriate indicator. If considering these 30 respondents, FAS is strongly related to all the other nine indicators. The smallest correlation coefficient is 0.45, with NAS70, while the highest is 0.98, with CAR. Computing the FAS indicators for a limited number of items is easier. FAS50 and FAS70 are computed for 937, respectively 739 respondents, and refer to those items where consensus is stronger and include potential acquiescent answers from at least 50% or 70% of the respondents in the sample. FAS50 and FAS70 are strongly correlated ($r = 0.99$). Their correlations with the indicators based on all 163 items are significant, but low (0.2–0.4). The correlation coefficients with CAR, IWARS and NAS indicators increase to 0.5–0.6 when the 50% majority is imposed as restriction for these indicators (CAR50, NAS50, IWARS50), and to 0.8–0.9, in the most restrictive scenario (CAR70, NAS70, IWARS70).

All these bivariate relations suggest that the ARS indicators that we have proposed are closely inter-related, and measure the same object. In the following, we use them as estimators of acquiescence answering, to predict attitudes towards immigration in multivariate regression models.

The first series of OLS models includes all controls mentioned in the previous sections but perceived size of immigrant population, income, and political stance. Life satisfaction, social solidarity, education, church attendance, national pride, and being married are the significant covariates. Among them, life satisfaction is the strongest. An increase of 1 point on its scale leads to 0.08 increase of the attitudes favourable to immigrants, which is reasonable high, considering the range and the variance of the ATI (see *Table no. 2*). Social solidarity is also significant: an increase of 1 point on its scale determines a 0.24 increase in favourable ATI. Both life satisfaction and social solidarity act as expected in line with the latest theoretical developments). Another explanatory variable that leads to an increase in favourable ATI is age, leading to a small increase, of only 0.006 – the effect of age is unstable and contrary to the expectations, since in general, the younger persons are more prone to have more positive opinions on immigration. Significant at the 0.05 level, the effect of education on ATI is also positive (an increase of 1 point on its scale leads to an increase of 0.02 in ATI), as indicated by theory. The strength of national identity is significant at the 0.05 level, as well and increases favourable ATI with 0.08 for a 01 point increase on its scale. As opposed to what we might expect from theory, church attendance negatively influences ATI – an increase of 1 point in church attendance (which is highly significant at the 0.01 level) leads to a 0.185 decrease in favourable ATI. This could be explained by the association between religiosity and traditionalism (Crawford and Hagen, 2009). Contact with migrants is also important. Location in rural areas (significant negative effect) and being employed (significant positive effect) are proxies for such opportunities of contact. Their effects are weak, but point in the expected direction.

In the models that also include the representation of the size of the immigrant group (“it is too big”), the effect of this predictor is significant and negative, as we have expected. When including income and political stance as independent variables, the other controls change effects at most slightly. The most notable, social trust becomes significantly associated with ATI, leading to more favourable attitudes towards migrants.

Table no. 3 displays the regression coefficients for the effects of the ARS indicators on attitudes towards immigrants in all the OLS models that have not included political stance and income as controls. As mentioned, due to the wording of the ATI questions, we expected a significant negative effect of the ARS indicators. This is the case of the effects of CAR and NAS, in all the models that we have tested. Both have strong influence on the dependent variable, with standardized effects comparable to social solidarity and education. FAS50 and FAS70 also have negative significant consequences for ATI measurement, but their effect is less powerful. In the models where we do not control for the representations upon the size of immigrant population, the effects of restricted ARS indicators are puzzling. They become non-significant, in some models change sign, while the effects of CAR70 and IWARS70 are both significant (at $p \leq 0.10$) and positive.

Table no. 2

Regression coefficients for the model including NAS as predictor

predictors	Unstandardized		Standardized Beta	Significance levels
	B	Std. Error		
intercept	-0.89	(0.205)		***
age	0.01	(0.002)	0.11	***
woman	0.05	(0.058)	0.03	
married	-0.10	(0.064)	-0.05	
rural	-0.10	(0.058)	-0.06	†
education level	0.02	(0.010)	0.08	*
employed	0.11	(0.067)	0.06	†
unemployed	0.06	(0.184)	0.01	
satisfaction – individual	0.08	(0.012)	0.22	***
satisfaction – societal	-0.01	(0.013)	-0.02	
minority status	-0.08	(0.124)	-0.02	
social trust	0.12	(0.073)	0.05	
church attendance	-0.19	(0.059)	-0.10	***
overall strength of national identity	0.08	(0.041)	0.07	*
social solidarity factor	0.24	(0.034)	0.24	***
Net Acquiescence Score	-2.02	(0.262)	-0.26	***

*** p < 0.005; ** p < 0.01; * p < 0.05; † p < 0.10.

Overall, the factorial acquiescent scores, both FAS50 and FAS70, are the indicators which act more consistent with the theoretical expectations. However, their effects are weak.

The crude acquiescent rates computed for the selected items where more potentially acquiescent consensus was registered have not the expected effects when not controlling for the subjective representations about the size of the immigrant group. Particularly, CAR70 have the opposite influence, while CAR50 changes the sign of its effect in the right-hand model from *Table no. 3*. If controlling for income and political stance, the changes are in the direction specified by theory: CAR50 becomes negative in the left-hand models, but it is not significant; CAR70 becomes non-significant whether controlling for representations over the size of the immigrant populations or not.

The net acquiescent scores are negatively associated to ATI, except for NAS70, in the left-hand model from *Table no. 3*. When controlling for income and political stance, the results are unchanged.

The intuitively weighted indicators perform the worst. In *Table no. 3*, there is only one model, the right-side one in which an IWARS indicator has a significant negative impact that is consistent with our expectations. When income and political stance are added to the models, the unexpected significant effect of IWARS70 in the left-hand model disappears, and IWARS50 become significant in the right-hand model.

The ARS indicators were computed either for the all 163 items, for those items where more than half of the respondents offered potentially acquiescent answers, or

for those items where this majority was of 70%. The first set of indicators proves to be the most consistent with the expectations. When employing information from all 163 items, no matter which controls we add to the model, CAR, NAS and IWARS have negative effects, and there is only one model in which this effect is not highly significant. Contrary to this, most indicators computed based on the most restrictive set of indicators (the “70” set of ARS measures) performs the worst.

Table no. 3

OLS unstandardized regression coefficients for ARS effects on ATI

	Models <u>not</u> including representations over the share of immigrants in total population [#]				Models including representations over the share of immigrants in total population [#]			
	b	p	SE	Adjusted R ²	b	p	SE	Adjusted R ²
CAR	-0.97	***	0.28	10.3%	-1.64	***	0.27	24.8%
NAS	-2.02	***	0.26	14.8%	-2.15	***	0.24	28.1%
IWARS	-0.30	ns	0.25	9.3%	-0.98	***	0.24	23.0%
CAR50	0.45	ns	0.21	9.2%	-0.36	*	0.20	21.8%
NAS50	-0.08	ns	0.15	9.2%	-0.31	**	0.14	21.9%
IWARS50	0.15	ns	0.30	9.2%	-0.42	ns	0.28	21.7%
FAS50	-0.08	*	0.04	12.8%	-0.09	**	0.03	19.8%
CAR70	0.37	†	0.20	9.5%	0.10	ns	0.19	21.5%
NAS70	0.08	ns	0.12	9.2%	-0.06	ns	0.11	21.5%
IWARS70	0.44	†	0.06	9.5%	0.11	ns	0.22	21.5%
FAS70	-0.09	*	0.04	11.6%	-0.10	**	0.04	19.2%

*** p ≤ 0.001; ** p ≤ 0.01; * p ≤ 0.05; † p ≤ 0.10; ns: not significant.

[#] all models include controls for gender, age, education, marital status, urban–rural localization, belonging to ethnic minorities, employment status, church attendance, social trust, life satisfaction, societal satisfaction, social solidarity.

The above considerations lead to relative caution when assessing the effects of ARS on attitudes towards immigrants. Some ARS indicators prove not efficient to illustrate the expected effect. However, most of the findings support our hypothesis that ATI is exposed to acquiescence, in Romania. As for our second research question, it seems that weighted indicators act better. However, the weights should not be intuitive as in the IWARS indicators, but rather empirically determined, as in FAS. The second strategy has the big disadvantage that needs complete information, which makes it difficult to be used. If not using weighted indicators, NAS seems the most appropriate measure for acquiescence. The net acquiescence scores kept having negative effects, irrespectively of which other predictors we controlled for. More, in all but one model, the impact of the NAS indicators on ATI prove significant.

DISCUSSION AND IMPLICATIONS

In the case of our Romanian sample, acquiescence has a strong effect on measuring attitudes towards immigrants. The standardized size of the effect is

comparable with the most important determinants of ATI – social solidarity, life satisfaction and education. Among the various indicators that we have tested, the net acquiescent scores are the most reliable, and the best strategy is to use all information existing in the data set to derive ARS indicators. Employing only those items for which a majority of respondents gave potential acquiescent answers led to indicators which have unstable effects. On the other hand, even if unstable, these effects point rather in the directions of our theoretical expectations, and provide support for using ARS indicators as predictors for the attitudes towards immigrants.

Considering the wording of the questions that measure attitudes towards immigrants in the EVS questionnaire, acquiescence does not lead to overestimations of ATI, but to slightly more moderate favourable opinions. Therefore, the relatively optimistic view of immigrants that was observed for Romania should find its sources in other determinants. They may include low exposure to immigration, high emigration rate and dependency on remittances. We remember that Romania is a particular case among EU countries: it has a very low incoming migration, which reduces direct contact with immigrants to Romania. On the other hand, any Romanian resident has a high probability to find emigrants among friends, relatives, and former schoolmates and co-workers. This brings some basic information about immigration-related issues, although they do not apply to the society as such, but to its members that migrated abroad. The implication relates to a need to test the inspected relations in other societies, as well.

Indeed, ATI seems to be also influenced by contextual factors. They are usually associated with country level, but recent literature also considers regional ones (Rustenbach, 2010). The hypotheses regarding these influences are generally inferred from the group competition/conflict theory. Precarious economic conditions (GDP per capita and/or unemployment being the most used indicators) usually stimulate the negative attitudes towards immigrants (Pardos-Prado, 2011; Ceobanu and Escandell, 2011; Davidov et al., 2008). Placed in the same line of explanation, the size of the immigrant group at destination level influences the intensity of natives-immigrants competition: an increased number of immigrants is perceived as a threat, and stimulates a negative view towards them (Ceobanu and Escandell, 2010, 2011).

Inferring from the socialising theory, other authors use the length of the liberal-democratic tradition of a country and the heterogeneity of its population (tested especially in the form of religious heterogeneity) as predictor variables (e.g., Coenders and Sheepers, 2003). As the time one country experiences as a liberal-democracy increases, its educational system is more prone to transmit values favouring positive attitudes towards immigrants. Similarly, in the case of heterogeneous populations, in order to avoid conflicts, a political culture of peaceful accommodation is transmitted through the educational system, stimulating more the tolerant attitudes.

Inspecting the effects of these determinants in a multilevel approach when controlling for acquiescence indicators should be a direction for further research. Future analysis should also consider the dependency of the effect of acquiescence on the policy toward immigrants, as a factor which may interact with the others in building a context where response styles may manifest or not.

If ARS makes different impacts on ATI measurement depending on the country, the implications of our findings are important when considering cross-country comparison. Therefore, we suggest caution in comparing mean values for ATI across societies without firstly testing for and cleaning the impact of acquiescence.

REFERENCES

1. Alexe, I., Păunescu, B., (eds.), *Study on the phenomenon of immigration in Romania. The foreigners' integration in the Romanian society*, Bucharest, Soros Foundation (in Romanian), 2011.
2. Baron-Epel, O., Kaplan, G., Weinstein, R., Green, M. S., *Extreme and acquiescence bias in a bi-ethnic population*, in "European Journal of Public Health", vol. 20, no. 5, 2010, pp. 543–548.
3. Baumgartner, H., Steenkamp, J.-B., *Response styles in marketing research: a cross national investigation*, in "Journal of marketing research", no. 38, 2001, pp. 143–156.
4. Billiet, J., Maddens, B., Beerten, R., *National Identity and Attitude Toward Foreigners in a Multinational State: A Replication*, in "Political Psychology", vol. 24, no. 2, 2003, pp. 241–257.
5. Billiet, J. B., Davidov, E., *Testing the Stability of an Acquiescence Style Factor Behind Two Interrelated Substantive Variables in a Panel Design*, in "Sociological Methods & Research", vol. 36, no. 4, 2008, pp. 542–562.
6. Castles, S., Miller, M., *The age of migration. International population movements in the modern world*, New York, Palgrave Macmillan, [1993]2009.
7. Ceobanu, A., Escandell, X., *East is West? National feelings and anti-immigrant sentiment in Europe*, in "Social Science Research", no. 37, 2008, pp. 1147–1170.
8. Ceobanu, A., Escandell, X., *Comparative analyses of public attitudes toward immigrants and immigration using multinational survey data: a review of theories and research*, in "Annual Review of Sociology", no. 36, 2010, pp. 309–328.
9. Ceobanu, A., Escandell, X., *Paths to citizenship? Public views on the extension of rights to legal and second-generation immigrants in Europe*, in "The British Journal of Sociology", vol. 62, no. 2, 2011, pp. 221–140.
10. Cheung, G. W., Rensvold, R. B., *Assessing extreme and acquiescence response sets in cross-cultural research using structural equations modeling*, in "Journal of Cross Cultural Psychology", vol. 31, no. 2, 2000, pp. 187–212.
11. Coenders, M., Scheepers, P., *The effect of education on nationalism and ethnic exclusionism: an international comparison*, in "Political Psychology", vol. 24, no. 2, 2003, pp. 313–343.
12. Crawford, S., Hagen, K., *Welcoming the Stranger: Examining the Impact of Religious Solidarity and Religious Traditionalism on Attitudes toward Immigration*, presented at the Annual Meeting of the Midwest Political Science Association 67th Annual National Conference, The Palmer House Hilton, Chicago, IL, 2009, available online at http://www.allacademic.com/meta/p363406_index.html.
13. Davidov, E., Meuleman, B., Billiet, J., Schmidt, P., *Values and support for immigration: a cross-country comparison*, in "European Sociological Review", vol. 24, no. 5, 2008, pp. 583–599.
14. Davis, R. E., Resnicow, K., Couperet, M. P., *Survey Response Styles, Acculturation, and Culture Among a Sample of Mexican American Adults*, in "Journal of Cross-Cultural Psychology", vol. 42, no. 7, 2010, pp. 1219–1236.
15. Engle, P. J., *Acquiescent Response and Institutional Confidence: Justification and Survey Response Style*, <https://mywebspace.wisc.edu/pjengle/web/research.htm>, 2010, retrieved 20.08.2012.
16. Ferrando, P. J., Anguiano-Carrasco, C., Chico, E., *The impact of acquiescence on forced-choice responses: A model-based analysis*, in "Psicologica", vol. 32, no. 1, 2011, pp. 87–105.
17. Fischer, R., *Standardization to Account for Cross-Cultural Response Bias. A Classification of Score Adjustment Procedures and Review of Research in JCCP*, in "Journal of Cross-Cultural Psychology", vol. 35, no. 3, 2004, pp. 263–282.
18. Fitzgerald, J., *Social engagement and immigration attitudes: panel survey evidence from Germany*, in "International Migration Review", forthcoming, 2011, available online at http://sobek.colorado.edu/~fitzgej/Fitzgerald_IMR.pdf.

19. Ford, R., *Acceptable and unacceptable immigrants: How Opposition to Immigration in Britain is Affected by Migrants' Region of Origin*, in "Journal of Ethnic and Migration Studies", vol. 37, no. 7, 2011, pp. 1017–1037.
20. Franzen, A., Vogl, D., *Pitfalls of International Comparative Research: Taking Acquiescence into Account*, in "Journal of Economics and Statistics (Jahrbuecher fuer Nationaloekonomie und Statistik)", vol. 231, no. 5–6, 2011, pp. 761–782.
21. Greenleaf, E., *Improving Rating Scale Measures by Detecting and Correcting Bias Components in Some Response Styles*, in "Journal of Marketing Research", vol. 29, no. 2, 1992, pp. 176–188.
22. Harzig, A.-W., *Response Styles in Cross-national Survey Research. A 26-country Study*, in "International Journal of Cross Cultural Management", vol. 6, no. 2, 2006, pp. 243–266.
23. Hicks, L. E., *Some properties of ipsative, normative and forced-choice normative measures*, in "Psychological Bulletin", vol. 74, no. 3, 1970, pp. 167–184.
24. Hinz, A., Michalski, D., Schwaez, R., Herzberg, P. Y., *The acquiescence effect in responding to a questionnaire*, in "GMS Psycho-Social-Medicine", no. 4, 2007.
25. Hofstede, G., *Culture's consequences: International differences in work-related values*, Beverly Hills, CA: Sage, 1980.
26. Hui, H., Triandis, H., *The Instability of Response Sets*, in "The Public Opinion Quarterly", vol. 49, no. 2, 1985, pp. 253–260.
27. Inglehart, R., *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, New Jersey, Princeton University Press, 1997.
28. Johnson, T., Kulesa P., Llc, I., Cho, Y. I., Shavitt, S., *The relation between culture and response styles-evidence from 19 countries*, in "Journal of Cross-Cultural Psychology", vol. 36, no. 2, 2005, pp. 264–277.
29. Johnson, T. R., Bolt, D. M., *On the Use of Factor-Analytic Multinomial Logit Item Response Models to Account for Individual Differences in Response Style*, in "Journal of Educational and Behavioral Studies", vol. 35, no. 1, 2010, pp. 92–114.
30. Lamm, B., Keller, H., *Understanding Cultural Models of Parenting: The Role of Intracultural Variation and Response Style*, in "Journal of Cross-Cultural Psychology", vol. 38, no. 1, 2007, pp. 50–57.
31. Locke, K., Baik, K.-D., *Does an Acquiescent Response Style Explain Why Koreans are Less Consistent than Americans?*, in "Journal of Cross-Cultural Psychology", vol. 40, no. 2, 2009, pp. 319–323.
32. Marin, G., Gamba, R., Marin, B., *Extreme Response Style and Acquiescence among Hispanics: The Role of Acculturation and Education*, in "Journal of Cross-Cultural Psychology", vol. 23, no. 4, 1992, pp. 498–509.
33. McClendon, M. J., Alwin, D., *No-Opinion Filters and Attitude Measurement Reliability*, in "Sociological Methods & Research", vol. 21, no. 4, 1993, pp. 438–464.
34. Meisenberg, G., Williams, A., *Are acquiescent and extreme response styles related to low intelligence and education?*, in "Personality and individual differences", vol. 44, no. 7, 2008, pp. 1539–1550.
35. Mirowsky, J., Ross, C., *Eliminating Defense and Agreement Bias from Measures of the Sense of Control: A 2 X 2 Index*, in "Social Psychology Quarterly", vol. 54, no. 2, 1991, pp. 127–145.
36. Moors, G., *Facts and Artefacts in the Comparison of Attitudes Among Ethnic Minorities. A Multigroup Latent Class Structure Model with Adjustment for Response Style Behavior*, in "European Sociological Review", vol. 20, no. 4, 2004, pp. 303–320.
37. Pardos-Prado, S., *Framing attitudes towards immigrants in Europe: when competition does not matter*, in "Journal of Ethnic and Migration Studies", vol. 37, no. 7, 2011, pp. 999–1015.
38. Presser, S., Schuman, H., *The Measurement of a Middle Position in Attitude Surveys*, in "The Public Opinion Quarterly", vol. 44, no. 1, 1980, pp. 70–85.
39. Rammstedt, B., Goldberg, L. R., Borg, I., *The measurement equivalence of Big-Five factor markers for persons with different levels of education*, in "Journal of Research in Personality", vol. 44, no. 4, 2010, pp. 53–61.
40. Rustenbach, E., *Sources of negative attitudes toward immigrants in Europe: a multi-level analysis*, in "International Migration Review", vol. 44, no. 1, 2010, pp. 53–77.
41. Sandu, D., Alexandru, M., *Migration and its consequences*, in Preda, M., (ed.), *Risks and social inequities in Romania*, Iași, Editura Polirom (in Romanian), 2009, pp. 287–304.

42. Șerban, M., Lăzărescu, D. (forthcoming), Romania, in Triandafyllidou, A., Gropas, R., (eds.), *European Migration: A sourcebook*, Second Edition, Aldershot, Ashgate.
43. Sides, J., Citrin, J., *European Opinion about Immigration: The Role of Identities, Interests and Information*, in "British Journal of Political Science", vol. 37, no. 3, 2007, pp. 477–504.
44. Smith, P. B., *Acquiescent Response Bias as an Aspect of Cultural Communication Style*, in "Journal of cross cultural psychology", vol. 35, no. 1, 2004, pp. 50–61.
45. Smith, P. B., *Communication Styles as Dimensions of National Culture*, in "Journal of Cross-Cultural Psychology", vol. 42, no. 2, 2011, pp. 216–233.
46. Sniderman, P. M., Hagendoorn, L., Prior, M., *Predisposing factors and situational triggers: exclusionary reactions to immigrant minorities*, in "American Political Science Review", vol. 98, no. 1, 2004, pp. 35–49.
47. Toner, B., *The Impact of Agreement Bias on the Ranking of Questionnaire Responses*, in "Journal of social psychology", vol. 127, no. 2, 1987, pp. 221–222.
48. van de Velden, M., *Detecting Response Styles by Using Dual Scaling of Successive Categories*, Econometric Institute Report EI 2007-41, 2007.
49. van Herk, H., Poortinga, Y. H., Verhallen, T. M. M., *Response Styles in Rating Scales: Evidence of Method Bias in Data From Six EU Countries*, in "Journal of Cross-Cultural Psychology", vol. 35, no. 3, 2004, pp. 346–360.
50. Voicu, B., Between tradition and postmodernity? A dynamic of the value orientations in Romanian: 1993–2005, in Voicu, B., Voicu, M., (eds.), *The Values of the Romanians: 1993–2006. A Sociological Perspective*, Iași, Institutul European, 2008, pp. 271–318, available online at http://web.bogdanvoicu.ro/uploads/The_Values_of_Romanians_corect2_28-07-08.pdf.
51. Watson, D., *Correcting for Acquiescent Response Bias in the Absence of a Balanced Scale: An Application to Class Consciousness*, in "Sociological Methods and Research", vol. 21, no. 1, 1992, pp. 52–88.
52. Welkenhuysen-Gybel, J., Billiet, J., Cambre, B., *Adjustment for Acquiescence in the Assessment of the Construct Equivalence of Likert-Type Score Items*, in "Journal of Cross-Cultural Psychology", vol. 34, no. 6, 2003, pp. 702–722.
53. Yang, Y., Chen, Y.-H., Lo, W.-J., *Cross-Cultural Evaluation of Item Wording Effects on an Attitudinal Scale*, in "Journal of Psychoeducational Assessment", vol. 30, no. 5, 2012, pp. 509–519.

Articolul de față discută consecințele tendinței de a răspunde pozitiv la întrebări de chestionar (acquiescence) asupra măsurării atitudinilor față de imigranți. Aplicația este realizată pe cazul României, o societate care cunoaște un firav flux migrator care să atragă populație din afara țării, dar care a experimentat recent o emigrație puternică. Aceasta creează premisele unei cunoașteri reduse a problematicii induse de imigratie pentru țara de destinație, contrabalansată parțial de prezența unor imigranți români în rețea socială imediată și printre rude. Ipoteza centrală este cea a unui efect important al acquiescence (atitudinii aprobatoare) asupra atitudinilor față de imigranți. Pentru a proba acest lucru, folosim datele EVS 2008 culese în România și modele de regresie. Arătăm, de asemenea, că scorurile nete de acquiescence reprezintă indicatorii cei mai fiabili pentru această atitudine dintre cei pe care îi comparăm.

Cuvinte-cheie: acquiescence (atitudine aprobatoare), atitudini față de imigranți, România, EVS 2008, comparații la nivel internațional.

Primit: 15.01.2013
Redactor: Ioan Mărginean

Acceptat: 04.03.2013

CALITATEA VIETII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ. CERCETARE, 2011*

IOAN MĂRGINEAN

PRELIMINARII

Calitatea vieții a devenit un domeniu de prim interes la nivelul Uniunii Europene, precum și în multe dintre țările membre, printre care se situează și România. În context, specificăm faptul că Institutul de Cercetare a Calității Vieții (din cadrul INCE, Academia Română) are o contribuție importantă la poziția de vârf pe care o ocupă țara noastră în ceea ce privește cercetarea calității vieții și diseminarea de informații utile atât decidențiilor din varii sectoare, cât și oricărei persoane care dorește să cunoască această tematică și, eventual să se orienteze în propria activitate, fie acestea de instruire și creație, fie de producție, furnizare de servicii, consum etc. O sursă semnificativă de informare o reprezintă chiar articolele găzduite de această revistă.

Recent s-au publicat rezultatele celui de al treilea val al cercetării calității vieții în UE desfășurată în toamna anului 2011, finanțată de către Fundația Europeană pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață și de Muncă (EFILWC). Cele două cercetări anterioare au avut loc în anii 2003 și, respectiv, 2007, perioade relativ bune din perspectivă economică. Ultima cercetare se suprapune, însă, actualei crize, cu efecte negative multiple asupra calității vieții populației. și, într-adevăr, datele culese arată de o manieră convingătoare în ce constau aceste efecte negative, cât sunt ele de profunde, și cum se diferențiază de la o țară la alta.

Dacă la prima cercetare comună, România era doar țară candidată la UE, iar la a doua devenise de curând membră, la ultima dintre ele avea deja un stagiu de câțiva ani în cadrul acesteia. Consider că, instalarea crizei economice mondiale a împiedicat valorificarea potențialului conferit de statul de membru UE, inclusiv în ceea ce privește atragerea de fonduri comunitare și de investiții străine pentru obținerea de rezultate favorabile în privința dezvoltării economice. Aceste resurse sunt cu atât mai importante cu cât România a înregistrat și înregistrează încă un proces de dezindustrializare, precum și migrația externă masivă a forței de muncă, inclusiv a specialiștilor. În fenomenul migrației externe se înscriu și persoane din categoria subclasă (*under class*), cu comportamente delincvente, ceea ce prejudiciază

Adresa de contact a autorului: Ioan Mărginean, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, e-mail: imargin@iccv.ro.

* Eurofound (2012), *Third European Quality of Life Survey – Quality of Life in Europe: Impact of crisis*, Publications Office of European Union, Luxembourg.

imaginea ţării. Mai mult, după anul 2008, efectele crizei actuale sunt resimțite și în România, aşa cum se poate constata din cele ce urmează.

Calitatea vieții este mai bună în Țările Nordice și mai slabă în Sudul și Estul Europei. Comparativ cu celelalte țări membre UE, România se situează, în toată perioada analizată, pe poziții cu totul precare referitor la resursele macro economice pentru nivelul de trai și pentru veniturile populației. Totuși, datele indică poziția ceva mai bună în domeniul bunăstării subiective.

Înainte de a trece la prezentarea câtorva date din cercetare, să consemnăm faptul că Fundația promovează o concepție cuprinzătoare asupra calității vieții de tip diagnoză, cu opt mari domenii: bunăstarea subiectivă; standardul de viață și deprivarea; ocuparea, echilibrul dintre muncă și viața de familie (*work – life balance*); viața socială; excluziunea socială și implicarea comunitară; locuire și mediu local; servicii publice; sănătate și îngrijirea sănătății, calitatea societății.

Cea mai mare parte a datelor cuprinse în Raport au fost culese pe bază de chestionar. Acestea au fost aplicat de operatori la domiciliul respondenților. Cercetarea s-a adresat populației în vîrstă de peste 18 ani, și este reprezentativă atât pentru fiecare dintre cele 27 țări membre, cu eșantioane între 1 000 și 3 000 subiecți, cât și per totalul Uniunii (peste 35 mii subiecți investigați).

Totuși, selecția persoanelor în cadrul eșantioanelor nu a urmat, în toate cazurile, aceeași procedură de eșantionare probabilistă. Numai în unele țări selecția s-a realizat de pe liste, pe când în altele, inclusiv în România, s-a adoptat procedura rutei stradale, pe considerentul că nu au avut acces la liste de încredere. În acest ultim caz, s-a mers pe alternativa mai facilă, cu o abateră importantă de la eșantionarea probabilistă, chiar dacă s-au aplicat elemente de control în alegerea propriu-zisă a persoanei investigate, deși în toate țările respective, Institutele de Statistică ar fi putut furniza eșantioane adecvate.

O altă limitare rezidă în rate foarte diferite de răspuns, de la 81% în Cipru la doar 15% în Luxemburg (în România, rata de răspuns a fost de 60%, a cincea valoare în ordine descreșătoare).

Date fiind abaterile importante ale structurii eșantioanelor realizate față de acelea ale populației ce alcătuiește universul cercetării, a fost nevoie de ponderări ale răspunsurilor.

Dincolo de neîmplinirile semnalate, rezultatele prezentate în lucrarea citată prezintă încredere, ele merită a fi cunoscute și utilizate atât pentru analiza situațiilor relevante cât și pentru eventuale politici de adoptat în vederea îmbunătățirii calității vieții în țările UE.

CALITATEA VIEȚII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Datele cercetării desfășurate în anul 2011 indică o anumită deteriorare a calității vieții în multe dintre țările membre UE, comparativ cu anul 2007, ca efect al crizei economice. Este vorba mai ales de Grecia, Spania, Cipru, Portugalia. Cele mai afectate categorii de populație au fost persoanele cu venituri mici, somerii de lungă

durată, persoanele vârstnice. În țările afectate mai puternic de criză a scăzut mult gradul de încredere în instituțiile publice. De asemenea, au fost afectate negativ dimensiunile subiective ale vieții sociale: nivelul de satisfacție și fericire, optimismul.

Vom începe comentariul unor rezultate ale cercetării calității vieții în UE – 2011 cu referire la asigurarea celor necesare traiului. Mai exact, este vorba de întâmpinarea de dificultăți din cauza insuficienței veniturilor gospodăriei familiale. În cercetarea din toamna anului 2011, la nivelul UE s-a înregistrat o valoare medie de 45% a celor care au declarat existența unor astfel de dificultăți în asigurarea celor necesare, față de 38% în anul 2007. În unele dintre țările UE aceste valori sunt de-a dreptul dramatice. Astfel, 86% dintre respondenții greci au semnalat existența dificultăților respective, urmează Bulgaria și Ungaria cu câte 78% și apoi România, cu 72%, Slovacia și Letonia cu câte 71%. La partea opusă, cele mai bine situate țări sunt Luxemburg cu doar 17%, Suedia și Danemarca cu câte 18%. Deși mult mai mici, și aceste ultime valori sunt, totuși, semnificative, cu atât mai mult cu cât țările respective sunt foarte dezvoltate.

Pe ansamblu, în 22 de țări din cele 27 membre ale UE, s-a înregistrat deteriorarea valorilor nivelului de trai în 2011, comparativ cu 2007, și doar în două țări se consemnează îmbunătățiri (Bulgaria și Austria, țări situate însă în poziții diferite, astfel, dacă la prima, scăderea este de la 82% la 77%, la a doua, este vorba de scăderea de la 30% la 21%). Deteriorări foarte mari ale disponibilului pentru consum în raport cu nevoile sunt raportate în Grecia (de la 68% la 86%), Slovacia (de la 42% la 71%), Estonia (50% comparativ cu 67%), dar și în Slovenia (38% și 50%), Franța (37% și 49%), Irlanda (21% și 43%), Marea Britanie (21% și 37%), Olanda (22% și 31%), Finlanda (19% și 25%), Danemarca (13% și 18%), Suedia (15 % și 18%).

În România, ecartul este mic, dar valorile care denotă dificultăți în obținerea resurselor materiale pentru nivelul de trai sunt mari (68% și 72%). Deteriorarea resurselor materiale ale gospodăriilor se produce în condițiile accentuării inegalității de venit, chiar dacă, luat ca medie, PIB-ul/locuitor, corectat cu nivelul prețurilor, a rămas relativ același în perioada celor patru ani. În acest timp, însă, o mică parte din populație a câștigat mult, în timp ce marea masă a pierdut. Se înregistrează diferențe mari la inegalități între țările membre.

Totodată, s-a deteriorat puternic și aşa-numita deprivare, măsurată prin posibilități de acces la șase bunuri și servicii: a menține căldura adecvată în casă; și permite o vacanță de o săptămână pe an departe de casă; înlocuirea mobilei vechi; consum de carne, pasăre sau pește odată la două zile; a cumpăra haine noi și nu *second hand*; invitarea prietenilor sau familia pentru o masă o dată pe lună.

Procentul celor care nu-și pot permite cel puțin un astfel de item a crescut de la 38% în 2007 la 45%, în 2011 (Eurofound, 2012, p. 48). Doar în patru țări (Austria, Bulgaria, Germania și România) s-a înregistrat o ușoară scădere a valorii medii a deprivării, care, în 2011, se întinde pe o scală de la 0,4 (Luxemburg) la 2,9 (Bulgaria). Și în România, valoarea respectivă este mare, de 2,4 (a șasea medie, la fel ca și în Lituania). România avea, în 2011, situația ce mai slabă, împreună cu Lituania, în privința vacanței (66% nu își puteau permite plăta respectivă), fiind urmate de Bulgaria

și Ungaria (cu o valoare de 65%). Și în privința hainelor noi, situația României este printre cele mai slabe, cu a doua valoare europeană, astfel că 48% nu și le pot permite, fiind precedată de Bulgaria (cu 51%) și urmată de Ungaria (cu 46%). Situația este ceva mai bună în privința menținerii căldurii în casă (poziția 10 din cele 27 țări, cu 18% cei care nu își pot permite acest lucru), urmează consumul de carne la două zile (poziția a 9-a, cu 19% răspuns negativ), înlocuirea mobile (poziția a 8-a, cu 61% răspuns negativ).

Cât privește perspectivele situației financiare în decursul anului viitor (2012), pesimismul cel mai puternic este în Spania (88% cred că vor avea o situație financiară mai rea), urmează Portugalia (cu 60%), Ungaria (58%), Cipru (56%) (p. 49). România este pe poziția a 16-a, împreună cu Polonia (cu câte 36% valoarea celor care consideră că vor avea mai puține resurse în următoarele 12 luni). Comparativ cu aceste valori, în Luxemburg, doar 11% declară posibila înrăutățire a situației financiare, urmează Danemarca și Finlanda (cu câte 12%).

O situație aparte se înregistrează în privința deținerii locuinței în proprietate (p. 105). Astfel, în țările din Est proporția gospodăriilor care au locuința în proprietate este cu mult mai mare decât în țările din Vest. În Bulgaria și România proporția respectivă ajunge la 87% și respectiv 86% dintre gospodăriile populației. Este vorba de proprietate fără rate, ceea ce este în măsură să desemneze o anumită siguranță populației. La polul opus se află Olanda, Danemarca, și Suedia cu doar 8%, 12% și 17%. Dacă se ia în calcul și proprietatea asupra locuinței cu plata ratelor la credit, proporțiile respective cresc la 58%, 61% și 58%. În Germania, însă, cele două valori cumulate se situează doar la 40%. Prin urmare, în viitorul nu prea îndepărtat deținerea proprietății asupra locuinței devine majoritară în toate țările membre UE. Este surprinzător însă cât de multe gospodării din unele țări dezvoltate au locuințe sociale, respectiv asigurate de organizații voluntare și municipalități (31 în Olanda, între 22 și 19% în Germania, Austria, Marea Britanie, Danemarca), în timp ce în alte țări, între care și România, valorile respective sunt deosebit de mici (1–3%).

De locuințe gratuite beneficiază, la nivel UE, 3% dintre gospodării, cu ecartul între 0 (Danemarca, Lituania, Olanda) și 11% (Malta). În România, valoarea este de 4% (a noua țară în ordine descrescătoare).

Situația se schimbă când avem în vedere facilitățile de care se dispune în gospodărie. România este pe ultimul loc, cu un sfert dintre locuințe fără baie interioară, în timp ce media UE este de doar 3%, iar în unele țări toate locuințele au această facilitate (Danemarca, Olanda, Slovenia, R. Cehă).

Dificultăților de ordin material pe care le întâmpină mulți locuitori și nivelul ridicat al șomajului le corespund și o anumită scădere a încrederei în instituțiile publice și a bunăstării subiective.

În domeniul încrederei în instituțiile publice, măsurată ca integritate și eficiență se constată, pe de o parte, niveluri relativ scăzute ale acestora, și pe de altă parte, diferențieri pe instituții, ca și între țări.

De cea mai mare încredere, se bucură poliția, (media 6,0 pe o scală de la 1 la 10), autoritățile locale (5,2) și sistemul juridic (4,8), pe când la nivelul cel mai scăzut sunt guvernul și parlamentul (Eurofound, 2012, p. 136).

România are printre cele mai mici valori ale încrederii în instituții. Astfel, cu un scor mediu de 3,5 ocupă poziția a III-a de la baza ierarhiei (valori inferioare au doar două țări: Bulgaria, cu 3,4 și Spania cu 3,2). Și în România cea mai scăzută încredere este acordată Parlamentului (media de numai 2,4, la fel ca în Lituania, iar sub ele se află Spania, cu 2,3) în timp ce valoarea maximă se înregistrează în Suedia (de 6,3). Urmează încrederea în Guvern, cu 2,5 (iar mai jos este tot Spania, cu 2,1), în timp ce valoarea maximă este în Luxemburg (6,5).

S-a constatat o legătură deosebit de puternică între încrederea în instituțiile publice și percepția corupției, atât la baza cât și la vârful ierarhiilor pozitive ($R = 0,86$). Această ierarhie începe cu Bulgaria și Spania, continuă cu România, Italia, Letonia, Slovenia, R. Cehă, Ungaria, Lituania, pentru a se încheia cu Suedia, Danemarca și Finlanda, unde, practic, corupția nu este sesizată.

O parte importantă a societăților sunt percepute ca fiind afectate de tensiuni (conflicte), cu referire la domeniile: sărac – bogat; manager – lucrător; grupuri etnice și rasiale; grupuri religioase; orientări sexuale diferite; tineri și vârstnici; bărbați – femei (Eurofound, 2012, p. 139).

La nivelul UE cel mai critic domeniu este considerat a fi cel al grupurilor rasiale și etnice (37%), urmat de tensiunile săraci – bogati (36%), manageri – lucrători (32%), iar cele mai puțin tensionate sunt domeniile intergenerațional (vârstnici – tineri, cu 13%), respectiv de gen (10%).

Valoarea maximă înregistrată dintre toate domeniile se regăsește la tensiunile săraci – bogați (71% – Ungaria, urmată de Lituania cu 60% și Franța 55%). Și în România acest tip de tensiuni are cea mai mare valoare (48%, a cincea valoare europeană, împreună cu Republica Cehă).

A doua mărime în ceea ce privește percepția conflictelor în România, este reprezentată de domeniul manageri – lucrători, cu 44%, (a cincea valoare europeană critică, pe primele trei locuri fiind Ungaria (60%), Grecia (59%), Slovenia (56%).

Al treilea domeniu, în ordinea critică, îl reprezintă conflictele rasiale și etnice, 33% în România (poziția a 14-a), față de maximul mondial de 68% (Cipru, urmată de Ungaria, cu 60%) și un minim de 16% (Estonia, imediat deasupra fiind Letonia, cu 17%).

Poziția cea mai bună pe care o ocupă România se referă la tensiunile religioase (19%, a 19-a valoare, la fel ca și Finlanda, în timp ce maximul este de 39% și se regăsește în Belgia, Cipru și Franța, iar cele mai mici valori sunt în Slovacia și Estonia (cu câte 9%, respectiv Lituania, cu 7%).

Poziții critice, pe primele locuri în ordinea descreșterii valorilor, deși acestea sunt mai mici, le înregistrează România și la conflictele datorate orientărilor sexuale diferite (28%), poziția șaptea, împreună cu Grecia, în timp ce maximul este de 39% (Cipru), iar minimul de 4% (Danemarca).

Cât privește conflictele intergeneraționale, cu 22%, România deține totuși poziția a treia, după Ungaria (26%) și Cipru (24%), valoarea minimă în UE fiind de 2% (tot în Danemarca). Și în domeniul relațiilor de gen, cu 14% nivelul percepției existenței acestui tip de conflicte în România, țara ocupă poziția a 6-a. De această dată, valorile extreme sunt de 30% (Cipru) și 4% (Danemarca și Finlanda).

La rândul ei, dimensiunea subiectivă a calității vieții înregistrează și ea deteriorări în anul 2011 față de 2007.

Dacă ne referim la nivelul satisfacției față de viață, măsurată pe o scală de la 1 la 10, la nivelul anului 2011 se înregistrează o medie UE de 7,1 (p. 31), cu un ecart de la 5,5 (Bulgaria) la 8,5 (Danemarca). Comparativ cu anul 2007, în 2011, în 14 țări din 27 s-au înregistrat scăderi cu precădere la cele aflate inițial în vârful ierarhiei (Danemarca, Suedia, Finlanda, Luxemburg, Olanda, Islanda, Malta, Belgia, Franța). Cele mai importante reduceri sunt de 0,4 puncte, în cazul Greciei (de la 6,6 la 6,2) și Estoniei (de la 6,7 la 6,4).

Creșteri importante s-au înregistrat în Austria (de la 6,9 la 7,7), urmată de Portugalia (6,2–6,8). Creșteri au fost și în Bulgaria (5,0–5,5 dar rămâne, totuși, țara cu cele mai mici valori din UE în privința satisfacției față de viață), și Lituania (6,3–6,7). România este în grupul celor 11 țări unde s-au înregistrat îmbunătățiri ale nivelului satisfacției față de viață la cercetarea din 2011, comparativ cu cea din 2007, deși creșterea este mică (6,5–6,7). Ecartul între țări s-a diminuat în privința satisfacției față de viață, de la 8,5 cu 5,0, la 8,4 cu 5,5, respectiv de la o diferență de 3,5 la una de 2,9. În ambii ani la bază se situează Bulgaria, iar la vârf este Danemarca. În acest interval, media la nivelul UE rămâne relativ constantă – 7,1 și respectiv, 7,0.

Dacă ne referim la starea de fericire, măsurată tot pe scara de la 1 la 10, în această privință, descreșterile s-au înregistrat în 20 de țări (între care se numără și primele 11, care au rămas, totuși, cu cele mai înalte valori (p. 32). Cele mai mari descreșteri sunt în Grecia (de la 7,3 la 6,5), Malta (de la 7,9 la 7,2), Slovenia și Estonia (de la 7,5 la 6,9 și respectiv de la 7,4 la 6,8). În această privință, valorile în România coincid pentru cei doi ani (7,0).

Ecartul pe țări pentru cei doi ani este mai mic în cazul fericirii, și, de asemenea, se reduce în anul 2011, comparativ cu 2007. Astfel, în 2007, minimul era de 5,8 (Bulgaria), iar maximul de 8,3 (Danemarca și Finlanda), pentru ca în 2011 valorile respective să fie de 6,3 (Bulgaria) și de 8,2 (Danemarca). Si de această dată, valoarea medie scade cu 0,1 (de la 7,4 la 7,3).

Scăderile cele mai drastice s-au înregistrat, totuși, în privința optimismului. Astfel la întrebarea: *Cât de optimist sunteți privind viitorul?*, scăderi s-au înregistrat la 20 de țări (p. 29). Reducerile în cazul Greciei sunt de la 53% la 20%; scăderi importante mai sunt în Slovenia (63%–48%), Slovacia (42%–25%); Islanda (79%–68%). În România diferența este tot negativă, dar de numai un punct procentual (54%–53%).

Creșteri importante au înregistrat Ungaria (de la 33% la 43%), Franța (de la 43% la 52%), Austria (de la 59% la 65%).

Pentru anul 2011, ecartul pe țări în privința optimismului a crescut de la 52 puncte procentuale la 56 puncte procentuale. În anul 2011, valoarea minimă era la 29% (Portugalia), iar maximă, de 85% (Suedia), pe când în 2007, la minim se situa Ungaria (33%), iar la maxim, Danemarca (85%).

ÎN LOC DE CONCLUZII

Mai întâi de toate, o mărturisire. Este vorba despre faptul că am așteptat cu nerăbdare publicarea Raportului cu rezultatele celei de a treia anchete asupra calității vieții în UE, efectuată în toamna anului 2011, manager de proiect *Eurofound* fiind domnul Robert Anderson. Așteptarea se explică atât prin faptul că sunt interesat de cercetarea calității vieții și în mod special de referirile la România, cât și pentru că, în timp, am avut legături speciale cu programul de cercetare a calității vieții desfășurat de către această fundație. Astfel, am participat, în calitate de membru în grupul de experți pentru țările candidate la aderarea la UE, la pregătirea primei cercetări (din anul 2003), precum și a celei de a doua (din anul 2007). De asemenea, am coordonat elaborarea unui raport privind calitatea vieții în Bulgaria și România (2006), într-un proiect câștigat prin competiție, cu utilizarea datelor din cercetarea 2003.

Faptul că fundația și-a propus să efectueze astfel de cercetări asupra calității vieții cu regularitate, aşa cum face și pentru alte domenii, cu o abordare conceptuală adecvată, este un lucru deosebit de util pentru cercetători, primii beneficiari ai rezultatelor respective, dar și pentru publicul larg și decidenți. De altfel, în toate rapoartele publicate, și ele nu constau doar în acest tip de abordare generală, ci sunt și lucrări dedicate special unor componente ale calității vieții, (urmează ca acestea să apară și cu date din valul al III-lea, aşa cum s-a întâmplat și înainte), se fac trimiteri la sferele politicilor publice prin care s-ar putea interveni pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației.

Am încercat să redăm câte ceva din ceea ce am considerat a fi cel mai relevant din raport, mai ales situarea României în context european. Prin prezentarea de față nu am intenționat să înlocuiesc studierea *Raportului* original, ci chiar să invit la accesarea lui pe toți cei interesați.

Prima concluzie ce ar trebui dedusă din lucrare este faptul că nivelul calității vieții în UE a fost afectat negativ de criza economică, faptul că impactul acesteia a fost cu atât mai puternic cu cât o anumită țară a cunoscut în mai mare măsură dificultăți de natură economică, peste care s-au suprapus și consecințele negative ale exagerărilor în privința cheltuielilor publice nesustenabile, soldate cu o puternică îndatorare și o criză aparte a așa-numitei zone Euro, deși ea influențează toată Uniunea Europeană, și nu numai.

Datele din anul 2011 mai evidențiază faptul că între țările membre UE continuă să fie diferențe majore în privința calității vieții, dar aceste deosebiri nu mai separă întotdeauna vechile țări membre, cu valori mai înalte, și noile țări membre, cu valori mai mici, deși este evident că nivelul calității vieții este mai înalt în țările nordice și în unele țări vestice decât în cele sudice și central-estice.

Pe ansamblu, factorul de suport general pentru populație se dovedește a fi familia. Totodată, se poate constata o mai mare apropiere între țările membre UE în privința calității vieții, cu precădere pe dimensiunea subiectivă, prin creșterile

înregistrate în țările admise după anul 2004. La rândul său, încrederea în instituțiile publice s-a diminuat în țările vechi membre ale UE, care au întâmpinat cele mai mari dificultăți în zona economică: ocupare/șomaj și venituri.

În ceea ce privește România, valorile indicatorilor ce exprimă nivelul de trai rămân la baza ierarhiilor, dar situația este ceva mai bună în privința bunăstării subiective, fără a excela prin ceva anume. În curând urmează să fie date publicitatea și rezultatele cercetării desfășurate, de această dată, în anul 2012, în șapte țări candidate sau aflate în stadiu de preaderare: Croația (care va intra în UE în această vară), Islanda, Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei, Muntenegru, Kosovo, Serbia și Turcia.

De reținut că, chiar și după intrarea tuturor acestor țări în UE, România, cu volumul populației diminuat, conform datelor ultimului Recensământ (de la 21,4 mil. la 19,6 mil.), și-ar schimba poziția de a șaptea țară în UE, în privința mărimii populației sale, doar după admiterea Turciei, și eventual, să fie depășită de Olanda în viitor. În ambele variante va ocupa pentru mult timp cel puțin, pozițiile a opta, eventual a nouă dintr-un total de probabile 34 sau chiar mai multe țări membre UE.

Prin sporirea plauzibilă a numărului membrilor UE, România se va îndepărta, întrucâtva de baza ierarhiilor în privința calității vieții, pentru că are valori mai bune decât unele dintre aceste țări, dar pentru a se apropia mai semnificativ de valorile medii pe UE și, eventual, de vârful ierarhiilor trebuie să înregistreze creșteri substanțiale ale valorilor pentru indicatorii de referință, începând cu cei privitori la nivelul de trai, încrederea în instituții, dar și pentru dimensiunea subiectivă, distanțele în defavoarea României ce ar trebui reduse sunt considerabile.

Să mai spunem în încheiere faptul că, între cercetările de diagnoză a calității vieții realizate la ICCV și cele ale Fundației Europene pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață și de Muncă se poate constata o anumită suprapunere, dar și complementaritate. În cercetările ICCV, care au cunoscut până în prezent 13 valuri (1990–1999, 2003, 2006 și 2010), sunt mai multe domenii pentru care se cer evaluări. De asemenea, se realizează o investigare amănunțită asupra veniturilor și consumului populației, înzestrarea cu bunuri ale gospodăriilor familiale, se culeg date referitoare la temerile populației, factorii de succes în viață etc. În cercetările Fundației sunt mai mulți indicatori despre deprivare, relația muncă–viață de familie, participare socială, încrederea în instituțiile publice. Suprapunerile, dar și particularitățile celor două cercetări, în privința domeniilor abordate, îmbogățesc informația despre calitatea vieții în România, aşa încât ele sunt de un real folos, cu atât mai mult atunci când avem în vedere perspectiva comparativă.

AUTORII NUMĂRULUI 3/2013

Ioan MĂRGINEAN

Director adjunct, ICCV, Academia Română, prof. univ. dr., Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea București.

Iuliana PRECUPEȚU

Cercetător științific, gr. II, dr., ICCV, Academia Română, București.

Bogdan VOICU

Cercetător științific, gr. II, dr., ICCV, Academia Română, București.

Adina MIHĂILESCU

Cercetător științific, gr. II, dr., ICCV, Academia Română, București.

Monica ȘERBAN

Cercetător științific, gr. III, dr., ICCV, Academia Română, București.

Flavius MIHALACHE

Cercetător științific, ICCV, Academia Română, București.

Elena TUDOR

Doctorand, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București, București.

Alexandra DELIU

Doctorand, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București, București.

**VOLUME ALE INSTITUTULUI DE CERCETARE
A CALITĂȚII VIETII: SELECTIE**

- Şanse de acces la educaţie în societatea românească actuală**, Gabriela Neagu, Iaşi, Editura Lumen, 2012.
- Paradigma calității vieții**, Ioan Mărginean, Iuliana Precupețu (coord.), București, Editura Academiei Române, 2011.
- Politici de incluziune socială în perioada de criză economică**, Cătălin Zamfir, Simona Stănescu, Cosmin Briciu (coord.), București, Editura Expert, 2010.
- Stiluri de viață în România postcomunistă**, Marian Vasile, Iași, Editura Lumen, 2010.
- Capital social în România începutului de mileniu**, Bogdan Voicu, Iași, Editura Lumen, 2010.
- Valori sociale ale tranzitiei postcomuniste**, Mălina Voicu, Iași, Editura Lumen, 2010.
- Consumul populației din România**, Mariana Stanciu (coord.), Brașov, Editura Omnia UNI SAST, 2010.
- O istorie subiectivă în sociologia românească din 1944 până în prezent**, Cătălin Zamfir, Iași, Editura Polirom, 2009.
- Introducere în sociologia familiei. Familia românească în societatea contemporană**, Raluca Popescu, Iași, Editura Polirom, 2009.
- Cercetarea politicilor sociale. Aspecte metodologice**, Ana Maria Preoteasa, Iași, Editura Lumen, 2009.
- Calitatea vieții și dezvoltarea durabilă**, Ioan Mărginean, Iuliana Precupețu, București, Editura Expert, 2008.
- Condiții de viață ale familiilor cu copii din România**, Mariana Stanciu (coord.), București, Editura Expert, 2008.
- Enciclopedia dezvoltării sociale**, Cătălin Zamfir, Simona Stănescu (coord.), Iași, Editura Polirom, 2007.
- Strategii de dezvoltare comunitară**, Iuliana Precupețu, Iași, Editura Lumen, 2007.
- Satul românesc pe drumul către Europa**, Mălina Voicu, Bogdan Voicu (coord.), Iași, Editura Polirom, 2006.
- Politici de ocupare în Europa Centrală și de Est**, Sorin Cace, București, Editura Expert, 2006.
- Ce fel de bunăstare își doresc românii**, Mălina Voicu, Iași, Editura Expert Projects, 2006.
- Calitatea vieții în România**, Ioan Mărginean, Ana Bălașa (coord.), ediția a II-a, București, Editura Expert, 2005.
- O analiză critică a tranzitiei**, Cătălin Zamfir, Iași, Editura Polirom, 2004.
- Fundamentari metodologice în etnopsihologie**, Mictat Gârlan, Iași, Editura Lumen, 2004.
- Sărac lipit, caut altă viață!**, Manuela Sofia Stănculescu și Ionica Berevoiescu (coord.), București, Editura Nemira, 2004.
- Minimul de trai și costurile sociale: concepte operaționale în analiza calității vieții**, Adina Mihăilescu, Iași, Editura A'92, 2004.
- Dicționar de politici sociale**, Luana Pop (coord.), București, Editura Expert, 2002.
- Rromii din România**, Cătălin Zamfir, Marian Preda, București, Editura Expert, 2002.
- Structuri moderne ale consumului european**, Mariana Stanciu, București, Editura Genicod, 2001.
- Întelectualitatea română**, Laureana Urse, București, Editura Expert, 2000.
- Politici sociale în România: 1990–1998**, Cătălin Zamfir (coord.), București, Editura Expert, 1999.
- Evoluție, involuție și tranzitie în agricultura României**, Gheorghe Socol, București, IRLI, 1999.
- Tineretul deceniului unu. Provocările anilor '90**, Ioan Mărginean (coord.), București, Editura Expert, 1996.
- Dimensiuni ale sărăciei**, Cătălin Zamfir (coord.), București, Editura Expert, 1995.
- Politici sociale: România în context european**, Elena Zamfir, Cătălin Zamfir (coord.), București, Editura Alternative, 1995.
- Țiganii. Între ignorare și îngrijorare**, Elena Zamfir, Cătălin Zamfir (coord.), București, Editura Alternative, 1993.

Pentru comenzi vă puteți adresa la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România,
Tel.: 4021–318 81 06, 4021–318 81 46, fax 4021–318 24 44; e-mail: edacad@ear.ro; adresa web:
www.ear.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77–19, sector 3, București, România, tel./fax: 4021–
610 67 65, 4021–210 67 87, 031 10 46 68; e-mail: office@orionpress.ro

S.C. MANPRESS DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, corp B, et. 3, cam. 301–302,
București, România; Tel./Fax: 4021–314 63 39, e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro;
adresa web: www.romanian.journals.com

DEREX COM S.R.L., e-mail: derex_com@yahoo.com

Revista *Calitatea Vieții* a fost fondată în anul 1990 și se dorește a fi un forum științific de înalt nivel ce dezbat problemele sociale contemporane. Având patru apariții pe an, revista se adresează cercetătorilor, profesorilor, studenților în științele sociale, precum și decidenților în domeniul politicilor sociale și publicului larg.

Calitatea vieții găzduiește articole – empirice, teoretice, metodologice – în domeniile calității vieții și politicilor sociale, precum și în arii de cercetare conexe. Subiectele tratate includ: standardul de viață, modelele de consum, ocuparea, sănătatea, locuirea, mediul politic, mediul înconjurător, educația, serviciile sociale, familia și relațiile interpersonale, timpul liber, stilurile de viață, bunăstarea subiectivă etc. O parte importantă a materialelor publicate este destinată analizei și evaluării politicilor sociale și are în vedere identificarea sferelor ce necesită intervenție socială, făcând propuneri și recomandări în acest sens.

Calitatea vieții publică articole în limbile română și engleză și respectă standardele editoriale internaționale. Toate articolele sunt atent evaluate și parcurg procesul anonim de *peer-review*.

Revista este editată de către Institutul de Cercetare a Calității Vieții și de către Editura Academiei Române. Opiniile exprimate în articolele revistei reprezintă opiniile autorilor și nu ale Institutului de Cercetare a Calității Vieții sau ale Editurii Academiei Române.

Revista este indexată în *Sociological Abstracts*, *Public Affairs Information Service (Proquest)* și *Index Copernicus*.

Invitație pentru publicare:

Revista *Calitatea Vieții* este permanent deschisă pentru publicarea articolelor științifice, recenziilor, comentariilor, precum și materialelor ce descriu viața științifică.

Vă rugăm să trimiteți manuscrisul dvs. pe adresa redacției, respectând instrucțiunile pentru autori. Acestea, împreună cu alte informații detaliate despre revistă se găsesc la adresa <http://www.revistacalitateavietii.ro/>

În București, cărțile publicate la Editura Academiei Române pot fi procurate de la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5, 050711, București, România, Tel.: 4021-318 8106, 4021-318 8146; Fax: 4021-318 2444; E-mail: edacad@ear.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O.Box 77-19, Sector 3, București, România, Tel./Fax 4021-610 6765, 4021-210 6787; E-mail: office@orionpress.ro

S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301–302, sector 1, București; E-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro; www.manpres.ro

DEREX COM S.R.L.: E-mail: derex_com@yahoo.com

Revista noastră practică o politică deschisă față de cititori. Suntem la fel de interesați ca și dumneavoastră să înțelegem modurile de asigurare a unei vieți de calitate. Trimiteti pe adresa redacției și noi vom publica:

- Studii și articole
- Reacțiile dumneavoastră față de ideile și pozițiile exprimate în studiile și articolele publicate (1–3 pagini)
- Experiențele dumneavoastră legate de situații, factori, procese care afectează calitatea vieții
- Soluții posibile de acțiune în vederea îmbunătățirii calității vieții

Vă reamintim, adresa noastră este:

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București
Casa Academiei, et. II, cam. 2314
Telefon: 021 318 8106, int. 3207
e-mail: redactia@revistacalitateavietii.ro